

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ДАВЛАТ СОЛИҚ
ҚЎМИТАСИ

СОЛИҚ АКАДЕМИЯСИ

СОЛИҚ ҚАРЗИ ВА УНИ УНДИРИШ

*Ўқув қўлланма бакалавриат 5340800 – «Солиқлар ва солиққа
тортиш» таълим йўналишида ўқиётган олий ўқув юртлари
талабалари учун мўлжалланган.*

Тошкент
«Янги аср авлоди»
2010

УДК: 336.22(075)

67

С-77

**А.Тангирқулов, А.Хомма, Ш. Тошматов, И.Норқўзиев, Н.Ро-
зиқов.** Солиқ қарзи ва уни ундириш: Ўқув қўлланмаси /Ҳамму-
ал.: А.Тангирқулов, А.Хомма, Ш. Тошматов, И.Норқўзиев,
Н.Розиқов – Т.: «Янги аср авлоди» нашриёти. – 2010. – 168 бет.

Мазкур ўқув қўлланмада Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодек-
сига мувофиқ амалдаги солиқлар ва мажбурий тўловлар бўйича қарз-
дорликнинг вужудга келиши, ундирилиш тартиби ёритилган ҳамда
Япониянинг солиқ қарзини ундиришдаги илғор тажрибаси баён этил-
ган.

ББК 67+05.9(5Ў36)

Ушбу ўқув қўлланмаси Ўзбекистонда хизмат кўрсатган
иқтисодчи, иқтисод фанлари номзоди,
доцент ГАДОЕВ Эркин Файзиевич
таҳрири остида тайёрланди.

Тақризчилар:

Н.Х. ҲАЙДАРОВ,

иқтисод фанлари доктори, профессор.

Б. К. ТЎХЛИЕВ,

иқтисод фанлари номзоди, доцент.

ISBN 978-9943-08-638-8

© А.Тангирқулов, А.Хомма, Ш. Тошматов, И.Норқўзиев, Н.Ро-
зиқов. «Солиқ қарзи ва уни ундириш». «Янги аср авлоди», 2010 йил.

КИРИШ

Мамлакатимизда иқтисодийни модернизациялаш шароитида амалга оширилаётган солиқ соҳасидаги ислохотларда асосий эътибор тадбиркорлик субъектлари иқтисодий фаолиятини солиқлар воситасида рағбатлантиришга қаратилгандир, лекин шу билан бирга солиқларнинг асосий фискал функцияси бажарилиши кўп жиҳатдан солиқларнинг бюджетга тўлиқ ва ўз вақтида ундирилиш жараёнлари билан боғлиқдир.

Ўзбекистон Республикаси бош Қомуси – Конституцияда фуқароларнинг бурч ва мажбуриятларидан бири сифатида қонун билан белгиланган солиқлар ва маҳаллий йиғимларни тўлашнинг мажбурийлиги белгилаб қўйилган.

Солиқ тўловчилар томонидан солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни ўз муддатида ва тўлиқ ҳажмда тўламасликлари натижасида солиқ қарзи вужудга келади. Ушбу қарзни ундириш учун солиқ хизмати идоралари ходимларидан етарли даражада билим, кўникма ва малакага эга бўлишлари талаб этилади. Бу эса ўз навбатида, «Солиқлар ва солиққа тортиш» соҳасида таҳсил олаётган талабалар учун солиқларни ундириш муносабатларига доир назарий билим ва амалий кўникмаларни эгаллашлари лозимлигини кўрсатади.

Мазкур «Солиқ қарзи ва уни ундириш» ўқув қўлланмаси бакалаврият босқичидаги талабаларга, шунингдек малака ошириш курсларида ўқиётган солиқ идоралари ходимларига солиқ қарзини юзага келиши ва уни ундириш жараёнларини ташкил этиш билан боғлиқ назарий ва амалий билим ҳамда кўникмалар беришга қаратилган.

Ушбу ўқув қўлланма Япония халқаро ҳамкорлик агентлиги (ЈСА) томонидан таъсис этилган «Ўзбекистонда солиқ маъмуричилигини такомиллаштириш» лойиҳаси доирасида ЈСА, Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси, Солиқ академияси ва Тошкент солиқ коллежи мутахассисларидан иборат ишчи гуруҳ томонидан тайёрланди.

Г БОБ. «СОЛИҚ ҚАРЗИ ВА УНИ УНДИРИШ» МАХСУС ЎҚУВ КУРСИНИНГ МАҚСАД, ВАЗИФАЛАРИ ВА ЗАРУРИЯТИ

Режа:

- 1. Ўқув курсининг мақсади ва вазифалари, солиқларни ундириши ҳақида тушунчалар ва уларнинг моҳияти.*
- 2. Солиқларни ундириши зарурияти ва чоралари.*

1. Ўқув курсининг мақсади ва вазифалари, солиқларни ундириш ҳақида тушунчалар ва уларнинг моҳияти

«Солиқ қарзи ва уни ундириш» махсус ўқув курсини ўқитишдан мақсад – талабаларда солиқлар бўйича қарздорликларнинг келиб чиқиш сабаблари, солиқ қарзини ундириш тартиби, солиқ қарзларини мажбурий ундиришда амалиётда учрайдиган муаммоларни бартараф этиш, солиқларни ундиришда дуч келинадиган асосий тушунчалар ва атамаларнинг қўлланилишини ўрганиш бўйича билим, кўникма ва малакаларни шакллантиришдир.

Ўқув курсининг вазифаси талабаларни солиқ қарзини ундириш усулларини мукамал ўзлаштириб олишга ўргатишдан иборат.

Талаба бу ўқув курсини ўзлаштириш жараёнида:

солиқлар ва мажбурий тўловлар турлари, ҳисоблаш ва тўлаш муддатлари, ўқув курсининг бошқа солиқ солишга оид фанлар билан боғлиқлиги, солиқлар ва мажбурий тўловларни ўз вақтида ҳамда тўлиқ миқдорда келиб тушишининг аҳамиятини мукамал билиши керак;

солиқ қарздорликларини солиқ турларига қараб гуруҳлаш, солиқ қарзи ва уни вужудга келиш сабабларини, солиқ қарзи бўйича ахборотномани солиқ тўловчига етказиш тартиби ва солиқ қарзини ундириш усуллари бўйича малакага эга бўлиши керак;

солиқ қарзини ундиришда тижорат банклари ва суд ижрочилари билан ҳамкорлик, солиқ қарзи ҳисобини юритиш, солиқлар бўйича қарздорликларни таҳлил қилиш ва ўзгариш тенденцияларини аниқлаш бўйича кўникмаларига эга бўлишлари керак.

«Солиқ қарзи ва уни ундириш» махсус ўқув курси билан та-нишишда талабалар, аввало, солиқ муносабатлари субъектлари ҳақида тушунчага эга бўлишлари лозим. Маълумки, солиқ қонунчилигига биноан солиқ тўловчилар ва ваколатли органлар солиқ муносабатларининг субъектлари ҳисобланади.

Солиқ тўловчилар деганда солиқ қонунчилигига мувофиқ, зиммасига солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни тўлаш мажбурияти юклатилган жисмоний шахслар, юридик шахслар ва уларнинг алоҳида бўлинмалари тушунилади.

Солиқ агентлари – Солиқ кодексига мувофиқ, зиммасига солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни ҳисоблаб чиқариш, солиқ тўловчидан ушлаб қолиш ҳамда бюджетга ва давлат мақсадли жамғармаларига ўтказиш мажбурияти юклатилган шахслардир.

Солиқ тўловчининг вакиллари қонунга ёки таъсис ҳужжати-га мувофиқ, солиқ тўловчининг вакили бўлишга ваколатли шахслар ҳисобланади.

Солиқ тўловчилар белгиланган тартибда давлат рўйхатидан ўтгандан сўнг солиқ тўғрисидаги қонун ҳужжатларига мувофиқ, солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни ўз вақтида ҳамда тўлиқ миқдорда тўлаш мажбурияти пайдо бўлади. Ушбу мажбуриятни солиқ тўловчилар мустақил равишда ҳамда ваколатли органлар томонидан амалга ошириши мумкин.

Ваколатли органлар қуйидагилардир:

1) Давлат солиқ хизмати органлари – Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси, Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар ва Тошкент шаҳар давлат солиқ бошқармалари, шунингдек туманлар, шаҳарлар ва шаҳардаги туманлар давлат солиқ инспекциялари;

2) божхона органлари – Ўзбекистон Республикаси Давлат божхона қўмитаси, Давлат божхона қўмитасининг Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар, Тошкент шаҳри бўйича бошқармалари, божхона комплекслари ва божхона постлари;

3) молия органлари – Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги, Қорақалпоғистон Республикаси Молия вазирлиги, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳокимликларининг молия бошқармалари, туман ва шаҳар ҳокимликларининг молия бўлимлари;

4) бошқа мажбурий тўловларни ундириш вазифасини амалга оширувчи давлат органлари ва ташкилотлари. Бунда, асосан, солиқ қарзлари узишга солиқ тўловчининг ҳисоб рақамларида-

ги пул маблағлари ёки дебитор қарзлари миқдори етишмаган ҳолатларда унинг мол-мулки ҳисобидан солиқ қарздорликлари ундирилиш жараёнларида бевосита суд ижрочилари қатнашади.

Демак, солиқлар ва мажбурий тўловлар солиқ агентлари ва ваколатли органлар томонидан ундирилади.

2. Солиқларни ундириш зарурияти ва чоралари

Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджети даромадларининг 90%дан ортиқ қисми айнан солиқлар ҳисобидан шаклланиши маълум. Солиқлар ва мажбурий тўловларнинг ўз муддатида ва тўлиқ ҳажмда тушиши давлат миқёсида амалга оширилаётган барча чора-тадбирларнинг, яъни бюджет ва мақсадли жамғармаларнинг харажат қисмини ўз вақтида молиялаштиришга хизмат қилади.

Ўз навбатида, ушбу маблағларнинг муддатида ва тўлиқ ҳажмда тегишли бюджет ва мақсадли жамғармаларга келиб тушмаслиги, давлатнинг маълум давр учун белгиланган харажатларини амалга оширишига тўққинлик қилиши мумкин.

Юқорида таъкидланганидек, солиқ тўловчилар ўзларига юклатилган «солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни ўз вақтида ҳамда тўлиқ миқдорда тўлаш» мажбуриятларини тегишли равишда белгиланган муддатда ва тўлиқ амалга оширишлари шарт. Лекин солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни тўлаш бўйича бажарилмаган мажбуриятлари бўлган солиқ тўловчи томонидан Солиқ кодексига белгиланган тўлаш муддатидан кечиктирмай, уларни хизмат кўрсатаётган банкка тўлаш учун (ҳисобварағида пул маблағлари мавжуд ёки мавжуд эмаслигидан қатъи назар) тўлов топшириқномасини тақдим этмаслик ҳолатлари ҳам учрайди. Буни бир неча сабаблар билан изоҳлаш мумкин:

- солиқ тўловчи ўз мажбуриятини билмаслиги;
- солиқ тўловчи ҳисоб рақамида маблағнинг йўқлиги;
- қасддан солиқ тўламаслик;
- солиқ тўловчи соғлигининг ёмонлашуви;
- солиқ тўловчи узоқроқ сафарда бўлиши;
- бошқа сабаблар.

Юқоридаги сабаблар ўрганилган ҳолда, Давлат солиқ хизмати ходимлари томонидан солиқ тўловчига солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни тўлаш мажбуриятлари бажарилишини таъ-

минлаш чоралари қўлланилади, яъни солиқ тўловчига унинг мажбуриятини бажариш зарурлиги тўғрисида огоҳлантириш ҳамда солиқ қарзини мажбурий ундириш юзасидан бошқа чоралар қўлланилади.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ:

1. «Солиқларни мажбурий ундириш» махсус ўқув курсини ўқитишнинг мақсад ва вазифалари нималардан иборат?
2. Солиқлар қайси ваколатли идоралар томонидан ундирилади?
3. Солиқларни ундириш деганда нимани тушунасиз?
4. Солиқ қарзи деганда нимани тушунасиз?
5. Солиқларни мажбурий ундиришнинг қандай чоралари мавжуд?
6. Ҳозирги кунда солиқларни мажбурий ундириш зарурати ҳақида қандай фикрдасиз?
7. Солиқлар бўйича қарздорликларни гуруҳланг.

П БОБ. СОЛИҚЛАР ВА МАЖБУРИЙ ТЎЛОВЛАРНИ УНДИРИШНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ

Режа:

- 1. Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни ундиришнинг ҳуқуқий тартибга солиниши.*
- 2. Муддатда тўланмаган солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни ундириб олишга оид меъёрий ҳужжатлар.*
- 3. Ҳозирги кунда муддатда тўланмаган солиқлар ва бюджетга мажбурий тўловларни ундиришга асос бўладиган ҳужжатлар.*

1. Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни ундиришнинг ҳуқуқий тартибга солиниши

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 51-моддасига биноан фуқаролар қонун билан белгиланган солиқлар ва маҳаллий йиғимларни тўлашга мажбурлиги белгилаб қўйилган.

Амалдаги Солиқ кодексининг 6-моддасидаги «Солиқ солишнинг мажбурийлиги принципи»да келтирилишича: «Ҳар бир шахс Солиқ кодексига белгиланган солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни тўлаши шарт».

Солиқ қонунчилигига мувофиқ, зиммасига солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни тўлаш мажбурияти юклатилган жисмоний шахслар, юридик шахслар ва уларнинг алоҳида бўлинмалари солиқ тўловчилардир.

Уларга қуйидаги мажбуриятлар юклатилади:

- солиқ мажбуриятларини ўз вақтида ва тўлиқ ҳажмда бажариш;
- қонун ҳужжатларига мувофиқ бухгалтерия ҳисобини юриш, молиявий ва солиқ ҳисоботини тузиш;
- ҳудудий Давлат солиқ инспекциясига ва бошқа ваколатли органларга имтиёзлар олиш ҳуқуқини тасдиқловчи ҳужжатларни тақдим этиш;
- солиқ текширувлари ўтказилаётган вақтда ҳудудий Давлат солиқ инспекциясига солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни ҳисоблаб чиқариш, тўлаш билан боғлиқ ҳужжатлар ҳамда маълумотларни тақдим этиш;

- ҳудудий Давлат солиқ инспекциясининг ва бошқа ваколатли органларнинг ҳамда улар мансабдор шахсларининг қонуний талабларини бажариш, шунингдек мазкур органларнинг, улар мансабдор шахсларининг қонуний фаолиятига тўсқинлик қилмаслик;

- солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни тўғри ва ўз вақтида ҳисоблаб чиқариш, ҳамда бюджетга ва давлат мақсадли жамғармаларига ўтказиш, шунингдек қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа солиққа оид мажбуриятлар.

Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларга оид муносабатларни ҳозирги кунда тартибга солувчи асосий ҳужжат 2008 йил 1 январдан амалга киритилган янги таҳрирдаги Солиқ кодекси ҳисобланади. Мазкур қонун ҳужжати 21 та бўлим, 64 та боб ва 392 моддадан иборат.

2. Муддатида тўланмаган солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни ундириб олишга оид меъёрий ҳужжатлар

Республикамизда муддатида тўланмаган солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни мажбурий ундирувга доир дастлабки ҳужжат 1995 йил 22 декабрда қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг «Муддатида тўланмаган солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни ундириб олиш тўғрисида»ги Қонуни ҳисобланади.

Ушбу қонунда белгиланган муддатда тўланмаган солиқларни, давлат бюджетига ҳамда бюджетдан ташқари давлат жамғармаларига бошқа мажбурий тўловларни ундириб олиш, солиқ қарздорликлари ва унга нисбатан пеня ҳисобланиши ҳамда корхоналар, муассасалар ва ташкилотлардан солиқлар бўйича қарздорликларни сўзсиз ундириб олиш юзасидан амалга ошириладиган ҳолатлар, давлат бюджети даромадига, бюджетдан ташқари давлат мақсадли жамғармалари ҳисоб варағига тўловлар банкнинг айби билан ўз вақтида ўтказилмаганлиги учун пеня тўлаши, солиштирув далолатномаси мавжуд бўлган тақдирда солиқ қарздорлиги бўйича ундирувни дебиторларга қаратиш ва бошқа ҳолатлар белгилаб қўйилган эди. Ушбу Қонун янги таҳрирдаги Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси қабул қилиниши муносабати билан ўз кучини йўқотди.

Юқоридаги Қонундан ташқари, солиқлар ва мажбурий тўловларнинг бюджетга ўз вақтида ва тўлиқ тушишини таъминлаш,

солиқ ва тўлов-интизомини мустақамлаш, шунингдек хўжалик юритувчи субъектларнинг бюджет олдидаги ўз мажбуриятларини бажаришлари учун масъулиятини ошириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Бюджет билан ҳисоб-китоблар учун хўжалик юритувчи субъектларнинг масъулиятини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида» 1996 йил 9 августдаги ПФ-1504-сон Фармони қабул қилинди.

Мазкур фармонга мувофиқ, Давлат солиқ қўмитасига солиқлар ва бюджетга тўловлар бўйича қарзларни қарздор корхонанинг мулки ҳисобидан ундириб олиш ҳуқуқи берилди. Шунингдек, тижорат банклари вакиллик ҳисобварақларининг ҳолатидан қатъи назар, солиқ тўловчида маблағ мавжуд бўлган тақдирда бюджетга тўловлар ўз вақтида ўтказилиши белгиланган.

Қайд қилинган фармоннинг яна бир аҳамиятли томони, солиқ қарзи мавжуд бўлган корхонанинг сўмлардаги маблағи етарли бўлмаган ва валюта ҳисобварақларида маблағлари мавжуд бўлган тақдирда, вакил қилинган банкларга солиқ идораларининг тақдимномаси бўйича мазкур валюта маблағларини Ўзбекистон Республика валюта биржасида сотиладиган кундаги курс бўйича, бюджет олдидаги қарзни узиш учун зарур ҳажмларда мажбурий сотувга қаратиш ҳуқуқи берилган.

Бундан ташқари, фармон талаблари асосида 1996 йил 8 ноябрда Вазирлар Маҳкамасининг «Солиқлар ва бюджетга мажбурий тўловлар бўйича муддатида тўланмаган солиқларни корхоналар ва ташкилотлар мол-мулки ҳисобидан ундириб олиш тартиби тўғрисидаги Низомни тасдиқлаш ҳақида»ги 387-сонли қарори қабул қилинган.

Низомда солиқлар ва бюджетга мажбурий тўловлар бўйича муддатида тўланмаган солиқларни корхоналар, бирлашмалар ва ташкилотлар мол-мулки ҳисобидан ундириб олиш тартиби белгиланган эди. Мазкур Низомга Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 12 мартдаги 133-сонли қарорига асосан («Суд ҳужжатлари ва бошқа органлар ҳужжатларини ижро этиш тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни асосида) киритилган ўзгаришларга мувофиқ Давлат солиқ хизматига юклатилган ваколатларнинг аксарият қисми, хусусан мол-мулкни хатлаш ва сотуви билан боғлиқ қисми Суд ижро департаментига ўтказилди. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳка-

масининг 11.03.2009 йилдаги № 63-сонли Қарорига асосан ушбу Низом бекор қилинди.

3. Ҳозирги кунда муддатида тўланмаган солиқлар ва бюджетга мажбурий тўловларни ундиришга асос бўладиган ҳужжатлар

Муддатида тўланмаган солиқларни ундириш билан боғлиқ бўлган қонун ҳужжатларида асосан солиқ органларининг ҳуқуқлари, солиқ тўловчиларнинг мажбуриятлари белгилаб берилган.

Қонун ҳужжатлари, солиқ қарзини мажбурий ундирувдаги аҳамияти жиҳатидан кўриб чиқилса, авваламбор Ўзбекистон Республикасининг 29 август 1997 йилдаги «Давлат Солиқ хизмати тўғрисида»ги Қонунига тўхталиб ўтишни тақозо қилади. Ушбу қонун билан белгиланган Давлат солиқ хизмати органларининг ҳуқуқларидан бири, солиқ тўловчига мажбуриятини бажариши зарурлиги ҳақида ҳамда солиқ қарзини мажбурий ундириш юзасидан кўриладиган чоралар тўғрисида талабнома юбориш ваколоти ҳисобланади.

Шунингдек, қонуннинг Давлат солиқ хизмати органларининг мажбуриятлари қисмида:

солиқларни ундиришга доир вазифаларни амалга ошираётган давлат органлари ва ташкилотларини солиқларнинг тўғри ҳисоблаб чиқарилиши, тўлиқ ундириб олиниши ҳамда бюджетга ва давлат мақсадли жамғармаларига ўз вақтида ўтказилиши юзасидан назорат қилиш;

солиқ тўловчининг дебиторига унинг кредиторлик қарзи борлиги ҳақида имзолаш учун солиқ тўловчи томонидан тақдим этилган ўзаро ҳисоб-китобларнинг солиштирма далолатномасини ва кредиторлик қарзи мавжудлигини тасдиқловчи ҳужжатларнинг кўчирма нусхаларини илова қилган ҳолда ёзма билдириш юбориш;

қонун ҳужжатларига мувофиқ солиқ қарзи суммасини сўзсиз ундириш;

ундирувни солиқ тўловчига унинг дебиторларидан ўтказилиши лозим бўлган суммага қаратиш каби вазифалар юклатилган.

Солиқ қарзини мажбурий ундирув билан боғлиқ бўлган яна бир аҳамиятли ҳужжат Солиқ кодекси ҳисобланади. Солиқ ко-

дексида солиқ қарзини мажбурий ундиришнинг барча жараёнлари ўз аксини топган ва бу ҳақда кейинги бобларда батафсил тўхталиб ўтилади.

Давлат солиқ хизмати органлари томонидан мажбурий ундирув чоралари кўрилгандан сўнг ҳам солиқ қарзига эга бўлган корхоналар томонидан қарздорликни узиш чоралари кўрилмаган тақдирда, бу корхоналарга Ўзбекистон Республикасининг «Банкротлик тўғрисида»ги Қонунида белгиланган чоралар кўрилади.

«Суд ҳужжатлари ва бошқа органлар ҳужжатларини ижро этиш тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунига мувофиқ, Суд ижро департаменти томонидан Суд органларининг ҳал қилув қарори ёки буйруқлари асосида солиқ қарзини қарздорнинг мол-мулки ҳисобидан ундириш бўйича тегишли чоралар кўрилади.

Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 12 мартдаги «Солиқлар ва бюджетга мажбурий тўловлар бўйича муддатида тўланмаган солиқларни корхоналар ва ташкилотлар мол-мулки ҳисобидан ундириб олиш тартиби тўғрисидаги Низомга ўзгартиришлар киритиш ҳақида»ги 133-сонли, 2004 йил 25 мартдаги «Давлат даромадига ўтказиладиган мол-мулкни олиб қўйиш, сотиш ёки йўқ қилиб ташлаш тартиби тўғрисидаги Низомни тасдиқлаш ҳақида»ги 140-сонли ва 2003 йил 18 мартдаги «Судлар ва адлия органларини ривожлантириш жамғармасини ташкил этиш тўғрисида»ги 147-сонли қарорларига асосан ишлаб чиқилган ва Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигидан 12 июнь 2003 йилда 1250-рақам билан рўйхатга олинган «Муддатида тўланмаган солиқлар ва бюджетга мажбурий тўловларни қарздор корхона ва ташкилотлар мол-мулки ҳисобидан ундириш тўғрисидаги хўжалик судлари қарорларини ижро этиш тўғрисида»ги Йўриқнома бугунги кунда солиқ қарзини мажбурий ундирувга қаратишда муҳим аҳамият касб этадиган амалдаги ҳужжатлардан бири ҳисобланади.

Ушбу йўриқнома ва унга киритилган ўзгаришларда солиқлар ва бюджетга мажбурий тўловлар бўйича қарзларни ундиришни қарздор корхона ва ташкилотнинг мол-мулкига қаратиш, муддатида тўланмаган солиқлар ва бюджетга мажбурий тўловларни қарздор корхона ва ташкилотлар мол-мулки ҳисобидан ундириш тўғрисидаги хўжалик судлари қарорларини ижро этиш,

қарздор корхона ва ташкилотлар мол-мулки ҳисобидан ундирилган маблағларнинг тақсимланиши каби масалалар ўз аксини топган.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ:

1. Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни тўлаш мажбурийлиги қайси қонун билан белгилаб қўйилган?

2. Муддатида тўланмаган солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни ундириб олиш қайси қонун билан белгиланган?

3. Солиқлар ва бюджетга мажбурий тўловлар бўйича муддатида тўланмаган солиқларни корхоналар ва ташкилотлар мол-мулки ҳисобидан ундириб олиш тартиби ҳақида нималарни биласиз?

4. Ҳозирги кунда муддатида тўланмаган солиқларни ундириш қайси қонун ҳужжатларига асосланади?

5. Солиқ тўловчини қандай ҳолларда банкрот деб топилади?

III БОБ. ДАВЛАТ СОЛИҚ ХИЗМАТИ ОРГАНЛАРИНИНГ СОЛИҚЛАРНИ УНДИРУВДАГИ РОЛИ

- 1. Давлат солиқ хизмати тизимининг солиқларни ундирувдаги роли тўғрисида умумий тушунча.*
- 2. Солиқ мажбуриятларини бажарилиши устидан Давлат солиқ хизмати назорати.*
- 3. Солиқларни ундиришида Давлат солиқ хизмати органларининг банк муассасалари ва бошқа органлар билан ҳамкорлиги.*

1. Давлат солиқ хизмати тизимининг солиқларни ундирувдаги роли тўғрисида умумий тушунча

Солиқларни ундириш ҳар бир давлатнинг бу борада қабул қилган қонунчилиги асосида амалга оширилади. Қонунчиликда, биринчи навбатда солиқларни ундирувчилар ва солиқ тўловчининг ҳуқуқ ва мажбуриятлари белгиланади. Солиқларни тўлаш умуммажбурий ҳисобланади.

Бошқа давлатлар каби мамлакатимизда ҳам солиқларни ундирувчи давлат органи, унинг мажбурият ҳамда ҳуқуқлари Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси, «Солиқ хизмати тўғрисида»ги ва «Банкротлик тўғрисида»ги Қонунлари ҳамда «Солиқ кодекси» билан белгилаб берилган бўлиб, асосий вазифа бажарувчиси Давлат солиқ хизмати органлари ҳисобланади.

Мамлакатимиз чегараси орқали товарлар олиб чиқиш (экспорт) ёки олиб кириш (импорт) билан боғлиқ юзага келадиган солиқ мажбуриятлари бажарилишини назорат қилиш, солиқ, бож ва тўловларни ундириш билан боғлиқ муносабатлар Давлат божхона хизмати органлари томонидан, қонунчиликда белгиланган тартибда амалга оширилади.

Давлат солиқ қўмитаси ва унинг Қорақалпоғистон Республикаси, Тошкент шаҳар ва вилоятлардаги Давлат солиқ бошқармалари, уларнинг таркибидаги шаҳар ва туман Давлат солиқ инспекциялари (солиқ хизмати тизими) солиқ ва мажбурий тўловларни бюджет ва бюджетдан ташқари пенсия жамғармаси, Республика йўл жамғармаси ҳамда Мактаб таълимини ривожлантириш жамғармасига ундириб берувчи давлат органи ҳисобланади.

Худудий Давлат солиқ инспекциясининг республика ва маҳаллий бюджетлари, бюджетдан ташқари Пенсия жамғармаси, Республика йўл жамғармаси ҳамда Мақтаб таълимини ривожлантириш жамғармасига солиқ ҳамда мажбурий тўловларни ундириш тартиби Ўзбекистон Республикасининг «Давлат солиқ хизмати тўғрисида»ги Қонуни ва Солиқ кодекси билан белгилаб берилган.

Шунингдек, солиқ қарзини мажбурий ундирув билан боғлиқ бўлган ҳамда бюджет ва бюджетдан ташқари мақсадли жамғармаларга йўналтириладиган йиғимлар ва боғлар миқдорини тартибга солувчи бошқа қонун ҳужжатлари ижроси назорати ҳам солиқ хизмати органлари томонидан амалга оширилади.

2. Солиқ мажбуриятларини бажарилиши устидан Давлат солиқ хизмати назорати

Давлат солиқ хизмати органлари назорати солиқ тўловчиларнинг солиқ мажбурияти юзага келгандан кейин қонунчиликда белгиланган тадбирлар ижроси бўйича амалга оширилади.

Солиқ тўловчининг солиқ тўғрисидаги қонун ҳужжатларига мувофиқ юзага келадиган мажбурияти солиқ мажбурияти деб эътироф этилади.

Солиқ мажбуриятини бажариш учун солиқ тўловчи:

- ҳудудий Давлат солиқ инспекциясида ҳисобда туриши;
- солиқ солиш объектлари ва солиқ солиш билан боғлиқ объектларни аниқлаши ҳамда уларнинг ҳисобини юритиши;
- молиявий ва солиқ ҳисоботини тузиши ҳамда уни ҳудудий Давлат солиқ инспекциясига тақдим этиши;
- солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни ўз вақтида ҳамда тўлиқ миқдорда тўлаши шарт.

Солиқ мажбуриятини бажариш бевосита солиқ тўловчи томонидан амалга оширилади, лекин истисно тариқасида Солиқ кодексига ва бошқа қонунларга мувофиқ солиқ мажбуриятини бажариш бошқа шахсга юклатилиши ҳам мумкин.

Юридик шахснинг алоҳида бўлинмалари бўйича солиқ мажбурияти мазкур бўлинмалар томонидан, агар уларга алоҳида мол-мулк ажратилган бўлса ва улар ўз балансига эга бўлса, мустақил равишда бажарилади.

Солиқ солинадиган мол-мулк ишончли бошқарувга топширилганда бошқарув муассиси бўлган солиқ тўловчининг солиқ маж-

бурияти, агар бу мажбурият унга бошқарув муассиси томонидан юклатилган бўлса, ишончли бошқарувчи томонидан бажарилиши мумкин.

Солиқ мажбурияти бажарилмаган ёки лозим даражада бажарилмаган тақдирда, солиқ тўловчига нисбатан Солиқ кодексига назарда тутилган тартибда унинг бажарилишини таъминлаш чоралари қўлланилади.

Ўзбекистон Республикасининг «Давлат солиқ хизмати тўғрисида»ги Қонунида Давлат солиқ хизмати органларига белгилаб берилган асосий вазифаларидан бири солиқларни ундириш ҳисобланади. Бюджет, бюджетдан ташқари мақсадли жамғармалар даромадларини шакллантиришда асосий манба ҳисобланган солиқ ва бошқа мажбурий тўловларнинг ўз вақтида ундирилишини таъминлашда солиқ хизмати органларининг вазифалари ва мажбуриятлари ҳам ушбу қонун ва Солиқ кодексига ўз аксини топган.

Солиқ хизмати органларига биринчи навбатда, солиқлар тўғрисидаги қонун ҳужжатларига риоя этилиши, солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг тўғри ҳисоблаб чиқарилиши, тўлиқ ҳажмда ва ўз вақтида бюджет ва бюджетдан ташқари мақсадли жамғармаларга тўланиши назоратини амалга ошириш вазифаси юклатилган.

Шунингдек, солиқлар ва мажбурий тўловлар бўйича солиқ қарзи, шу жумладан қонунчиликда белгиланган тартибда қўлланилган жарима суммаларини қонун ҳужжатларига мувофиқ, солиқ органларининг инкассо топшириқномалари асосида банк муассасалари томонидан солиқ тўловчининг банк ҳисобварағидан сўзсиз тўланиши назорати ҳам солиқ хизмати органлари томонидан амалга оширилади.

3. Солиқларни ундиришда Давлат солиқ хизмати органларининг банк муассасалари ва бошқа органлар билан ҳамкорлиги

Солиқларни ундиришда ҳудудий Давлат солиқ инспекциясининг банк ва бошқа кредит муассасалари билан ҳамкорлиги талаб этилади, ўзаро ҳамкорликнинг асосий қисми солиқларни ундириш масалаларига тўғри келади.

Биринчидан, солиқ тўловчиларнинг ҳисобга олинishi ва солиқ ҳақидаги қонун ҳужжатларига риоя этилиши устидан назоратни

таъминлаш мақсадида, банклар ва бошқа молия-кредит ташкилотлари хўжалик юритувчи субъектлар ҳудудий Давлат солиқ инспекциясида рўйхатга олинганликларини тасдиқловчи ҳужжат тақдим этган тақдирдагина, улар учун ҳисоб-китоб ва бошқа ҳисобварақлари очишлари мумкинлиги белгиланган.

Иккинчидан, фаолиятини тугатаётганда ёки бошқа сабабларга кўра банк муассасасидаги асосий ҳисоб рақамини ёпиш учун хўжалик юритувчи субъектлар томонидан мурожаат қилинганда, бу субъектларнинг бюджет олдидаги ўз мажбуриятларини бажарганликлари тўғрисида ҳудудий Давлат солиқ инспекциясининг хулосаси тақдим этилган тақдирдагина уларнинг ҳисоб-китоб ва бошқа ҳисобварақларини ёпишларига рухсат берилди.

Учинчидан, ҳудудий Давлат солиқ инспекцияси томонидан муддатда тўланмаган солиқ ва жарималарни сўзсиз ундириш тўғрисидаги фармойишлари (инкассо топшириқлари) банк муассасалари томонидан, меҳнатга ҳақ тўлаш ва унга тенглаштирилган бошқа тўловларга мутаносиб равишда бажарилиши лозим.

Тўртинчидан, банк муассасалари солиқ қарзи мавжуд бўлган мижозларининг ҳисоб-китоб ёки бошқа ҳисобварағидан маблағларни ҳисобдан чиқариш операцияси амалга оширилган куни, мижознинг солиқлар ва мажбурий тўловлар ҳамда жарима суммаларини бюджет ва бюджетдан ташқари мақсадли жамғармалар даромадига ўтказилади.

Бешинчидан, юридик шахсларнинг сўмдаги маблағлари етишмаган ва валюта ҳисобварағида маблағлари мавжуд бўлган тақдирда, ҳудудий Давлат солиқ инспекциясининг тақдимномасига кўра, мазкур валюта маблағларини бюджет олдидаги қарзни тўлаш учун зарур бўлган ҳажмда сотув кунидаги Марказий банк томонидан белгиланган курс бўйича валюта биржасига сотиш ва маблағларни бюджет ва бюджетдан ташқари мақсадли жамғармалардан бўлган солиқ қарзини сўндиришга йўналтирилади.

Бундан ташқари, Давлат солиқ органларини банклар билан ҳамкорликда ишлашда Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик Кодексининг 784-моддасига, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1998 йил 4 февралдаги ПФ-1923-сонли «Ҳисоб-китоб механизмини такомиллаштириш ҳамда Республика бюджети ва маҳаллий бюджетларга тўловларнинг тушишини рағбатлантириш чоралари тўғрисида»ги Фармонида (киритилган ўзгариш-

лар билан) мувофиқ ишлаб чиқилган ва Ўзбекистон Республикаси Адлия Вазирлиги томонидан 1999 йил 30 январда 615-сон билан рўйхатга олинган «Хўжалик юритувчи субъектларнинг банк ҳисоб рақамларидан пул маблағларини ҳисобдан чиқариш тартиби тўғрисида»ги Йўриқномаси муҳим аҳамият касб этади. Ушбу Йўриқнома юридик шахсларнинг банк ҳисобварақларидаги пул маблағлари уларга қўйилган талабларни қондириш учун етарли бўлмаган ҳолда улардан пул маблағларини ҳисобдан чиқариш навбати белгилаб берилган. Яъни:

Биринчи навбатда, хўжалик юритувчи субъектларнинг талаб қилиб олингунча депозит ҳисобварақларига келиб тушган маблағларни ҳисобдан чиқариш кечиктириб бўлмайдиган эҳтиёжлар учун маблағлар лимити аниқлангандан ва захиралангандан кейин бюджетга тўланиши кўзда тутилган тўловлар бўйича (жумладан, давлат мулкани давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштиришдан, жарима рухсатлари ва давлат божи ва республика ҳамда маҳаллий бюджетларга жамланадиган тўловлардан келиб тушган маблағлар), бюджетдан ташқари жамғармалар ва талаблар, меҳнатга оид ҳуқуқий муносабатлардан келиб чиқадиган ва унга тенглаштирилган талаблар бўйича ушбу мажбуриятларнинг тенг даражада бажарилишини таъминлайдиган мутаносиб равишда амалга оширилади.

Иккинчи навбатда, судлар ва хўжалик судлари ҳамда қонунчилик асосида уларга тенглаштирилган бошқа ижро ҳужжатлари бўйича пул маблағлари ҳисобдан чиқарилади.

Учинчи навбатда, пул маблағларини юридик шахснинг банк ҳисобварағига қўйилган бошқа пул талаблари бўйича тўлов ҳужжатларининг келиб тушишига қараб календарь навбатида ҳисобдан чиқарилади.

Бюджет маблағларини олувчиларнинг кредиторлар қарзларини тўлаш учун уларнинг ҳисобварақларига маблағ ажратиш режалари чегарасида молия ва солиқ ташкилотлари томонидан ишлаб чиқилган ҳамда ҳокимиятлар томонидан тасдиқланган схемалар бўйича келиб тушган бюджет маблағлари (юқори бюджетлардан қисқа муддатли ссудалар кўринишида олинганлари ҳам киритилади) мутаносиб равишда ҳисобдан чиқарилмасдан, банклар томонидан тасдиқланган схемаларга қатъий амал қилинган ҳолда маблағларни бюджетга солиқ ва тўловлар кўринишида тўлиқ ҳажмда қайтариш учун йўналтирилади.

Тижорат банклари томонидан иш ҳақини тўлаш учун берилган кредитлар мутаносиб равишда тақсимланмайди ва фақат белгиланган мақсад бўйича фойдаланилади.

Солиқ ва бошқа мажбурий тўловларни ундиришда муҳим идоралардан бири – Судлардир. Чунки барча келишмовчиликлар, шу жумладан солиқ соҳасидаги зиддиятларни суд органи қонуний равишда ҳал қилиб беради. Амалдаги қонунчиликка асосан Давлат солиқ хизмати органлари солиқлар ва бошқа тўловларни мажбурий тартибда ундиришда судларга мурожаат этадилар.

Қонун ҳужжатларига мувофиқ, судларнинг қонуний қарорларини ижро этиш суд ижрочилар департаментига юклатилган. Уларнинг ҳаракатлари ва солиқ органлари билан муносабати юқорида эътироф этилган Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигидан 12 июнь 2003 йилда 1250-рақами билан рўйхатга олинган «Муддатида тўланмаган солиқлар ва бюджетга мажбурий тўловларни қарздор корхона ва ташкилотлар мол-мулки ҳисобидан ундириш тўғрисидаги хўжалик судлари қарорларини ижро этиш тўғрисида»ги Йўриқномаси орқали тартибга солинади.

Юқорида келтирилган ташкилот ва муассасалардан ташқари, Давлат солиқ органлари солиқ қарзига эга солиқ тўловчиларга нисбатан чоралар кўриш мақсадида, Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси ҳузуридаги Солиқ, валютага оид жиноятларга ва жиноий фаолиятдан олинган даромадларни легаллаштиришга қарши курашиш департаменти ва унинг қўйи идоралари билан биргиликда фаолият юритадилар.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ:

1. Давлат солиқ хизмати органлари солиқларни ундиришдаги ваколатлари ва унинг ҳуқуқий асослари ҳақида сўзлаб беринг.
2. Солиқ тўловчиларнинг мажбуриятлари нималардан иборат?
3. Давлат солиқ хизмати органлари бошқа қайси органлар билан ҳамкорлик қилади?
4. Давлат солиқ хизмати органларининг ҳамкорлиги қайси қонун ҳужжатлари билан тартибга солинади?

IV БОБ. СОЛИҚЛАР ҲАМДА БОШҚА МАЖБУРИЙ ТЎЛОВЛАРНИ ТЎЛАШ МУДДАТЛАРИ ВА ТАРТИБИ

Режа:

- 1. Ўзбекистон Республикасида амалда бўлган солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар.*
- 2. Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг тўлаш муддати ва тартиби.*

1. Ўзбекистон Республикасида амалда бўлган солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар

Солиқ солишнинг аниқлиги принципига асосан, солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар аниқ бўлиши керак, солиқ тўғрисидаги қонун ҳужжатлари ҳар бир солиқ тўловчи солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни қачон, қанча миқдорда ҳамда қай тартибда тўлаши кераклигини аниқ биладиган тарзда ифодаланган бўлиши керак. Амалдаги Солиқ кодексига солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг зарур элементлари белгилаб қўйилган бўлиб, «солиқ даври» ва «тўлаш тартиби» шулар жумласидандир. Солиқ даври у тугаганидан кейин солиқ солинадиган база аниқланадиган ҳамда солиқ ёки бошқа мажбурий тўлов суммаси ҳисоблаб чиқариладиган давр бўлиб, солиқ даври бир неча ҳисобот даврига бўлиниши мумкин, уларнинг яқунлари бўйича ҳисобкитобларни тақдим этиш ҳамда солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг тўланиши лозим бўлган суммаларини тўлаш мажбурияти юзага келади.

Амалдаги солиқ қонунчилигига биноан мамлакатимизда қуйидаги солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар амал қилади.

Умумдавлат солиқларига қуйидагилар киради:

- 1) юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи;
- 2) жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи;
- 3) қўшилган қиймат солиғи;
- 4) акциз солиғи;
- 5) ер қаъридан фойдаланувчилар учун солиқлар ва махсус тўловлар;

- 6) сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ;
- 7) ягона солиқ тўлови;
- 8) тадбиркорлик фаолиятининг айрим турлари бўйича қатъий белгиланган солиқ.

Маҳаллий солиқларга қуйидагилар киради:

- 1) мол-мулк солиғи;
- 2) ер солиғи (ягона ер солиғи);
- 3) ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғи;
- 4) жисмоний шахслардан транспорт воситаларига бензин, дизель ёқилғиси ва газ ишлатганлик учун олинадиган солиқ.

Бошқа мажбурий тўловларга қуйидагилар киради:

- 1) ижтимоий жамғармаларга мажбурий тўловлар: ягона ижтимоий тўлов; фуқароларнинг бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига суғурта бадаллари;

бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига мажбурий ажратмалар;

- 2) Республика йўл жамғармасига мажбурий тўловлар: Республика йўл жамғармасига мажбурий ажратмалар; Республика йўл жамғармасига йиғимлар;
- 3) давлат божи;
- 4) божхона божлари ва йиғимлари;
- 5) айрим турдаги товарлар билан чакана савдо қилиш ва айрим турдаги хизматларни кўрсатиш ҳуқуқи учун йиғим.

Давлат ўзининг умуммиллий дастурларини амалга ошириш даврида тегишли жамғармалар ташкил этилиши мумкин, бунинг учун қонун ҳужжатларида назарда тутилган тартибда мажбурий тўловлар белгиланади. Бундай мажбурий тўловга 2005 йилдан амалга киритилган Мактаб таълимини ривожлантириш жамғармасига мажбурий ажратмани мисол қилиб келтириш мумкин.

Солиқ мажбурияти Солиқ кодексида белгиланган муддатларда солиқ тўловчи томонидан бажарилиши керак ва бунда солиқ тўловчи томонидан солиқ мажбуриятини муддатидан илгари бажариш ҳуқуқи мавжуд.

Солиқ мажбуриятини бажариш муддатлари календарь сана ёки вақт даври (йил, йил чораги, ой, ўн кунлик ва кун) ўтиши

билан белгиланади. Муддатнинг ўтиши календарь санадан ёки муддатнинг бошланиши белгилаб қўйилган воқеа юз берганидан кейинги кундан бошланади. Солиқ мажбурияти бу мажбуриятни бажариш муддатининг сўнгги куни соат йигирма тўртга қадар бажарилиши керак.

Солиқлар бўйича тўлаш муддатларининг белгиланишида энг муҳим солиқ элементларидан бири бу – солиқ давридир. Солиқ кодексига мувофиқ солиқ даври у тугаганидан кейин солиқ солинадиган база аниқланадиган ҳамда солиқ ёки бошқа мажбурий тўлов суммаси ҳисоблаб чиқариладиган давридир. Солиқ даври бир неча ҳисобот даврига бўлиниши мумкин бўлиб, уларнинг яқунлари бўйича ҳисоб-китобларни тақдим этиш ҳамда солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг тўланиши лозим бўлган суммаларини тўлаш мажбурияти юзага келади. Солиқ даври солиқ турларига қараб турлича бўлиши мумкин. Масалан, жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи бўйича солиқ даври календарь йилига тенг, акциз солиғи бўйича корхонани катта-кичиклигига мос равишда, микрофирма ва кичик корхоналар учун солиқ даври йил чорагига, бошқа йирик корхоналар учун бир ойга тенг.

2. Солиқ ва бошқа мажбурий тўловларнинг тўлаш муддати ва тартиби

Солиққа тортишнинг жаҳон амалиёти солиқ ва мажбурий тўловларни тўлаш муддатларини белгилашда кўпгина омилларни ҳисобга олишни назарда тутаяди. Бунда даставвал солиқ солинадиган объектга нисбатан даромаднинг юзага келиш даври кўзда тутилади, масалан, ер солиғини тўлаш муддатларини белгилашда ердан даромадни(ҳосилни) олиш даври, акциз солиғи бўйича акцизности товарнинг реализация даври ҳисобга олинади. Ушбу тамойил асосида солиқлар тўлаш муддатларининг белгиланиши солиқ солинадиган объект билан ундан олинадиган даромаднинг мутаносиблиги оқибатида мазкур солиқ турлари бўйича солиқларни муддатида тўланиш имкониятини яратади. Республикамизда ҳам жаҳон амалиётидаги тамойилга таянилган ҳолда, солиқ турлари бўйича солиқларни тўлаш муддатлари белгиланган, шу билан бирга иқтисодийни ривожлантиришнинг устувор йўна-

лишларини қўллаб-қувватлаш мақсадида кичик бизнес корхоналари учун солиқларни тўлашда имтиёзлар тақдим этилган. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 15.06.2005 йилдаги 100-сонли «Тадбиркорлик субъектлари томонидан тақдим этиладиган ҳисобот тизимини такомиллаштириш ва уни ноқонуний талаб этганлик учун жавобгарликни кўчайтириш тўғрисида»ги қарорига мувофиқ 2005 йил 1 июлдан бошлаб микрофирмалар ва кичик корхоналар томонидан солиқлар, йиғимлар, ажратмалар ҳамда бошқа мажбурий тўловлар бўйича барча ҳисоб-китобларни давлат солиқ хизмати органларига ҳар ойда тақдим этишни ҳар чоракда тақдим этишга ўтказилиши белгилаб қўйилди. Шунингдек, мамлакатимизда қишлоқ хўжалиги соҳасини ривожлантиришни рағбатлантириш мақсадида 1999 йилдан бошлаб қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчилар ягона ер солиғи тўлашга ўтказилган. Ягона ер солиғининг тўлаш муддатлари қишлоқ хўжалигида ҳосил йиғимига мутаносиб равишда ўрнатилган бўлиб, йиллик ягона ер солиғининг йигирма фоизи 1 июлга қадар, ўттиз фоизи 1 сентябрга қадар, қолган эллик фоизи 1 декабрга қадар тўланиш муддатлари белгиланган. Амалдаги солиқ қонунчилигига мувофиқ, кўпгина солиқ турлари бўйича ҳисобот топшириш муддатлари билан солиқни тўлаш муддатлари мос келади, лекин фискал аҳамиятга эга бўлган солиқлар учун жорий (аванс) тўловлари белгиланган. Масалан, республикаимизда ишлаб чиқариладиган акцизности товарлар учун акциз солиғи бўйича бир ойда уч марта ҳар ўн кунда жорий тўловлар белгиланган бўлиб, бу Давлат бюджети даромадларини узлуксизлигини таъминлаш учун хизмат қилади.

Қуйида келтирилган жадвалда республикаимизда амалда бўлган солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар бўйича ҳисоботларни тақдим этиш ва солиқларни тўлаш муддатлари акс эттирилган.

Т/р	Солиқ ёки мажбурий тўловнинг номи	Солиқ тўловчиси	Ҳисобот тақдим этиш муддати	Солиқ тўлаш муддати
1	Юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи	Ўзбекистон Республикасининг резидентлари; Ўзбекистон Республикасида фаолиятни доимий муассаса орқали амалга ошираётган ёки ҳосил бўлиш манбаи Ўзбекистон Республикаси ҳудудида жойлашган	Ортиб борувчи якун билан йилнинг ҳар чорагида ҳисобот чорагидан кейинги ойнинг 25-кунидан кечиктирмай, йил якунлари бўйича эса йиллик молиявий ҳисобот тақдим этиладиган мuddатда тақдим этилади. ¹	Юридик шахслардан олинadиган фойда солиғини тўлаш ҳисоб-китобларидан топшириш мuddатларидан кечиктирмай амалга оширилади. Ўзбекистон Республикаси норезидентининг доимий муассасаси юридик шахслардан олинадиган фой-

¹ Вазирликлар, идоралар, уюшмалар, корпорациялар, концернлар ва давлат мулкни бошқарувчи бошқа органлар учун йиллик молиявий ҳисоботларни ҳисобот йилидан кейинги йилнинг 15 мартидан кечиктирмай тақдим этиш бўйича мuddатлар белгиланган.

Хорижий сармоялар иштирокидаги корхоналар ва чет эл фирмаларининг ваколатхоналари учун йиллик молиявий ҳисоботларни ҳисобот йилидан кейинги йилнинг 25 мартидан кечиктирмай тақдим этиш бўйича мuddатлар белгиланган.

Бошқа хўжалик юритувчи субъектлар йиллик молиявий ҳисоботларни ҳисобот йилидан кейинги йилнинг 15 февралдан кечиктирмай тақдим этадилар.

	<p>даромадларни оладиган Ўзбекистон Республикаси норезидентлари.</p> <p>Тадбиркорлик фаолиятини амалга ошираётганларда ногижорат ташкилотлар ўзи тадбиркорлик фаолиятини амалга оширишдан олинган фойдадан солиқ тўловчи бўлади;</p> <p>солиқ солишнинг содда-лаштрилган тартиби назарда тутилган юридик шахслар.</p>	<p>Фаолиятни доимий муассаса орқали амалга ошираётган норезидентлари доимий муассаса жойлашган жойдаги давлат солиқ хизмати органига Ўзбекистон Республикасидаги фаолиятнинг хусусияти ҳақидаги ҳисоботни (эркин шаклда), шунингдек юридик шахслардан олинadиган фойда солиғининг ҳисоб-китобини чет эл инвестициялари иштирокидаги корхоналар учун йиллик молиявий ҳисоботни топириш учун белгиланган муддатларда тақдим этади. Фаолият календарь йил тугашидан аввал тугатилган тақдирда, бу ҳужжатлар фаолият тугатилганидан кейин бир ойдан кечиктирмасдан тақдим этилиши шарт.</p>	<p>да солиғини, шунингдек соф фойдадан олинadиган солиқни жорий тўловларни тўла-масдан йилига бир марта, ҳисоб-китобни тақдим этиш муддатидан кейин бир ой ичида тўлайди.</p> <p>Ҳисобот даврида тахмин қилинаётган солиқ солинадиган фойда энг кам иш ҳақининг икки юз бараваридан кўп миқдорни ташкил этадиган солиқ тўловчилар жорий тўловларни амалга оширадидлар. Юридик шахслардан олинadиган фойда солиғи бўйича жорий тўловлар ҳар ойнинг 15-кунига қадар ҳисоблаб чиқарилган йил чораги бўйича юридик шахслардан олинadиган фойда солиғи суммасининг учдан бир қисми миқдо-рида тўланади.</p> <p>Тахмин қилинаётган солиқ солинадиган фойдадан келиб</p>
--	---	---	---

				<p>чиққан ҳолда ҳисоблаб чиқарилган юридик шахслардан олиннадиган фойда солиғи суммаси ҳисобот даври учун бюджетга тўланиши лозим бўлган юридик шахслардан олиннадиган фойда солиғи суммасига нисбатан 10 фоиздан кўпроқ камайтирилган тақдирда, давлат солиқ хизмати органи жорий тўловларни юридик шахслардан олиннадиган фойда солиғининг ҳақиқий суммасидан келиб чиқиб пеня ҳисоблаган ҳолда қайта ҳисоблашга ҳақли.</p>
2	<p>Жисмоний шахслардан олиннадиган даромад солиғи</p>	<p>Солиқ кодексига мувофиқ солиқ солинадиган даромадга эга бўлган жисмоний шахслар жисмоний шахслардан олиннадиган даромад солиғи тўловчиларидир.</p>	<p>Йилнинг ҳар чорагида, ҳисобот давридан кейинги ойнинг 25-кунига қадар, йил якуналари бўйича эса йиллик молия ҳисоботи-ни тақдим этиш муддатида</p>	<p>Тўлов манбаида жисмоний шахслардан олиннадиган даромад солиғининг ҳисоблаб чиқарилган суммаси бюджетга солиқ агенти томонидан қуйидаги муддатларда тўланади:</p>

				<p>пул маблағларини олиш учун хизмат кўрсатувчи банкка ҳужжатларни тақдим этиш билан бир вақтда;</p> <p>тўлов нагура ҳолида амалга оширилган ой тугаганидан кейин беш кун ичигида, агар бундай тўловга қонун ҳужжатларида рухсат берилган бўлса.</p> <p>Агар юридик шахнинг банк ҳисобварағида иш ҳақини тўлаш ва бир вақтнинг ўзида ходимларнинг иш ҳақидан ушлаб қолинган солиқларни бюджетга ўтказиш учун маблағлар етарли бўлмаса, жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи банк ҳисобварағидаги қолдиқ маблағларга мутаносиб суммада бюджетга ўтказилади.</p>

3	<p>Қўшилган қиймат солиғи</p>	<p>Қўшилган қиймат солиғи тўловчилар қуйдагилардир:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) солиқ солинадиган оброгларга эга бўлган юридик шахслар; 2) Солиқ кодексига мувофиқ зиммасига Ўзбекистон Республикаси норезидентлари томонидан амалга оширилаётган солиқ солинадиган обротлар учун қўшилган қиймат солиғи тўлаш бўйича мажбурият юклатилдиган юридик шахслар; 3) олддй ширкат солиқ солинадиган обротларни амалга ошираётганда зиммасига унинг ишларини юритиш юклатилган (ишончли шахс) шерик (иштирокчи) - юридик шахс. Нотижорат ташкилотлар талдбиркорлик 	<p>Қўшилган қиймат солиғи тўловчиси бўлган микрофирмалар ва кичик корхоналар томонидан – йилнинг ҳар чорагида ҳисобот давридан кейинги ойнинг 25-кунидан кечиктирмай, йил якунлари бўйича эса йиллик молиявий ҳисобот топширилган муддатда; Микрофирмалар ва кичик корхоналар жумласига кирмайдиган солиқ тўловчилар томонидан – ҳар ойда ҳисобот давридан кейинги ойнинг 25-кунидан кечиктирмай, йил якунлари бўйича эса – йиллик молиявий ҳисобот топшириладиган муддатда тақдим этилади.</p>	<p>Қўшилган қиймат солиғи ҳисоб-китобларини тақдим этиш учун белгиланган кундан кечиктирмай амалга оширилади.</p> <p>Импорт қилинадиган товарлар бўйича қўшилган қиймат солиғини тўлаш божхона тўғрисидаги қонун ҳужжатларида белгиланган муддатларда амалга оширилади.</p>
---	-------------------------------	---	---	---

4	Акциз солиғи	Ўзбекистон Республикаси ҳудудида акциз солиғи	<p>Фаолияти доирасида то-варларни (ишларни, хиз-матларни) реализация қилиш оборотлари, Ягона солиқ тўловини тўловчилар бўлган юри-дик шахслар солиқ бўйи-ча ҳисобга олиш жойида-ги давлат солиқ хизмати органларига йилнинг навбатдаги чораги бош-лангунига қадар бир ой-дан кечиктирмасдан, янги ташкил этилаётган ягона солиқ тўловини тў-ловчилар бўлган юридик шахслар эса фаолият бошлангунига қадар тақ-дим этиладиган ёзма бил-диришга асосан ихтиёрий асосда қўшилган қиймат солиғини тўлаши мумкин.</p>	Акциз солиғи тўловчилар бўлган микрофирмалар ва	Жорий ойнинг 13-кунидан кечиктирмай – жорий ойнинг
---	--------------	---	--	---	--

	<p>солинадиган товарларни (акциз тўланадиган товарларни) ишлаб чиқарувчилар; Ўзбекистон Республикасининг божхона ҳудудига акциз тўланадиган товарларни импорт қилувчилар; оддий ширкат акциз тўланадиган товар ишлаб чиқарган тақдирда, оддий ширкат шартномасининг оддий ширкат ишларини юритиш зиммасига юкланган шериги (иштирокчиси). Акциз тўланадиган товарларнинг айрим турлари бўйича акциз тўланадиган товарлар ишлаб чиқарувчи бўлмаган шахс Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарорига биноан акциз солиғини тўловчи этиб белгиланиши мумкин.</p>	<p>кичик корхоналар томонидан – йилнинг ҳар чорагида солиқ давридан кейинги ойнинг 25-кунидан кечиктирмай; Микрофирмалар ва кичик корхоналар жумласига қирмайдиган солиқ тўловчилар томонидан – ҳар ойда солиқ давридан кейинги ойнинг 25-кунидан кечиктирмай тақдим этилади.</p>	<p>биринчи ўн кунлиги учун; жорий ойнинг 23-кунидан кечиктирмай – жорий ойнинг иккинчи ўн кунлиги учун; келгуси ойнинг 3-кунидан кечиктирмай – ҳисобот ойнинг қолган кунлари учун. Акциз маркалари билан тағфаланиши лозим бўлган импорт қилинадиган акциз тўланадиган товарлар бўйича акциз солиғи акциз маркалари олингунига қадар тўланади.</p>
--	---	---	--

5	<p>Ер қаъридан фойдаланувчилар учун солиқлар ва махсус тўловлар</p>	<p>Ер қаъридан фойдали қазилмаларни кавлаб олаётган, шу жумладан техноген минерал ҳосилалардан фойдали қазилмаларни ажратиб олаётган ер қаъридан фойдаланувчилар; фойдали қазилмалардан фойдали компонентларни ажратиб олган ҳолда уларни қайта ишлашни амалга ошираётган ер қаъридан фойдаланувчилар.</p>	<p>Микрофирмалар ва кичик корхоналар томонидан – йилнинг ҳар чорагида, ҳисобот давридан кейинги ойнинг 25-кунидан кечиктирмай; микрофирмалар ва кичик корхоналар жумласига қирмайдиган солиқ тўловчилар томонидан – ҳар ойда, ҳисобот давридан кейинги ойнинг 25-кунидан кечиктирмай; Жисмоний шахслар томонидан – йилда бир марта, кейинги йилнинг 1 февралидан кечиктирмай.</p>	<p>Ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ тўлаш ҳисоб-китобни тақдим этиш мuddатидан кечиктирмай амалга оширилади.</p>
6	<p>Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ</p>	<p>Ўзбекистон Республикаси ҳудудида сувдан фойдаланишни амалга оширувчи қўйидаги шахслардир: юридик шахслар – Ўзбекистон Республикаси резидентлари;</p>	<p>Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун тўланадиган солиқнинг умумий суммаси йилнинг бир чорагида энг кам иш ҳақининг эллик бараваридан кўпни ташкил этадиган</p>	<p>Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ тўлашни тўловчилар томонидан сувдан фойдаланиш жойида ҳисоб-китоб тақдим этиладиган мuddатдан кечиктирмай амалга оширилади, юридик</p>

	<p>фаолиятини доимий муас- саса орқали амалга оши- раётган Ўзбекистон Рес- публикаси норезидентлари; тадбиркорлик фаолияти учун сувдан фойдаланув- чи яқка тартибдаги тад- биркорлар; юрیدик шахс ташкил этган ва ташкил этмаган ҳолда тузилган деҳқон хўжаликлари. Аҳоли пунктларининг сув таъминоти учун сув етқа- зиб беришни амалга оши- рувчи юрідик шахслар фақат ўз эҳтиёжларига ишлатиладиган сув учун сув ресурсларидан фойда- ланганлик учун солиқни тўловчидир. Нотижорат ташилотлар тадбиркорлик фаолияти- ни амалга оширган тақ- дирда, тадбиркорлик</p>	<p>юрідик шахслар томони- дан (қишлоқ хўжалиги корхоналари, микрофир- малар ва кичик корхона- лар бундан мустасно) – ҳар ойда, ҳисобот ойдан кейинги ойнинг 25-кунигача; Сув ресурсларидан фойда- ланганлик учун тўлана- диган солиқнинг умумий суммаси йилнинг бир чо- рағида энг кам иш ҳақи- нинг эллик бараваридан камни ташкил этадиган юрідик шахслар, шунинг- дек микрофирмалар ва кичик корхоналар томо- нидан – йилнинг ҳар чо- рағида, йилнинг ҳисобот чорағидан кейинги ойнинг 25-кунигача, йил якунлари бўйича эса йиллик молия- вий ҳисобот тақдим этиладиган муддатда;</p>	<p>шахс ташкил этган ва ташкил этмаган ҳолда тузилган деҳ- қон хўжаликлари бундан мустасно. Юрідик шахс ташкил этган ва ташкил этмаган ҳолда ту- зилган деҳқон хўжаликлари томонидан сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ тўлаш йилига бир марта, солиқ давридан кейинги йилнинг 1 майгача амалга оширилади. Юрідик шахслар жорий йилнинг 15 январигача сувдан фойдаланиш жойидаги давлат солиқ хизмати органларига сув ресурсларидан фойда- ланганлик учун солиқ тўлаш тўғрисидаги ёзма билдириш- ни белгиланган лимитдан келиб чиққан ҳолда ёки сув етказиб бериш шартномасига мувофиқ ҳар ойда ёки йил нинг ҳар чорағида эркин</p>
--	---	--	--

		<p>фаолиятида фойдаланиладиган сув ҳажмлари бўйича сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқни тўловчи бўлади;</p>	<p>Ягона ер солиғини тўлашга ўтмаган қишлоқ хўжалиги томолиги корхоналари томонидан – йилда бир марта ҳисобот даврининг 15 декабригача; Якка тартибдаги тadbиркорлар томонидан – йилнинг ҳар чорагида йилнинг ҳисобот чорагидан кейинги ойнинг 25-кунигача.</p>	<p>шақлда тақдим этадилар, қишлоқ хўжалиги корхоналари бундан мустасно.</p>
7	<p>Юридик шахслардан олинadиган мол-мулк солиғи</p>	<p>Ўзбекистон Республикаси ҳудудида солиқ солинадиган мол-мулкка эга бўлган юридик шахслар – Ўзбекистон Республикасининг резидентлари; агар Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномаларида бошқача қоида назарда тутилмаган бўлса, Ўзбекистон Республикасида фаолиятни доимий</p>	<p>Ҳар чоракда ҳисобот давридан кейинги ойнинг 25-кунидан кечиктирмай, йил якуналари бўйича эса йиллик молиявий ҳисобот даврида тақдим этилади.</p>	<p>Бюджетга жорий тўловларни тўлаш ҳар ойнинг 25-кунидан кечиктирмай амалга оширилади. Тўлаши лозим бўлган, юридик шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқ суммаси ҳисоб-китобларни топишириш учун белгиланган кундан кечиктирмай бюджетга ўтказилади.</p>

		<p>муассаса орқали амалга ошираётган ва (ёки) Ўзбекистон Республикаси Худудида ўз мулкида кўчмас мулкка эга бўлган юридик шахслар – Ўзбекистон Республикасининг норезидентларидир. Агар кўчмас мулк мулкдорининг жойлашган ерини аниқлаш имкони бўлмаса, бу мулк мулк қайси шахнинг эгаллигида ва (ёки) фойдаланишида бўлса, шу шахс солиқ тўловчидир.</p> <p>Нотижорат ташкилотлар тадбиркорлик фаолиятини амалга оширган тақдирда юридик шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқни тўловчилардир;</p>	Жисмоний шахсларнинг мол-мулкига солинадиган	Жисмоний шахсларнинг мол-мулкига солинадиган
8	Жисмоний шахслардан	Мулкида солиқ солинадиган мол-мулки бўлган	Жисмоний шахсларнинг мол-мулкига солинадиган	Жисмоний шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқни

	<p>олинадиган мол-мулк солиғи</p>	<p>жисмоний шахслар, шу жумладан чет эл фуқаролари, агар Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномаларида бошқача қоида назарда тутилмаган бўлса, шунингдек юридик шахс ташкил этган ва ташкил этмаган ҳолда тузилган деҳқон хўжаликлари жисмоний шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқ тўловчиларидир. Агар кўчмас мулк мулкдорининг жойлашган ерини аниқлаш имкони бўлмаса, бу мол-мулк қайси шахсининг эгалигида ва (ёки) фойдаланишида бўлса, ўша шахс солиқ тўловчидир.</p>	<p>жисмоний шахслар, шу жумладан чет эл фуқаролари, агар Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномаларида бошқача қоида назарда тутилмаган бўлса, шунингдек юридик шахс ташкил этган ва ташкил этмаган ҳолда тузилган деҳқон хўжаликлари жисмоний шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқ тўловчиларидир. Агар кўчмас мулк мулкдорининг жойлашган ерини аниқлаш имкони бўлмаса, бу мол-мулк қайси шахсининг эгалигида ва (ёки) фойдаланишида бўлса, ўша шахс солиқ тўловчидир.</p>	<p>жисмоний шахслар, шу жумладан чет эл фуқаролари, агар Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномаларида бошқача қоида назарда тутилмаган бўлса, шунингдек юридик шахс ташкил этган ва ташкил этмаган ҳолда тузилган деҳқон хўжаликлари жисмоний шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқ тўловчиларидир. Агар кўчмас мулк мулкдорининг жойлашган ерини аниқлаш имкони бўлмаса, бу мол-мулк қайси шахсининг эгалигида ва (ёки) фойдаланишида бўлса, ўша шахс солиқ тўловчидир.</p>	<p>солиқ даври учун тўлаш тенг улушларда бир йилда икки марта амалга оширилади: ҳисобот йилнинг 15 июнига қадар; ҳисобот йилнинг 15 декабрига қадар.</p>
9	<p>Юридик шахслардан</p>	<p>Мулк ҳуқуқи, эгалик қилиш ҳуқуқи, фойдаланиш ҳуқуқи, фойдаланиш ҳуқуқи</p>	<p>Ер солиғи ҳар бир солиқ даврининг 1 январига</p>	<p>Юридик шахслар томонидан йилнинг ҳар чорағида, йил</p>	

	олинадиган ер солиғи	<p>ниш ҳуқуқи ёки ижара ҳуқуқи асосида ер участкаларига эга бўлган юридик шахслар, шу жумладан Ўзбекистон Республикасининг норезидентлари ер солиғини тўловчиларидир.</p> <p>Кўчмас мулк ижарага берилган тақдирда, ижарага берувчи ер солиғини тўловчи бўлади.</p> <p>Ер участкасидан бир нечта юридик шахс биргаликда фойдаланган тақдирда, ҳар бир юридик шахс ер участкасининг фойдаланиётган майдондаги ўз улуши учун ер солиғини тўловчидир.</p> <p>Тадбиркорлик фаолияти амалга оширилган тақдирда, нотижорат ташкилотлар тадбиркорлик фаолиятида фойдаланил-</p>	<p>бўлган ҳолатга кўра ҳисоблаб чиқарилади ва ер солиғининг ҳисоб-китоби ер участкаси жойлашган ердаги давлат солиқ хизмати органига ҳисобот йилнинг 15 февралига қадар тақдим этилади.</p> <p>Йил мобайнида юридик шахсларда ер участкаларига бўлган мулк ҳуқуқи, эғалик қилиш ҳуқуқи, улардан фойдаланиш ҳуқуқи ёки ижара ҳуқуқи вужудга келганида (бекор қилинганда), шунингдек улар фойдаланаётган ер майдони кўпайган (камаяган) ёки ер солиғи бўйича имтиёзлар ҳуқуқлари бекор қилинган (вужудга келган) тақдирда, юридик шахслар давлат солиқ хизмати органига ер солиғининг аниқлаштирилган</p>	<p>чораги иккинчи ойнинг 15-кунига қадар тенг улушларда амалга оширилади.</p> <p>Ягона ер солиғи тўлашга ўтмаган қишлоқ хўжалиги кор хоналари томонидан ер солиғини тўлаш қуйидаги тартибда амалга оширилади: ҳисобот йилининг 1 июлига қадар – йиллик солиқ суммасининг 20 фоизи; ҳисобот йилининг 1 сентябрга қадар – йиллик солиқ суммасининг 30 фоизи; ҳисобот йилининг 1 декабрга қадар – солиқнинг қолган суммаси.</p>
--	-------------------------	--	---	--

		ған ер участкалары бүйі- ча белгіланган тартибда ер солиги тўловчилар бўлади;	ҳисоб-китобини ер участ- каси ажратилган (олиб қўйилган) ёки имтиёз ҳуқуқлари бекор қилин- ган (вужудга келган) кун- дан эътиборан бир ой- лик муддатдан кечиктир- май тақдим этишлари шарт. Солиқ даври мобайнида қишлоқ хўжалиги экинла- рининг умумий майдонида ва таркибида ўзгаришлар юз берган ягона ер солиги- ни тўлашга ўтмаган қиш- лоқ хўжалиги корхоналари ер солигининг аниқлаш- тирилган ҳисоб-китобини давлат солиқ хизмати ор- ганига жорий йилнинг 1 декабрга қадар тақдим этади.	Йил мобайнида ажратилган ер участкалари учун ер солиги
			Жисмоний шахсларнинг ериға солиналдиган	
10	Жисмоний шахслардан	Мулк ҳуқуқи, эгалик қилиш ҳуқуқи, фойдала-		

	<p>олинадиган ер солиғи</p>	<p>ниш хуқуқи ёки ижара хуқуқи асосида ер участкаларига эга бўлган жисмоний шахслар, шунингдек юридик шахс ташкил этган ва ташкил этмаган ҳолда тузилган деҳқон хўжаликлари ер солиғини тўловчилардир. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси, Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши, маҳаллий давлат ҳокимияти органлари томонидан ижарага берилган ер участкалари учун тўланадиган ижара ҳақи ер солиғига тенглаштирилади. Уй-жой, яшаш учун мўлжалланмаган иморат ва иншоотлар мерос бўйича ўтиши билан биргаликда мулк хуқуқи, эғалик қилиш хуқуқи ва фойдалана-</p>	<p>олиқни тўлаш тўғрисидаги тўлов хабарномаси солиқ тўловчиларга давлат солиқ хизмати органи томонидан ҳар йили 1 майдан кечиктирмай топширилади.</p>	<p>жисмоний шахслар томонидан ер участкаси ажратилганидан кейинги ойдан эътиборан тўланади. Ер участкаси майдони камайтирилган тақдирда, ер солиғини тўлаш ер участкаси камайтирилган ойдан эътиборан тўхтатилади (камайтирилади). Ер солиғи бўйича имтиёзлар белгиланган тақдирда, бу солиқ имтиёз хуқуқи вужудга келган ойдан эътиборан тўланмайди. Ер солиғи бўйича имтиёзларга бўлган хуқуқлар бекор қилинган тақдирда, бу солиқ мазкур хуқуқ бекор қилинганидан кейинги ойдан эътиборан тўлана бошлайди. Белгиланган тартибда берилган ер участкалари учун ер солиғи ер участкасидан фойдаланиш фактидан қатъи назар, жисмоний шахслар томонидан тўланади.</p>
--	---------------------------------	--	---	---

		<p>ниш ҳуқуқи ўтган ер участкалари учун ер соҳиблиги мерос қолдирувчининг солиқ мажбуриятлари ҳисобга олинган ҳолда меросхўрлардан ундирилади.</p>		<p>Солиқ даври учун ер солиғи тўлаш жисмоний шахслар томонидан йилга икки марта икки марта тенг улушларда амалга оширилади: ҳисобот йилнинг 15 июнига қадар; ҳисобот йилнинг 15 декабрга қадар.</p>
11	<p>Ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғи</p>	<p>Тадбиркорлик фаолиятини амалга оширувчи юридик шахслар - Ўзбекистон Республикаси резидентлари ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғини тўловчилардир. Нотижорат ташкилотлар тадбиркорлик фаолиятини амалга оширишдан олинган фойдаси бўйича;</p>	<p>Ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғининг ҳар чорагида ҳисоб-китоби йилнинг ҳар чорагидан кейинги ойнинг 25-кунидан кечиктирмай, йил якунлари бўйича эса, йиллик молиявий ҳисобот тақдим этиладиган муддатда тақдим этилади.</p>	<p>Жорий тўловлар ҳисоблаб чиқарилган ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғининг йил чорагидаги суммасининг учдан бир қисми миқдорида ҳар ойнинг 15-кунидан кечиктирмай тўланади. Ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғини тўлаш мазкур солиқ бўйича ҳисоб-китобни тақдим этиш муддатидан кечиктирмай амалга оширилади.</p>

12	<p>Жисмоний шахслардан транспорт воситаларига бензин, дизель ёнилғиси ва газ ишлатганлик учун олинадиган солиқ</p>	<p>Жисмоний шахсларга транспорт воситалари учун бензин, дизель ёнилғиси ва газни чакана реализация қилишни амалга оширувчи юридик шахслар жисмоний шахслардан транспорт воситаларига бензин, дизель ёнилғиси ва газ ишлатганлик учун олинадиган солиқни тўловчилардир.</p>	<p>Жисмоний шахслардан транспорт воситаларига бензин, дизель ёнилғиси ва газ ишлатганлик учун олинадиган солиқнинг жорий ўн кунлик тўловлар ҳисобга олинган ҳолдаги ҳисоб-китоби ёниги қўйиш шохобчаси жойлашган ердаги давлат солиқ хизмати органларига:</p> <p>микрофирмалар ва кичик корхоналар томонидан йилнинг ҳар чорағида, ҳисобот давридан кейинги ойнинг 25-кунидан кечиктирмай, йил якунлари бўйича эса йиллик молиявий ҳисобот тақдим этиладиган муддатда; микрофирмалар ва кичик корхоналар жумласига қирмайдиган солиқ тўловчилар томонидан ҳар ойда</p>	<p>Жисмоний шахсларнинг транспорт воситаларига бензин, дизель ёнилғиси ва газ ишлатганлик учун олинадиган солиқни тўлаш жисмоний шахсларга транспорт воситалари учун бензин, дизель ёнилғиси ва газ чакана реализация қилинган ойнинг ўн кунлиги тугатанидан кейинги учинчи кундан кечиктирмай, ёнилғи қўйиш шохобчаси жойлашган ерда ҳар ўн кунда амалга оширилади.</p>
----	--	--	--	--

			<p>ҳисобот давридан кейинги ойнинг 25-кунидан кечиктирмай, йил якунлари буйича эса йиллик молиявий ҳисобот тақдим этиладиган муддатда тақдим этилади.</p>	
13	<p>Ягона ижтимоий тўлов</p>	<p>Юридик шахслар – Ўзбекистон Республикаси резидентлари; Ўзбекистон Республикасида фаолиятни доимий муассаса, чет эллик юридик шахсларнинг ваколатхоналари ва филиаллари орқали амалга оширувчи Ўзбекистон Республикаси норезидентлари.</p>	<p>Микрофирмалар ва кичик корхоналар томонидан йилнинг ҳар чорагида ҳисобот давридан кейинги ойнинг 25-кунидан кечиктирмай, йил якунлари буйича эса йиллик молиявий ҳисобот топириладиган муддатда; Микрофирмалар ва кичик корхоналар жумласига кирмайдиган солиқ тўловчилар томонидан – Ҳар ойда ҳисобот давридан кейинги ойнинг 10-кунидан кечиктирмай, йил</p>	<p>Ягона ижтимоий тўлов – ҳар ойда, кейинги ойнинг 10-кунидан кечиктирмай;</p>

14	Фуқароларнинг бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига суғурта бадаллари	Жисмоний шахслар – Ўзбекистон Республикаси фуқаролари, шунингдек Ўзбекистон Республикасида доимий равишда яшаб турган чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахслар фуқароларнинг бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига суғурта бадалларини тўловчилардир.	Яқунлари бўйича эса йиллик молиявий ҳисобот топшириладиган муддатда тақдим этилади.	Суғурта бадаллари иш ҳақига пул маблағлари олиш учун банкка ҳужжатларни тақдим этиш билан бир вақтда тўланади.
15	Бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига мажбурий	Юридик шахслар – Ўзбекистон Республикасининг резидентлари бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига мажбурий ажрат	Бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига мажбурий ажратмаларнинг ҳисоб-китоби солиқ бўйича ҳисобга олиш жо	Бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига мажбурий ажратмаларни тўлаш ҳисобот давридан кейинги ойнинг 25-куни

	ажратмалар	маларни тўловчилардир. Нотижорат ташкилотларнинг тадбиркорлик фаолиятини амалга оширишдан олган даромадлари	<p>йидаги давлат солиқ хизмати органларига ортиб борувчи яқун билан: микрофирмалар ва кичик корхоналар томонидан – йилнинг ҳар чорагида, ҳисобот давридан кейинги ойнинг 25-кунидан кечиктирмай, йил яқунлари бўйича эса йиллик молиявий ҳисобот топшириладиган муддатда; микрофирмалар ва кичик корхоналар жумласига кирмайдиган солиқ тўловчилар томонидан - ҳар ойда, ҳисобот давридан кейинги ойнинг 25-кунидан кечиктирмай, йил яқунлари бўйича эса йиллик молиявий ҳисобот топшириладиган муддатда тақдим этилади.</p>	дан кечиктирмай амалга оширилади.
16	Республика йўл жамғар-	Юридик шахслар – Ўзбекистон Республикасининг	Микрофирмалар ва кичик корхоналар томонидан –	Республика йўл жамғармасига мажбурий ажратмаларни

<p>масига мажбурий ажратмалар</p>	<p>резидентлари Республика йўл жамғармасига мажбурий ажратмалар тўловчилардир. Нотижорат ташкилотларнинг тадбиркорлик фаолиятини амалга оширишдан олган даромадлари Ихтисослаштирилган йўл хўжалиги бошқаруви органи тузилмасига кирадиган корхоналар, Республика йўл жамғармаси маблағлари ҳисобига молиялаштирилмайдиган умумий фойдаланишдаги автомобиль йўлларини сақлаш, таъмирлаш, реконструкция қилиш ва қуриш бўйича ишларни бажарганлик учун олинган даромадларидан бошқа даромадлари бўйича.</p>	<p>Йилнинг ҳар чорагида, ҳисобот давридан кейинги ойнинг 25-кунидан кечиктирмай, йил якунлари бўйича эса йиллик молиявий ҳисобот топшириладиган муддатда; Микрофирмалар ва кичик корхоналар жумласига кирмайдиган солиқ тўловчилар томонидан – ҳар ойда, ҳисобот давридан кейинги ойнинг 25-кунидан кечиктирмай, йил якунлари бўйича эса йиллик молиявий ҳисобот топшириладиган муддатда тақдим этилади.</p>	<p>Тўлаш ҳисобот давридан кейинги ойнинг 25-кунидан кечиктирмай амалга оширилади.</p>
<p>17 Республика йўл жамғар-</p>	<p>Автотранспорт воситаларини олувчи ва (ёки)</p>		<p>Автотранспорт воситаларини олганлик ва (ёки)</p>

<p>масига йиғимлар</p>	<p>Ўзбекистон Республикаси ҳудудига вақтинчалик олиб киришни амалга оширувчи Ўзбекистон Республикаси резидентлари ва норезидентлари; Чет давлатлар авто-транспорт воситаларининг эгалари ёки фойдаланувчилари ушбу воситаларнинг Ўзбекистон Республикаси ҳудудига кирганлиги ва унинг ҳудуди орқали транзит тарзида ўтганлиги учун.</p>	<p>Ўзбекистон Республикаси ҳудудига вақтинчалик олиб кирганлик учун йиғим улар Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги органларида давлат рўйхатидан ўтказилаётганда, қайта рўйхатдан ўтказилаётганда ундирилади.</p>	<p>Ўзбекистон Республикаси ҳудудига вақтинчалик олиб кирганлик учун йиғим улар Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги органларида давлат рўйхатидан ўтказилаётганда, қайта рўйхатдан ўтказилаётганда ундирилади.</p>
<p>18</p>	<p>Ягона солиқ тўлови</p>	<p>Ягона солиқ тўловнинг ҳисоб-китоби солиқ бўйича ҳисобга олиш жойидаги давлат солиқ хизмати органига ортиб борувчи яқун билан: микрофирмалар ва кичик корхоналар томонидан йилнинг ҳар чорагида</p>	<p>Ягона солиқ тўловини тўлаш ҳисоб-китобни тақдим этиш муддатидан кечиктирмай амалга оширилади.</p>

		<p>шуғулланувчи нота-риуслар; лотереялар ташкил қилиш буйича фаолиятни амалга ошириш доирасидаги юридик шахслар.</p>	<p>ҳисобот давридан кейинги ойнинг 25-кунидан кечиктирмай, йил якунлари бўйича эса йиллик молиявий ҳисобот топшириладиган муддатда; микрофирмалар ва кичик корхоналар жумласига кирмайдиган корхоналар томонидан ҳар ойда ҳисобот давридан кейинги ойнинг 25-кунидан кечиктирмай, йил якунлари бўйича эса йиллик молиявий ҳисобот топшириладиган муддатда тақдим этилади.</p>	
19	Ягона ер солиғи	Қишлоқ хўжалиги товарлари ишлаб чиқарувчилар; қишлоқ хўжалиги йўналишидаги илмий-тадқиқот ташкилотларининг тажриба-экспериментал хўжаликлари ва таълим муас-	Ягона ер солиғининг ҳисоб-китоби ер участкаси жойлашган ердаги давлат солиқ хизмати органига жорий солиқ даврининг 1 майигача тақдим этилади. Ер участкасининг таркиби	Ягона ер солиғини тўлаш қуйидаги муддатларда амалга оширилади: ҳисобот йилнинг 1 июлигача йиллик солиқ суммасининг 20 фоизи; ҳисобот йилнинг 1 сентяб-

		сасаларининг ўқув-таж-риба хўжаликлари.	ва майдони йил давомида ўзгарган, шунингдек ягона ер солиғи бўйича имтиёزلарга бўлган ҳуқуқ вужудга келган (туғатилган) тақдирда, солиқ тўловчилар давлат солиқ хизмати органларига ҳисоботи йилининг I декабригача ягона ер солиғининг аниқлик киритилган ҳисоб-китобини тақдим этишлари шарт.	ригача йиллик солиқ суммасининг 30 фоизи; ҳисобот йилининг I декабригача солиқнинг қолган суммаси.
20	Тадбиркорлик фаолияти ва тадбиркорлик фаолиятининг айрим турлари бўйича қатъий белгиланган солиқ.	Фаолиятнинг айрим турларини тавсифловчи фикрлардан келиб чиққан ҳолда солиқ солинмаган айрим фаолият турларини амалга оширувчи юридик шахслар ва якка тартибдаги тадбиркорлар; якка тартибдаги тадбиркорлар.	Савдо фаолиятини амалга оширувчи якка тартибдаги тадбиркорлар томонидан, бундан тижорат фаолияти учун мўлжалланган товарлар олиб кирадишан якка тартибдаги тадбиркорлар мустасно, йилнинг ҳар бир чораги якунлари бўйича ҳисобот чорагидан кейинги ойнинг 10-куни-	Қатъий белгиланган солиқ тадбиркорлик фаолияти амалга оширилган ойнинг 25-кунига қадар ҳар ойда, солиқ тўловчи давлат рўйхатидан ўтказилган жой учун белгиланган ставкалар бўйича тўланади. Агар фаолият амалга оширилган жой учун қатъий белгиланган солиқ ставкалари давлат

			дан кечиктирмай; тижорат фаолияти учун мўжалланган товарларни олиб кирадиган якка тар- тибдаги тadbиркорлар томонидан ҳар ойнинг яқунлари бўйича ҳисобот ойидан кейинги ойнинг 10-кунидан кечиктирмай тақдим этилади.	рўйхатидан ўтказилган жой учун белгиланган ставкалар- дан фарқ қилса, қатъий бел- гиланган солиқ энг юқори ставка бўйича туланади.
21	Патта тўлови	Бозорларда товарлар, буюмлар ва қишлоқ хўжа- лиги маҳсулотлари сотишни амалга ошираёт- ган жисмоний шахслар	Олинган даромадлар тўг- рисидаги маълумотларни бозорлар солиқ бўйича ҳисобга олиш жойи- даги давлат солиқ хизмати органларига ҳар ойда ҳи- сobot ойидан кейинги ойнинг 10-кунидан кечик- тирмай Ўзбекистон Рес- публикаси Давлат солиқ қўмитаси томонидан тас- диқлаган шаклда тақдим этади.	Маблағларни бюджетга ўтказиш олинган даромад- лар тўғрисидаги маълумот- ларни тақдим этиш муддати- дан кечиктирмасдан бир ойда бир марга амалга оширилади.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ:

1. Ўзбекистонда қандай солиқ турлари амал қилади?
2. Қандай мажбурий тўлов турлари мавжуд?
3. Солиқ солишнинг соддалаштирилган тартибида тўланадиган солиқлар қайсилар?
4. Умумбелгиланган тартибда солиқ тўлайдиган йирик корхоналарнинг солиқ ва бошқа мажбурий тўловлар турлари бўйича солиқни тўлаш муддати ва тартиби қандай?
5. Умумбелгиланган тартибда солиқ тўлайдиган микрофирма ва кичик корхоналарнинг солиқ ва бошқа мажбурий тўловлар турлари бўйича солиқни тўлаш муддати ва тартиби қандай?
6. Соддалаштирилган тартибда солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар турлари бўйича солиқни тўлаш муддати ва тартиби қандай?

У БОБ. СОЛИҚ ҚАРЗИНИНГ ВУЖУДГА КЕЛИШ САБАБЛАРИ ВА УЛАРНИ ОЛДИНИ ОЛИШ БЎЙИЧА ЧОРАЛАР

Режа:

- 1. Солиқлар бўйича қарздорликнинг вужудга келиш сабаблари.*
- 2. Солиқ қарзи суммаларини пайдо бўлишига йўл қўйиш ҳолатларини олдини олиш юзасидан амалга ошириладиган тадбирлар.*

1. Солиқлар бўйича қарздорликнинг вужудга келиш сабаблари

Ўзбекистон Республикасида амалдаги солиқ қонунчилигига мувофиқ, хўжалик юритувчи субъект ҳисобланган солиқ ва йиғимларни муддатида бюджетга ўтказиб бермаса ёки тўлашдан бўйин товласа у ҳолда, ушбу хўжалик юритувчи субъект бюджет олдида солиқ қарздорлигига эга бўлади.

Солиқ қарзи тушунчаси республикамызда дастлаб 2008 йил 1 январгача амал қилган Ўзбекистон Республикасининг «Муддатида тўланмаган солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни ундириб олиш тўғрисида»ги қонуннинг 2-моддасига асосан қуйидагича изоҳланган «Тегишли тўловларнинг белгиланган тўлов муддатлари тугагач, тўланмаган сумма солиқ қарзи ҳисобланади ва у, башарти қонун ҳужжатларида ўзгача ҳол назарда тутилмаган бўлса, пенясини қўшиб ҳисоблаган ҳолда ундириб олинади».

Аммо ҳозирги кунда амалда қўлланилаётган Солиқ кодексида солиқ қарзига қуйидагича таъриф берилган: «Солиқ қарзи – солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар бўйича қарз суммаси, шу жумладан Солиқ кодексида белгиланган муддатида тўланмаган молиявий санкциялар».

Давлат солиқ органлари солиқ тўловчилар томонидан тўланадиган тўловларни тўлиқ давлат бюджетига ўтказилишини назорат қилишда, албатта, солиқ қарзларининг содир бўлишига сабабчи бўладиган ҳолатларни чуқур таҳлил қилиб, лозим бўлган ҳолларда тегишли мансабдор шахсларга улар ҳақида амалий тавсиялар беришлари, бу тавсияларга солиқ тўловчининг муносабатини назорат қилиб боришлари, одатда, ижобий нати-

жа берадиган омиллардан ҳисобланади. Солиқ қарзининг вужудга келиши солиқ муносабатларида содир бўладиган ўзига хос ҳуқуқбузарлик ёки солиқ тўловчининг бевосита фаолиятига тегишли молиявий муносабатлар оқибатида содир бўлади ва давлат бюджети даромадларига сезиларли даражада зарар келтиради. Солиқ тўловчилар томонидан солиқ қонунчилигига риоя этмасликнинг ҳар қандай аломатлари солиқ қарзини келтириб чиқариши мумкин.

Солиқ қарзларининг қуйидаги омиллар таъсирида вужудга келишини назарий жиҳатдан асослаш мумкин:

- ўзаро молиявий-хўжалик муносабатда бўлган хўжалик субъектлари томонидан тўлов интизомига риоя қилмаслик ва бунинг оқибатида дебиторлик, кредиторлик қарзларининг ошиб кетиши;

- молиявий-хўжалик фаолиятни режалаштириш ва бу фаолиятни нотўғри бошқариш;

- хўжалик субъектнинг маҳсулотига (бажарилган иш ва хизматларга) истеъмол талабининг кескин ўзгариши;

- ишлаб чиқарилган маҳсулотнинг (бажарилган иш ва хизматларнинг) сифати буюртмачининг ёки бозор талабига жавоб бермаслиги.

Солиқ тўловчи томонидан бюджет олдида солиқ қарзини вужудга келишининг энг асосий сабабларидан бири – корхонанинг молиявий ҳолатининг барқарор эмаслиги, шу жумладан дебиторлик ва кредиторлик қарзларининг ошиб боришидир.

Шунинг учун ҳам корхона ва ташкилотларнинг молиявий аҳволини яхшилаш, сотилган маҳсулот, бажарилган ишлар ва хизматлар учун ўз вақтида тўловларни таъминлаш ҳамда корхона раҳбарлари, тижорат банклари тўлов интизоми ҳолати учун жавобгарлигини ошириш, ўзаро қарздорликни қисқартириш мақсадида республикамизда қатор ҳужжатлар қабул қилинган. 1995 йил 12 майдаги Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг № 1154-сон «Халқ хўжалигида ҳисоб-китобларни ўз вақтида ўтказиш учун корхона ва ташкилотлар раҳбарларининг жавобгарлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги, 1996 йил 24 январдаги Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Тўлов интизомини ва ўзаро ҳисоб-китобларни мустаҳкамлаш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Фармонлари бунга мисол бўла олади. Ушбу қарор ва Фармонларга мувофиқ, истеъмолчиларга

маҳсулот сотиш, ишлар бажариш ва хизматлар кўрсатишда олдиндан 15 фоиздан кам бўлмаган ҳолда тўлов ўтказиш белгиланган; 90 кундан кейин орттилган маҳсулот, бажарилган ишлар ва кўрсатилган хизматлар учун маблағ келиб тушмаса, муддати ўтган дебиторлик қарздорлик деб ҳисобланиши қайд этилган ва 1996 йилдан бошлаб бухгалтерия ҳисоби бўйича тузиладиган ҳисоботларда муддати ўтган дебитор ва кредитор қарздорлик тўғрисида маълумот юритиш тартиби киритилган.

Ўзбекистон Республикасида амалдаги солиқ қонунчилигига мувофиқ, хўжалик юритувчи субъект ҳисобланган солиқ ва йиғимларни ўз вақтида бюджетга ўтказиб бермаса ёки тўлашдан бўйин товласа у ҳолда, ушбу хўжалик юритувчи субъект бюджет олдида солиқ қарзига эга бўлади. Солиқ қарзи – бу солиқлар ва йиғимлар тўғрисидаги қонун ҳужжатларида белгиланган муддатда тўланмаган солиқ ва йиғимлар суммасидир.

Хўжалик юритувчи субъектларнинг бюджет олдидаги солиқ қарздорлиги вужудга келишига кўра 2 турга бўлинади:

- 1) умидсиз қарз суммалари;
- 2) жорий солиқ қарзлари.

Умидсиз қарз – суд қарорига биноан мажбуриятларнинг тугатилиши, қарздорнинг банкротлиги, тугатилиши ёки вафот этиши оқибатида ёхуд даъво қилиш муддати ўтиши оқибатида узиш мумкин бўлмаган қарз;

Жорий солиқ қарзлари – асосан хўжалик юритувчи субъектларининг келгуси давр учун тўланиши лозим бўлган солиқлари бўйича бўнак тўловлари ҳисобланиши ёки тўловларни қисқа муддатларга кечикиши натижасида вужудга келади. Амалдаги Солиқ кодексига биноан, фойда солиғи бўйича солиқ тўловчилар ҳисобот даврида энг кам иш ҳақининг 200 бараваридан ортиқ фойдага эга бўлса, тахмин қилинаётган солиқ солинадиган фойдадан келиб чиққан ҳолда ҳисоблаб чиқарилган юридик шахслардан олинadиган фойда солиғи суммасининг учдан бир қисми миқдоридан ҳар ойнинг 15 санасигача жорий тўловларни амалга ошириши керак.

Кўп ҳолларда бўнак тўловларини ўз вақтида амалга оширмаган корхоналардан жорий солиқ қарзлар вужудга келади. Бундай солиқ қарзлари корхона томонидан ҳисобот даври якуни бўйича ҳисоб-китобларни топшириш вақтида давлат солиқ органлари томонидан қайта кўриб чиқилади.

Қайта ҳисоб-китоб қилинганда солиқ қарзлари камайиши ёки ортиши мумкин. Якуний ҳисоб-китоб суммалари солиқларнинг ҳақиқий тўлов муддатларида корхона томонидан тўлаб берилиши натижасида юқоридаги солиқ қарзлари бартароф этилиши мумкин.

2. Солиқ қарзи суммаларининг пайдо бўлишига йўл қўйиш ҳолатларини олдини олиш юзасидан амалга ошириладиган тадбирлар

Солиқ қарзи суммалари пайдо бўлиши ҳолатларини олдини олишда қуйидаги мезонларга эътибор берилиши лозим:

1. Хўжалик субъектлари томонидан белгиланган муддатларда бюджет ва бюджетдан ташқари давлат мақсадли жамғармаларига тўловларни амалга оширмасдан маблағларини бошқа мақсадларга йўналтириш;

2. Солиқ органлари томонидан вақтида инкассо топшириқномаларини солиқ тўловчининг банклардаги ҳисобрақамларига қўймаслик;

3. Йирик солиқ тўловчилар томонидан банклардаги ҳисоб рақамлари К-2 бўлганлиги муносабати билан қошида шўъба корхоналари очиб, асосий оборотини улар орқали амалга ошириш;

4. Асосий ҳисобрақамидан ташқари бошқа банкларда иккиламчи ҳисобрақамлари очиб, оборотини амалга ошириш;

5. Банклар иштирокисиз ҳисоб-китобларни амалга ошириш (товар айирбошлаш, қарзини учинчи шахс фойдасига кечиш) ҳолатлари ҳисобига содир этилиши мумкин.

Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан 2000 йил 5 январда 864-сон билан рўйхатга олинган «Хўжалик юридувчи субъектларга бир нечта банкда ҳисобрақамлар очиш ва улардан тўловларни амалга ошириш» Тартибининг 4-бандида банк мижозга иккиламчи талаб қилиб олгунча депозит ҳисобварағига келиб тушган маблағлар тўғрисида кейинги кундан кечиктирмаган ҳолда маълумот бериши кўзда тутилган.

Хўжалик субъектларида ўтказиладиган текширувларда ушбу ҳолатлар ҳам ўрганилган ҳолда, корхоналар томонидан белгиланган муддатларда бюджет ва бюджетдан ташқари давлат мақсадли жамғармаларига тўловларни амалга оширмасдан маблағларини бошқа мақсадларга йўналтириш ёки асосий ҳисоб рақа-

мида К-2 бўлиб, бошқа банклардаги иккиламчи ҳисоб рақамларида айланмалар амалга ошириши қайд этилганида корхона раҳбарлари ва хизмат кўрсатувчи банк раҳбарларининг ҳаракатларига ҳуқуқий баҳо бериш учун тўпланган ҳужжатлар ҳуқуқни ҳимоя қилиш органларига тақдим этиб борилиши керак.

Солиқ қарзини мажбурий ундиришда қуйидаги қўшимча чоратадбирлар амалга оширилиши мумкин:

1. Ўзбекистон Республикаси хўжалик процессуал кодексининг 102-103-моддалари асосида Суд буйруғи бериш бўйича ариза киритилиши мумкин.

2. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан 1999 йил 21 июнда 753-рақам билан рўйхатга олинган «Ҳисобварақларида хорижий валюта маблағлари бўлган хўжалик юритувчи субъектларнинг бюджет олдидаги мажбуриятларини тўлаш тартиби»га мувофиқ, хўжалик юритувчи субъектлар ҳисобварақларида миллий валютада маблағлари бўлмаган ва ҳисобварақларида чет эл валютасида маблағлари бўлган пайтда Давлат солиқ хизмати органлари хўжалик юритувчи субъектларга хизмат кўрсатувчи банкларга бутун қарз суммасига инкассо топшириқномаларини қўяди.

Ваконатли банк давлат солиқ хизмати органининг тақдимномасини олиб, хўжалик юритувчи субъектнинг чет эл валютасидаги ҳисобварағини зарур маблағлар мавжудлигини билиш мақсадида таҳлил этиб, валюта маблағларини Ўзбекистон Республикаси валюта биржасида сотиш кундаги курс бўйича, бюджет олдидаги қарзни тўлаш учун зарур бўлган ҳажмларда сотишни сўзсиз тартибда амалга оширади ва қарздор корхонанинг миллий валютадаги талаб қилиб олинadиган депозит ҳисобварағига сўмда ўтказилади. Бунда пул маблағларини ҳисобдан чиқариш Адлия вазирлигида 1999 йил 30 январда 615-сон билан рўйхатдан ўтказилган «Хўжалик юритувчи субъектларнинг банк ҳисобварақларидан пул маблағларини ҳисобдан чиқариш тартиби тўғрисида»ги Йўриқномага мувофиқ ўтказилади.

3. Солиқ органлари томонидан киритилган даъво аризаси суд томонидан ўз вақтида кўриб чиқилмаган, рад этилган, қисман қаноатлантирилган ёки қаноатлантирилмаган ҳолларда белгиланган тартибда юқори инстанция судларига апелляция ва кассация шикоятлари киритади:

- суд қарорларини ижро қилиш бўлимлари томонидан ижросиз қайтарилган ижро ҳужжатлари солиқ органлари томонидан уларнинг асослиги ўрганилиб, етарли асосга эга бўлмаган ҳолатлар бўйича қайта ижро учун юборилади ва бу ҳақда тегишли суд органига тақдимнома берилади;

- Солиқ кодексининг 66-моддасига асосан умидсиз солиқ қарзини ҳисобдан чиқариш бўйича қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда ҳамда Ўзбекистон Республикасининг «Банкротлик тўғрисида»ги Қонуни (янги таҳрири) талаблари асосида таҳлилларни амалга оширади;

- қонунда белгиланган муддатларда ижро қилинмаган суд ижро ҳужжатлари бўйича Адлия ва прокуратура органларига тақдимномалар киритади.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ:

1. Солиқ қарзининг вужудга келиш сабаблари нимадан иборат?
2. Жорий солиқ қарз деганда нима тушунилади?
3. Умидсиз солиқ қарзи деганда-чи?
4. Солиқ қарзи пайдо бўлишининг олдини олиш учун қандай чора-тадбирларни амалга ошириш лозим?

VI БОБ. ХЎЖАЛИК ЮРИТУВЧИ СУБЪЕКТЛАРДАН СОЛИҚ ҚАРЗИНИ МАЖБУРИЙ УНДИРИШ ТАРТИБИ

- 1. Солиқ қарзларини ундириши ва ҳисобини юритишнинг амалдаги тартиби.*
- 2. Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни тўлаш тартиби.*
- 3. Солиқ қарзини тўлашни кечиктириши ёки бўлиб-бўлиб тўлаш.*

1. Солиқ қарзларини ундириш ва ҳисобини юритишнинг амалдаги тартиби

Давлат бюджетининг шаклланишида хўжалик юритувчи субъектларнинг солиқ қарзлари салбий таъсир кўрсатади. Чунки хўжалик юритувчи субъектлар томонидан бюджетга тўланадиган маблағларнинг ўз вақтида ўтказиб берилмаслиги сабабли бюджет камомади вужудга келади. Бу эса давлат бюджетининг қайта тақсимлаш сиёсатини амалга оширишда тўсқинлик қилади. Бунинг натижасида давлат ижтимоий эҳтиёжларига, шунингдек иқтисодийнинг муайян соҳаларини қўллаб-қувватлаш, умумдавлат аҳамиятига эга бўлган тармоқларда инвестициялар ҳажмини сақлаб қолиш имконияти камаяди.

Маълумки, хўжалик юритувчи субъектлар давлат рўйхатидан ўтгандан сўнг солиқ қонунчилигида белгиланган тартибда солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар бўйича солиқ тўловчи юридик шахслар ўзлари томонидан ҳисоблаб чиқарилган ҳисобкитобларни ҳудудий солиқ идораларига тақдим этади, ҳамда ушбу тақдим этилган ҳисоб-китобларда солиқ ва мажбурий тўлов суммаларини белгиланган муддатларда тўлаб бериши керак. Бу солиқ тўловчининг мажбурияти эканлигини юқоридаги мавзуларда кўриб чиқдик.

Шу билан биргаликда, амалиётда шундай ҳолатлар ҳам бўладики, солиқ тўловчи юридик шахс у ёки бу сабаблар билан, яъни субъектив ёки объектив сабабларга асосан белгиланган муддатларда тўланиши лозим бўлган солиқ ва бошқа мажбурий тўлов суммасини тўлаб бера олмайди. Ушбу тўланмаган сумма солиқ қонунчилигига асосан, солиқ қарзи ҳисобланиб, давлат солиқ идоралари томонидан мажбурий ундиришга қаратилади.

Шунингдек, амалдаги солиқ қонунчилигига асосан, солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг тўлаш муддатларини бузиш – тўловнинг белгиланган муддатидан кейинги кундан эътиборан муддати ўтказиб юборилган ҳар бир кун учун, тўлов куни ҳам шунга киради, 0,05 фоиз миқдорида пеня ҳисоблашга сабаб бўлади. Бунда бошқа солиқлар ва мажбурий тўловлар бўйича ортиқча тўланган суммага тенг бўлган қарз суммасига пеня ҳисобланмайди.

Пеня миқдори тегишли солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар бўйича қарз суммасидан ошиб кетиши мумкин эмас. Юридик шахс – тадбиркорлик субъекти ихтиёрий тугатилган тақдирда, юридик шахсларни давлат рўйхатидан ўтказувчи орган ихтиёрий тугатиш тўғрисида қабул қилинган қарор ҳақида хабардор қилинган кундан эътиборан барча турдаги солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар бўйича пенялар ҳисоблаш тўхтатилади. Ихтиёрий тугатиш қонун ҳужжатларида белгиланган муддатларда тугалланмаган ёки тугатиш тартиб-таомили тўхтатилган ва фаолият қайта бошланган тақдирда, пеня белгиланган тартибда қўшиб ҳисобланади ҳамда ҳисоблашлар тўхтатиб турилган бутун давр учун ундирилади. Лекин солиқ тўловчи томонидан пеняни тўлаш уни солиқ мажбуриятларини, яъни асосий солиқ қарзини тўлашдан озод қилмайди.

Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни тўлаш бўйича бажарилмаган мажбуриятлари бўлган солиқ тўловчи ўзининг банк ҳисобварағида пул маблағлари мавжуд бўлишидан қатъи назар, солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни амалдаги Солиқ кодексига белгиланган тўлаш муддатидан кечиктирмай, уларни хизмат кўрсатаётган банкка тўлаш учун тўлов топшириқномасини тақдим этиши лозим.

Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни тўлаш мажбуриятлари бажарилишини таъминлаш чоралари жумласига, солиқ тўловчига ҳудудий Давлат солиқ инспекцияси томонидан унинг мажбуриятини бажариш зарурлиги ҳамда солиқ қарзини мажбурий ундириш юзасидан кўриладиган чоралар тўғрисида юборилган талабнома киради.

Солиқ қарзини узиш тўғрисидаги талабнома ёзма шаклда расмийлаштирилади ва унда қуйидагилар кўрсатилиши керак:

- 1) солиқ тўловчининг фамилияси, исми, отасининг исми ёки тўлиқ номи;
- 2) солиқ тўловчининг идентификация рақами;

- 3) талабнома тузилган сана;
- 4) талабномани юбориш вақтида ҳисобланган солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар, пеня, жарималар бўйича қарз суммаси;
- 5) талабнома олинганидан сўнг солиқ мажбурияти бажарилмаган тақдирда қўлланиладиган мажбурий ундириш чоралари ва муддатлари;
- 6) дебиторлар билан ўзаро ҳисоб-китоблар солиштирма далолатномасини тақдим этиш тўғрисидаги кўрсатма. Солиқ қарзини узиш тўғрисидаги талабнома солиқ тўловчига ёки унинг вакилига бу талабномани солиқ тўловчи олганлигини ва талабнома олинган санани тасдиқловчи усулда топширилади. Солиқ қарзини узиш тўғрисидаги талабнома почта орқали буюртма хат билан юборилган тақдирда, у буюртма хат почта жўнатмаси топширилганлиги тўғрисидаги билдириш бланкасида кўрсатилган санада олинган деб ҳисобланади.

Солиқ қарзини узиш тўғрисидаги талабноманинг шакли Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси томонидан тасдиқланган ва қўйидаги кўринишда акс этган (рақамлар ва сонлар шартли келтирилган).

СТИР: 11111111 **ОКОНХ:** 21150

Корхона номи: ТУРСУН Ф.Х.

Банк номи: ҚАРШИ Ш. «ИПОТЕКА – БАНК» АТИБ
ҚАШҚАДАРЁ ВИЛОЯТ ФИЛИАЛИ

МФО: 00111 **Ҳисоб рақами:** 00000000000000000000

Манзил: ҲИЛОЛ ҚИШЛОҒИ

Раҳбар:

Телефон:

03/1-283-сон

«20» февраль 2010 йил

**Солиқ қарзини (солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар
бўйича қарз суммаси, шу жумладан Солиқ кодексига
белгиланган муддатда тўланмаган молиявий санкциялар)
ундириш тўғрисида
ТАЛАБНОМА**

Қарши туман давлат солиқ инспекцияси шуни маълум қиладики, 14.01.2010 корхонангизни (ташкилотингизни) солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлардан жами **128223,78** сўм қарзи мавжуд.

Ўзбекистон Республикасининг 2007 йил 25 декабрдаги 136-сонли Қонуни билан тасдиқланган Солиқ кодексининг 59-65-моддаларига асосан, ушбу талабнома олинган (топширилган) вақтдан бошлаб:

- беш кун ичида солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлардан қарзингизни узмасангиз, банк ҳисобварақларингиздан сўзсиз ундириш чоралари қўлланилади;

- ўн кун ичида солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлардан қарзингизни узмасангиз ва сўзсиз ундириш чораларини қўллаш натижасида ҳам қарзингиз узилмаган тақдирда, ундирув корхонангизга дебиторлар ўтказиши лозим бўлган суммаларга қаратилади (шу муддатда дебитор билан ўзаро ҳисоб-китобларнинг солиштирма далолатномасини тақдим этишингиз шарт, дебиторлар ўзаро ҳисоб-китобларнинг солиштирма далолатномаларига имзо қўйишни асосиз рад этган тақдирда, бир томонлама имзоланган солиштирма далолатномаларни дебиторлик қарзи мавжудлигини тасдиқловчи ҳужжатларни илова қилган ҳолда тақдим этилиши мумкин, солиштирма далолатнома солиқ қарзини узиш тўғрисидаги талабнома юборилган санадан кейин келадиган санада тузилган бўлиши лозим);

- ўттиз кун ичида солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлардан қарзингизни узмасангиз ва юқорида қайд этиб ўтилган чораларни қўллаш натижасида ҳам қарзингиз узилмаган тақдирда, ундирув аризага асосан суд тартибида корхонангиз мол-мулкига қаратилади.

Юқорида кўрсатиб ўтилган барча чоралар қўлланилганидан кейин ҳам солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлардан қарзингиз узилмаган тақдирда, корхонангизни банкрот деб топиш тўғрисида судга ариза билан мурожаат қилиниши мумкинлигини маълум қиламиз.

Маълумот учун телефон:

ДСИ бошлиғи

(ўринбосари) (имзо) (Фамилияси, исми, шарифи)

Баж. Тел.

Олдим

(Фамилияси, исми, шарифи, лавозими, сана, имзо, корхона муҳри)

Изоҳ:

- талабнома икки нусхада тузилади ва бир нусхаси қарздор корхона ходимига топширилади, иккинчи нусхаси қарздор корхона ходимининг талабноманинг биринчи нусхасини олганлиги тўғрисидаги имзоси билан солиқ органида қолдирилади.

- талабнома қарздор корхонага почта хизмати орқали буюртма хат билан юборилган бўлса, талабноманинг иккинчи нусхасига почта хизматининг квитанцияси тикилади, бунда квитанцияда кўрсатилган сана талабнома олинган (топширилган) кун деб ҳисобланади.

СТИР: 11111111

Корхона номи: ТУРСУН ФЕРМЕР ХЎЖАЛИГИ

**14.01.2010 ҳолатига корхонанинг (ташкilotнинг) солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлардан мавжуд боқиманда қарздорлиги бўйича
МАЪЛУМОТ**

Код	Солиқ ва мажбурий тўловлар номи	Боқи-манда	Пеня	Жами қарз.
22	Отчисления в ДФ с/х ширкатами и ФХ	0,00	6 272,99	6 272,99
36	Единый социальный платеж	0,00	23 247,79	23 247,79
39	1.5% взносы в ПФ	0,00	4 158,86	4 158,86
46	Подходный налог с раб.,служ.	80 612,28	8 923,60	89 535,88
101	Отчисление в ИНПС	0,00	5 008,26	5 008,26
	Жами	80 612,28	47 611,50	128 223,78

ДСИ бошлиғи (ўринбосари)

(имзо)

(Фамилияси, исми, шарифи)

«Ҳисоб-китоб, таҳлил ва солиқ статистикаси» бўлими ходими

(имзо)

(Фамилияси, исми, шарифи)

Солиқ қарзини мажбурий ундириш чораларига қуйидагилар киради:

- солиқ қарзини солиқ тўловчининг банкдаги ҳисобварақларидан сўзсиз ундириш;
- ундирувни солиқ тўловчига унинг дебиторлари ўтказиши лозим бўлган суммаларга қаратиш;
- ундирувни солиқ тўловчининг мол-мулкига қаратиш.

Солиқ тўловчи солиқ қарзини белгиланган барча чоралар кўрилганидан кейин узмаган тақдирда, ҳудудий Давлат солиқ инспекцияси уни банкрот деб топиш тўғрисидаги ариза билан судга мурожаат этади.

Якка тартибдаги тадбиркорларга тадбиркорлик фаолиятига доир қисми бўйича солиқ қарзини мажбурий ундириш чоралари худди юридик шахсларга каби қўлланилади.

Солиқ текшируви натижалари бўйича қўшимча ҳисобланган солиқ қарзи суммаларини мажбурий ундириш чоралари солиқ тўловчи томонидан унинг натижалари бўйича берилган шикоят даврида тўхтатиб турилади.

Агарда солиқ тўловчи – юридик шахс томонидан, солиқ қарзини узиш тўғрисидаги талабнома олинган кундан эътиборан беш кун ичида солиқ қарзи узилмаган бўлса, бунда ҳудудий Давлат солиқ инспекцияси солиқ тўловчининг банк ҳисобварақларидан сўзсиз ундириш чораларини қўллайди.

Солиқ тўловчи юридик шахснинг банкдаги ҳисобварақларидан солиқ қарзини сўзсиз ундириш, солиқ тўловчининг талаб қилиб олингунча сақланадиган депозит ҳисобварағига хизмат кўрсатаётган банкка ҳудудий давлат солиқ инспекциясининг солиқ қарзи суммасини тегишли бюджетга ёки давлат мақсадли жамғармасига ўтказиш тўғрисидаги инкассо топшириқномасини тақдим этиш орқали амалга оширилади.

Агарда солиқ тўловчига хизмат кўрсатувчи банк белгиси қўйилган тўлов топшириқномасининг нухаси солиқ тўловчи томонидан тақдим этилмаган тақдирда, солиқ қарзи суммасини ўтказиш тўғрисидаги инкассо топшириқномалари солиқ қарзи суммасини узиш тўғрисидаги талабномани бажаришнинг белгиланган муддати, яъни беш кундан сўнг, уч иш куни ичида ҳудудий Давлат солиқ инспекцияси томонидан тақдим этилади.

Солиқ тўловчининг ҳисобварағида пул маблағлари бўлмаганлиги ёки етарли бўлмаганлиги учун ҳудудий Давлат солиқ

инспекциясининг инкассо топшириқномаси тўлиқ ёки қисман бажарилмаган тақдирда, инкассо топшириқномаси олинган кундан эътиборан уч кунлик муддатда унинг нухсаси банкнинг белгиси қўйилиб, ҳудудий Давлат солиқ инспекциясига ва солиқ тўловчига юборилади.

Лекин, инкассо топшириқномасини тақдим этиш пайтида солиқ тўловчи солиқ қарзининг суммасини ўтказиш учун тўлов топшириқномасини банкка топширган бўлса, банк тақдим этилган инкассо топшириқномасини солиқ тўловчининг тўлов топшириқномаси нухсасини илова қилган ҳолда ҳудудий Давлат солиқ инспекциясига қайтаради.

Солиқ қарзи суммасини ундириш солиқ тўловчининг барча банк ҳисобварақларида турган пул маблағларидан амалга оширилади, қонун ҳужжатларига мувофиқ мажбурий ундирувга қаратиш мумкин бўлмаган ҳисобварақлар бундан мустасно ҳисобланади.

Солиқ қарзини узиш тўғрисидаги талабнома солиқ тўловчи – юридик шахс томонидан олинган кундан эътиборан ўн кун ичида юридик шахс солиқ қарзини узмаган тақдирда, ҳудудий Давлат солиқ инспекцияси ундирувни солиқ тўловчининг дебиторлари ўтказиши лозим бўлган суммаларга қаратади.

Солиқ тўловчи – юридик шахс дебитор билан ўзаро ҳисоб-китобларнинг солиштирма далолатномасини тақдим этган тақдирда, ҳудудий Давлат солиқ инспекцияси ундирувни солиқ тўловчига унинг дебиторларидан ўтказилиши лозим бўлган суммага қаратади.

Солиқ тўловчининг дебиторлари ўзаро ҳисоб-китобларнинг солиштирма далолатномаларига имзо қўйишни асосиз рад этган ҳолатларда, солиқ тўловчи бир томонлама имзоланган солиштирма далолатномаларни дебиторлик қарзи мавжудлигини тасдиқловчи ҳужжатларни илова қилган ҳолда ҳудудий Давлат солиқ инспекциясига тақдим этиши мумкин.

Солиқ тўловчи бир томонлама имзоланган ўзаро ҳисоб-китобларнинг солиштирма далолатномасини тақдим этган тақдирда, ҳудудий Давлат солиқ инспекцияси солиқ тўловчининг дебиторига унинг кредиторлик қарзи борлиги ҳақида имзолаш учун солиқ тўловчи томонидан тақдим этилган солиштирма далолатномани ва кредиторлик қарзи мавжудлигини тасдиқловчи ҳужжатларнинг кўчирма нухсаларини илова қилган ҳолда ёзма билдириш юборади.

Солиқ тўловчининг дебитори ёзма билдириш олинган кундан эътиборан уч иш куни ичида ўзаро ҳисоб-китобларнинг солиштирма далолатномасини имзолаш ёки солиштирма далолатномада кўрсатилган қарзнинг мавжуд эмаслигини асослаган ҳолда рад жавобини тақдим этиши лозим. Агар солиқ тўловчининг дебитори томонидан тан олинган қарз суммаси солиштирма далолатномада кўрсатилганидан фарқ қилса, дебитор худди шу муддатда давлат солиқ хизмати органига ўзи тан олган суммани кўрсатган ҳолда солиштирма далолатномани тақдим этади.

Бунда солиқ тўловчининг дебитори томонидан имзоланган ўзаро ҳисоб-китобларнинг солиштирма далолатномаси кредиторнинг имзоси мавжуд бўлишидан қатъи назар, унинг кредитори солиқ қарзини ундирувни унга қаратиши учун асос бўлади. Агарда солиқ тўловчининг дебитори ушбу мажбуриятини бажармаган тақдирда, ундирув солиқ тўловчи тақдим этган солиштирма далолатнома асосида амалга оширилади.

Солиқ тўловчи билан унинг дебитори ўртасидаги ўзаро ҳисоб-китобларнинг солиштирма далолатномасида қуйидаги маълумотлар кўрсатилган бўлиши керак:

- солиқ тўловчи ва унинг дебиторининг номи, уларнинг идентификация рақами;
- солиқ тўловчи ва унинг дебитори солиқ ҳисобида турган жойдаги ҳудудий Давлат солиқ инспекциясининг номи;
- солиқ тўловчи ва унинг дебиторининг банкдаги ҳисобварақлари реквизитлари;
- дебиторнинг солиқ тўловчи олдидаги қарз суммаси;
- солиқ тўловчи ва унинг дебиторининг тарафлар муҳри билан тасдиқланган имзолари (бир томонлама тасдиқланган далолатномадан ташқари);
- солиқ тўловчи ва унинг дебитори ўртасида ўзаро ҳисоб-китобларнинг солиштирма далолатномаси тузилган сана.

Солиқ тўловчи ва унинг дебитори ўртасидаги ўзаро ҳисоб-китобларнинг солиштирма далолатномаси солиқ қарзини узиш тўғрисидаги талабнома ҳудудий Давлат солиқ инспекцияси томонидан юборилган санадан кейин келадиган санада тузилган бўлиши керак.

Ҳудудий Давлат солиқ инспекцияси ўзаро ҳисоб-китобларнинг солиштирма далолатномаси асосида дебиторларнинг банк ҳисобварақларига солиқ тўловчининг солиқ қарзи суммасини

солиқ тўловчи олдидаги қарздан ошмайдиган миқдорда ундириш тўғрисидаги инкассо топшириқномасини тақдим этади.

Солиқ қарзини узиш тўғрисидаги талабнома юридик шахс томонидан олинган кундан эътиборан ўттиз кун ичида юридик шахс солиқ қарзини узмаган тақдирда, агар Солиқ кодексига назарда тутилган чораларни қўллаш натижасида солиқ қарзи узилмай қолаверса, ҳудудий Давлат солиқ инспекцияси ундирувни солиқ тўловчининг мол-мулкига қаратади.

Ундирувни солиқ тўловчининг мол-мулкига қаратиш ҳудудий Давлат солиқ инспекциясининг даъво аризаси асосида суд тартибида амалга оширилади.

Ундирувни солиқ тўловчининг мол-мулкига қаратиш тўғрисидаги даъво аризаси солиқ тўловчи солиқ ҳисобига қўйилган жойдаги ҳудудий Давлат солиқ инспекциясининг раҳбари ёки раҳбар ўринбосари томонидан имзоланади ва у қўйидаги кўринишга эга (рақамлар ва сонлар шартли келтирилган):

№ _____ - сонли
200__йил «__» _____даги

Қашқадарё вилоят хўжалик судига

Аризачи Қарши туман давлат
солиқ инспекцияси
Манзил: 180200, Бешкент шаҳар,
Ҳамза кўчаси
23-уй, Бешкент Пахта банк, МФО: 00000,
Ҳ/р: 00000000000000000000,
СТИР: 000000000

Қарздор: ТУРСУН Ф.Х.
Манзил: 731108, ҲИЛОЛ ҚИШЛОҒИ,
ҚАРШИ Ш., «ИПОТЕКА-БАНК» АТИБ
ҚАШҚАДАРЁ ВИЛОЯТ ФИЛИАЛИ,
МФО: 00190, Ҳ/р: 111111111111111111,
СТИР: 111111111, Раҳбар:, Телефон: 0

АРИЗА

**(муддати ўтган солиқ қарзини қарздор корхонанинг
мол-мулки ҳисобидан ундириш тўғрисида)**

ТУРСУН Ф.Х. нинг бюджет ва бюджетдан ташқари мақсадли жамғармалардан 14.01.2010 йил ҳолатига жами солиқ қарзи **1 346 714,15** сўмни, шундан мажбурий ундирувга солиқ қарзи **128 223,78** сўмни ташкил қилган.

Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексининг 60, 61-моддалари талабларидан келиб чиққан қарздорнинг мажбурий ундирувга қаратилмаган **128223,78** сўм солиқ қарзига 20.02.2010 йилда №03/1-сонли солиқ қарзини узиш тўғрисида талабнома (1-иловага асосан) юборилган (топширилган).

Қарздорга талабнома топширилгандан сўнг Кодекснинг 61-моддаси талабларидан келиб чиққан кун қарздор ихтиёрий равишда солиқ қарзини тўлиқ тўлаб бермаганлиги ва солиқ қарзини тўлаш ҳисоб рақамига тўлов топшириқномаси топширмаганлиги учун солиқ органи томонидан 0 йилда банк ҳисоб рақамига (2-иловага асосан) инкассо (мижознинг тўлов) топшириқномаси қўйилган.

ҚАРШИ Ш., «ИПОТЕКА-БАНК» АТИБ ҚАШҚАДАРЁ ВИЛОЯТ ФИЛИАЛИ нинг (3-иловага асосан) маълумотномасига кўра, қарздорнинг банк ҳисоб рақамида тегишли пул маблағлари йўқлиги сабабли, қўйилган инкассо топшириқномаси (тўлов топшириқномаси) банк томонидан К-2 (картотека) реестрига олинган.

Дебитори мавжуд эмаслиги тўғрисида (5-иловага асосан) қарздор маълумотнома тақдим қилганлиги сабабли Кодекснинг 61-моддасига асосан ундирувни қарздорнинг дебиторига қаратиш имкони бўлмади.

Солиқ қарзини узиш тўғрисидаги талабнома қарздор томонидан белгиланган тартибда қабул қилингандан сўнг орадан ўттиз кун ўтган бўлса-да, қарздор томонидан **128 223,78** сўм солиқ қарзи тўлиқ узилмаган ва **128 223,78** сўм миқдорда солиқ қарзи шу кунга қадар қопланмаган.

Шу муносабат билан юқорида қайд этилган ҳолатларни инobatга олиб, Ўзбекистон Республикаси Хўжалик процессуал Кодексининг 112-116 ва 121-моддаларига, шунингдек Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексининг 65-моддасига асосланиб,

СУДДАН:

ТУРСУН Ф.Х. нинг бюджет ва бюджетдан ташқари мақсадли жамғармалардан **128 223,78** сўм солиқ қарзи бўйича ундирувни солиқ тўловчининг мол-мулкига қаратиб беришингизни;

Ариза киритишда тўланган 2500 сўм почта харажатини жавобгардан ундириб беришингизни сўрайман.

Илова:

- қарздорға ариза нусхаси топширилганлигини ёки почта орқали юборилганлигини тасдиқловчи ҳужжат ёки почта маълумотномаси;

- белгиланган миқдорда почта харажатлари тўланганлигини тасдиқловчи тўлов ҳужжатининг асл нусхаси;

- қарздорға топширилган (юборилган) талабнома ва унинг жавобгар томонидан қабул қилиб олинганлигини тасдиқловчи маълумотнома;

- қарздор рўйхатдан ўтган жойдан унинг юридик манзили ҳақида маълумотнома (агар қарздор раҳбарини топиш имкони бўлмаса ёки унга юборилган талабнома почтадан орқага қайтиб келса);

- ундириб берилиши сўралаётган солиқ қарзининг ҳисоб-китоби (асосий қарз ва пеня, алоҳида солиқ турлари кўрсатилган ҳолда);

- ундирув қарздор корхонанинг дебиторларига қаратилганлигини тасдиқловчи ҳужжатлар;

- солиқ қарзининг мавжудлиги тўғрисида солиқ тўловчининг мавжуд шахсий карточкаларидан кўчирма;

- солиқ текшируви натижалари бўйича (агар солиқ қарзи текширув натижасида ҳосил бўлган бўлса) расмийлаштирилган далолатнома нусхаси (СКнинг 65-моддаси).

- солиқ тўловчининг охириги ҳисобот даврига доир бухгалтерия балансининг кўчирма нусхаси;

- солиқ тўловчининг ҳисоб варақаларида пул маблағлари йўқлиги тўғрисида банк маълумотномаси.

**ДСИ бошлиғи
(ўринбосари)**

(Фамилияси, исми, шарифи)

Бундан ташқари, Давлат солиқ инспекцияси томонидан солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар бўйича мавжуд солиқ қарзи ундирувини солиқ тўловчининг мол-мулкига қаратиш учун хўжалик судига мурожаат этилган ҳолларда уларга қуйидаги кўринишдаги хабарнома жўнатилади.

Қарши туман давлат солиқ инспекцияси

«___» _____ 20__ йил

№ _____ - сон

ТУРСУН Ф.Х. раҳбариятига

ХАБАРНОМА

Қарши туман давлат солиқ инспекцияси, Сизга солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар бўйича мавжуд солиқ қарзингиз ундирувини мол-мулкингизга қаратиш учун Қашқадарё вилоят хўжалик судидан Ҳал қилув қарори беришни сўраб ёзган аризасининг нусхасини юбормоқдамиз.

Сиз, мазкур ариза нусхасини олгандан сўнг Ўзбекистон Республикаси ХПК сининг 119-моддасига асосан ўн кун муддат ичида Қашқадарё вилоят хўжалик судига Қарши туман давлат солиқ инспекцияси ариза талабларига эътироз билан мурожаат қилишингиз мумкин .

Қашқадарё вилоят хўжалик судининг манзилгоҳи: Қарши шаҳар Б.Шерқулов кўчаси, 7 уй.

ДСИ бошлиғи
(ўринбосари)

(Фамилияси, исми, шарифи)

Баж. Тел.

Хўжалик судига берилган аризанинг нусхасини олдим

(имзо, лавозими, аризани қабул қилган масъул шахснинг Ф.И.О)

Қўшимча равишда қуйидаги маълумотнома тақдим этилади:

СТИР: 11111111

Корхона номи: ТУРСУН Ф.Х.

**04.08.2010 ҳолатига корхонанинг (ташкilotнинг) солиқ ва бошқа мажбурий тўловлардан мавжуд солиқ қарзи турлари бўйича шахсий карточкасидан
КЎЧИРМА**

Код	Солиқ ва мажбурий тўловлар номи	Боқи-манда	Пеня	Жами қарз.
22	Отчисления в ДФ с/х ширкатами и ФХ	0,00	6 272,99	6 272,99
36	Единый социальный платеж	0,00	23 247,79	23 247,79
39	1.5% взносы в ПФ	0,00	4 158,86	4 158,86
46	Подходный налог с раб., служ.	80 612,28	8 923,60	89 535,88
101	Отчисление в ИНПС	0,00	5 008,26	5 008,26
	Жами	80 612,28	47 611,50	128 223,78

ДСИ бошлиғи (ўринбосари) (имзо)
(Фамилияси, исми, шарифи)

«Ҳисоб-китоб, таҳлил ва солиқ статистикаси» бўлими ходими (имзо)
(Фамилияси, исми, шарифи)

Корхона (ташкilot) раҳбари (имзо)
(Фамилияси, исми, шарифи)

Корхона (ташкilot) бош бухгалтери (имзо)
(Фамилияси, исми, шарифи)

Ушбу даъво аризасига қуйидаги ҳужжатлар илова қилинади:
-солиқ қарзи борлиғи тўғрисида солиқ тўловчининг мавжуд шахсий карточкаларидан кўчирма;
-солиқ тўловчининг банк ҳисобварақларида пул маблағлари йўқлиғи тўғрисидаги банк маълумотномаси;
-солиқ текшируви натижалари бўйича (бундай текширув ўтказилган тақдирда) солиқ қарзи тўғрисидаги маълумотнома;
-солиқ тўловчининг охириги ҳисобот даврига доир бухгалтерия балансининг кўчирма нусхаси, бундан молиявий ҳисоботни

тақдим этиш муддати ҳали келмаган, янги ташкил этилган юридик шахслар мустасно.

Ундирувни суд ҳужжатлари асосида солиқ тўловчининг мол-мулкига қаратиш қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда суд ижрочилари томонидан амалга оширилади.

2. Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни тўлаш тартиби

Агарда юридик шахс тугатиш тўғрисида қарор қабул қилинган ҳолатда, белгиланган тартибда тузилган тугатиш комиссияси беш кунлик муддат ичида бу ҳақда солиқ тўловчи рўйхатдан ўтган ҳудудий Давлат солиқ инспекциясига ёзма шаклда маълум қилади. Агарда юридик шахсни ихтиёрий тугатиш тўғрисида қарор қабул қилинган тақдирда, юридик шахсларни давлат рўйхатидан ўтказувчи орган бу ҳақда солиқ тўловчи рўйхатдан ўтган ҳудудий Давлат солиқ инспекциясини хабардор этади.

Солиқ тўловчи юридик шахс рўйхатдан ўтган ҳудудий Давлат солиқ инспекциясига тугатиш балансини тақдим этиш билан бир вақтда, ҳисоботларни ҳамда солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар бўйича ҳисоб-китобларни тақдим этиши шарт.

Юридик шахс тугатилган тақдирда, солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни тўлаш бўйича солиқ мажбурияти ушбу юридик шахснинг пул маблағлари, шу жумладан унинг мол-мулкани реализация қилишдан олинган пул маблағлари ҳисобидан қонун ҳужжатларида белгиланган навбат тартибда тугатувчи томонидан бажарилади.

Юридик шахсни тугатиш даврида юзага келадиган солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни, шунингдек пеня ва жарималарни тўлаш бўйича солиқ мажбурияти юзага келишига қараб, Солиқ кодексида белгиланган муддатларда ҳамда тартибда бажарилади.

Агар тугатилаётган юридик шахсда ортиқча тўланган солиқлар ёки бошқа мажбурий тўловлар суммаси бўлса, мазкур суммалар умумбелгиланган тартибда ҳисобга олинishi ёки қайтарилиши лозим.

Қайта ташкил этилган юридик шахснинг солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни тўлаш бўйича солиқ мажбурияти унинг ҳуқуқий вориси ёки ҳуқуқий ворислари томонидан бажарилади.

Бунда қайта ташкил этилган юридик шахснинг солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни тўлаш бўйича солиқ мажбуриятини бажариш, қайта ташкил этиш тугаллангунига қадар ҳуқуқий ворисига қайта ташкил этилаётган юридик шахс солиқ мажбуриятларини бажармаганлиги ёки лозим даражада бажармаганлиги фактлари ёки ҳолатлари маълум бўлганлиги ёхуд маълум бўлмаганлигидан қатъи назар, унинг ҳуқуқий вориси зиммасига юклатилади.

Юридик шахснинг қайта ташкил этилиши унинг солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни тўлаш бўйича солиқ мажбуриятларининг бажарилишини ўзгартирмайди.

Ҳуқуқий ворисни, шунингдек ҳуқуқий ворисларнинг юридик шахснинг солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни тўлаш бўйича солиқ мажбуриятларини бажаришдаги иштироки улушини белгилаш қонун ҳужжатларига мувофиқ амалга оширилади.

Юридик шахс қайта ташкил этилгунига қадар, у ортиқча тўланган солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг суммалари шу юридик шахс ҳуқуқий ворисининг (ҳуқуқий ворисларининг) шахсий карточкасига юридик шахсни қайта ташкил этиш тугалланган кундан эътиборан бир ойдан кечиктирмай ўтказилиши керак.

Юридик шахснинг солиқ қарзи ёки у қайта ташкил этилгунига қадар ортиқча тўланган солиқ ёки мажбурий тўлов суммаларини қайта ташкил этилган юридик шахснинг ҳуқуқий ворислари ўртасида тақсимлаш ҳар бир ҳуқуқий вориснинг улушига мувофиқ амалга оширилади.

Банклар солиқ тўловчининг солиқни ва бошқа мажбурий тўловни ўтказишга доир тўлов топшириқномаларини, шунингдек тегишли ваколатли органнинг солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни қонун ҳужжатларида белгиланган навбат тартибда ундириш тўғрисидаги инкассо топшириқномаларини белгиланган тартибда бажариши шарт.

Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар суммаларини тегишли бюджет ёки давлат мақсадли жамғармасининг ҳисобварағига киритиш солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар суммаларини ўтказиш деб эътироф этилади.

Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар суммаларини ўтказишга доир тўлов топшириқномаси ёки уларни тегишли бюджет ёхуд давлат мақсадли жамғармасига ундириш тўғрисидаги те-

гишли ваколатли органнинг инкассо топшириқномаси, тўлов топшириқномаси ёки инкассо топшириқномаси олинганидан кейинги операция кунидан кечиктирмай банк томонидан бажарилади. Инкассо топшириқномасига доир бундай операциялар бўйича хизмат кўрсатганлик учун ҳақ олинмайди.

Солиқ тўловчининг ҳисобварағида пул маблағлари бўлган тақдирда, банклар солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар суммаларини ўтказиш тўлов топшириқномаларини ёки тегишли ваколатли органнинг уларни тегишли бюджетга ёки давлат мақсадли жамғармаларига ундириш тўғрисидаги инкассо топшириқномаларини бажаришни кечиктиришга ҳақли эмас.

Солиқ тўловчининг ҳисобварақларида пул маблағлари бўлмаган ёки улар солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар суммасини ўтказиш тўлов топшириқномасини ёки тегишли ваколатли органнинг уларни тегишли бюджетга ёки давлат мақсадли жамғармасига ундириш тўғрисидаги инкассо топшириқномасини бажариш учун етарли бўлмаган тақдирда, бундай топшириқномалар мазкур ҳисобварақларга пул маблағлари келиб тушишига қараб, ҳар бир шундай келиб тушишдан кейинги операция кунидан кечиктирмай қонун ҳужжатларида белгиланган навбат тартибида бажарилади.

Банкнинг айби билан солиқ тўловчининг солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар суммасини ўтказиш топшириқномаси, тегишли ваколатли органнинг уларни ундириш тўғрисидаги инкассо топшириқномаси бажарилмаган (бажарилиши кечиктирилган) тақдирда, банкдан ҳар бир кечиктирилган кун учун солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг ўтказилмаган суммасини 0,5 фоизи миқдоридан белгиланган тартибда пеня ундирилади.

3. Солиқ қарзини тўлашни кечиктириш ёки бўлиб-бўлиб тўлаш тартиби

Солиқ қарзини тўлашни кечиктириш ёки бўлиб-бўлиб тўлаш вақтинчалик молиявий қийинчиликка эга бўлган корхоналарга давлат томонидан ёрдам кўрсатиш мақсадида тўлаш муддатини солиқ тўловчи қарз суммасини бир йўла ёки босқичма-босқич тўлаган ҳолда кейинроқ муддатга кўчиришдан иборатдир.

Солиқ қарзини тўлашни кечиктириш ёки бўлиб-бўлиб тўлаш қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда Ўзбекистон Респуб-

ликаси Вазирлар Маҳкамаси ёки у ваколат берган орган томонидан бир ойдан йигирма тўрт ойгача муддатга берилади.

Охириги ҳисобот санасидаги ҳолатга кўра жорий активлар суммасининг жами 20 фоизидан ортиқ миқдордаги қўшимча ҳисобланган солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар ҳамда молиявий санкцияларни ундириш тўғрисида қарор қабул қилинган кундан эътиборан олти ой ичида солиқ қарзи ойма-ой бўлиб тўланган ҳолда амалга оширилади.

Тўлашни кечиктириш ёки бўлиб-бўлиб тўлаш солиқ қарзининг ҳаммасига ёки унинг бир қисмига нисбатан амалга оширилиши мумкин.

Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар бўйича пеня ҳисоблаш тегишли солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар бўйича қарзни тўлашни кечиктириш ёки бўлиб-бўлиб тўлашнинг амал қилиш даври бошланишидан эътиборан тўхтатиб турилади.

Солиқ қарзини тўлашни кечиктириш ёки бўлиб-бўлиб тўлаш имкониятини бериш тартиби Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланади.

Божхона тўловларини ва давлат божини тўлашни кечиктириш ёки бўлиб-бўлиб тўлаш божхона тўғрисидаги қонун ҳужжатларида ҳамда бошқа қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда ва асосларда амалга оширилади.

Солиқ қарзини тўлашни кечиктириш ёки бўлиб-бўлиб тўлашнинг амал қилиши у берилган муддат ўтганидан кейин тугайди.

Солиқ қарзини тўлашни кечиктириш ёки бўлиб-бўлиб тўлашнинг амал қилиши солиқ тўловчи кечиктирилган ёки бўлиб-бўлиб тўланадиган солиқ қарзининг жами суммасини кечиктириш ёки бўлиб-бўлиб тўлаш муддати ўтгунига қадар тўлаган ёки солиқ тўловчи кечиктириш ёки бўлиб-бўлиб тўлаш шартларини бузган ҳолларда муддатидан илгари тугатилади.

Солиқнинг бюджетга тўланган ҳамда тўлаш учун ҳисобланган суммаси ўртасидаги, тақдим этилган солиқ ҳисоботи асосида аниқланадиган ижобий фарқ солиқнинг ортиқча тўланган суммаси деб эътироф этилади.

Ортиқча тўланган сумма солиқ қарзини қуйидаги кетма-кетликда узиш эвазига ҳисобга олиниши керак:

1) солиқнинг мазкур тури бўйича пеня ва жарималарни узиш ҳисобига;

2) бошқа турдаги солиқлар бўйича қарзни узиш ҳисобига;

3) бошқа турдаги солиқлар бўйича пеня ва жарималарни узиш ҳисобига;

4) мазкур солиқ бўйича келгуси тўловлар ҳисобига;

5) бошқа турдаги солиқлар бўйича келгуси тўловлар ҳисобига.

Ортиқча тўланган солиқ суммасини мазкур солиқ тури бўйича пеня ва жарималарни узиш эвазига ҳисобга олиш ҳудудий Давлат солиқ инспекцияси томонидан мустақил равишда солиқ тўловчининг аризасисиз амалга оширилади, солиқ тўловчи бу ҳақда ҳисобга олиш амалга оширилган кундан эътиборан уч кунлик муддатда ёзма равишда хабардор этилади.

Ортиқча тўланган солиқни ҳисобга олиш солиқ тўловчининг ёзма аризаси асосида давлат солиқ хизмати органи томонидан ҳисобга олишни амалга ошириш тўғрисида хулоса тақдим этилган тақдирда тегишли молия органлари томонидан амалга оширилади. Ҳудудий Давлат солиқ инспекцияси солиқ тўловчи ёзма ариза берган санадан эътиборан уч кунлик муддатда ҳисобга олишни амалга ошириш тўғрисидаги хулосани молия органларига тақдим этиши шарт.

Солиқ тўловчи солиқ ҳисоботи тақдим этилган санадан эътиборан ўн кун ичида ёзма ариза бермаган тақдирда, ҳудудий Давлат солиқ инспекцияси тегишли молия органларига ҳисобга олишни амалга ошириш тўғрисида мустақил равишда хулоса тақдим этиши мумкин.

Ортиқча тўланган солиқ суммасини ҳисобга олиш бу хусусда хулоса берилган санадан эътиборан ўн иш куни ичида амалга оширилади.

Ортиқча тўланган солиқ суммаси бошқа солиқ тўловчининг солиқ қарзини узиш эвазига ҳисобга олиниши мумкин эмас.

Ҳисобга олиш амалга оширилганидан кейин ортиқча тўланган солиқларнинг қолган суммаси солиқ тўловчининг банкдаги ҳисобварағига пул маблағларини ўтказиш орқали қайтарилиши керак.

Ортиқча тўланган солиқ суммаларини қайтариш ҳудудий Давлат солиқ инспекцияси қайтариш учун солиқ тўловчининг ёзма аризаси асосида хулоса тақдим этган тақдирда, ариза топширилган санадан эътиборан ўттиз иш куни ичида тегишли молия органлари томонидан амалга оширилади.

Бошқа мажбурий тўловларнинг тўланган ва тўлаш учун ҳисобланган суммаси ўртасидаги ижобий фарқ *бошқа мажбурий тўловларнинг ортиқча тўланган суммаси* деб эътироф этилади.

Бошқа мажбурий тўловларни ҳисобга олиш ҳамда қайтариш ушбу Кодексда ва бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган тартибда тегишли ваколатли органлар томонидан амалга оширилади.

Божхона тўловларининг ортиқча тўланган суммаларини ҳисобга олиш ва қайтариш божхона тўғрисидаги қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда божхона органлари томонидан амалга оширилади.

Ортиқча тўланган бошқа мажбурий тўловлар суммаларини қайтариш ортиқча тўланган сумма қайси бюджетга ёки давлат мақсадли жамғармасига ўтказилган бўлса, ўша бюджет ёки давлат мақсадли жамғармаси маблағларидан солиқ тўловчининг ёзма аризаси асосида, зиммасига мажбурий тўловларни ундириб олиш мажбурияти юклатилган органларга тегишли ариза берилган санадан эътиборан ўттиз иш куни ичида амалга оширилади.

Умидсиз солиқ қарзини ҳисобдан чиқариш қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда амалга оширилади.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ:

1. Солиқ қарзи ва уни мажбурий ундириш ҳақида нималарни биласиз?

2. Юридик шахслар томонидан муддатида тўланмаган солиқлар ва бошқа мажбурий тўловга нисбатан қандай чоралар қўлланилади?

3. Юридик шахсларнинг солиқ қарзини ундириш мақсадида ДСИ томонидан қандай чоралар қўлланилади?

4. Юридик шахснинг дебиторига инкассо топшириқномасини қўйиш тартиби.

5. Тўлов муддатини кечиктириш ёки бўлиб тўлаш тартиби ҳақида гапириб беринг.

6. Юридик шахснинг солиқ қарзини мулкидан ундириш ҳақида нималарни биласиз?

7. Ортиқча тўланган солиқ суммаларини ҳисобга олишда нималарга эътибор қаратиш лозим?

ҮН БОБ. ЖИСМОНИЙ ШАХСЛАРДАН ОЛИНАДИГАН СОЛИҚЛАР БЎЙИЧА ҚАРЗДОРЛИКНИ УНДИРИШ

1. Жисмоний шахсларнинг солиқ мажбуриятлари тўғрисида тушунча.

2. Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни тўлаш мажбуриятлари бажарилишини таъминлаш.

1. Жисмоний шахсларнинг солиқ мажбуриятлари тўғрисида тушунча

Амалдаги Солиқ кодексига мувофиқ солиқ солинадиган даромад, мол-мулк, ер ёки бошқа солиққа тортиладиган объектларга эга бўлган жисмоний шахслар солиқ тўлаш мажбуриятига эга ҳисобланадилар.

Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси норезидентларининг Ўзбекистон Республикасидаги манбалардан олинган даромадларига Солиқ кодексига назарда тутилган ўзига хос хусусиятлар ҳисобга олинган ҳолда уларнинг мажбуриятлари белгиланади.

Жисмоний шахслар солиқ мажбуриятини белгилашда солиқ солиш объектлари ҳисобга олинади лозим.

Қуйидагилар жисмоний шахсларнинг даромадларига солиқ солиш объектлари ҳисобланади:

Ўзбекистон Республикаси резидентларининг Ўзбекистон Республикасидаги ва ундан ташқаридаги манбалардан олинган даромадлари;

Ўзбекистон Республикаси норезидентларининг Ўзбекистон Республикасидаги манбалардан олинган даромадлари.

Якка тартибдаги тадбиркорлик фаолиятдан олинган, Солиқ кодексига кўра қатъий белгиланган солиқ солинадиган даромадлар жисмоний шахслардан олинган даромад солиғининг солиқ солиш объекти ҳисобланмайди.

Мулкида солиқ солинадиган мол-мулки бўлган жисмоний шахслар, шу жумладан чет эл фуқаролари, агар Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномаларида бошқача қоида назарда тутилмаган бўлса, шунингдек юридик шахс ташкил этган ва ташкил этмаган ҳолда тузилган деҳқон хўжаликлари жисмоний шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқ тўловчиларидир.

Солиқ солиш объекти бўлиб Ўзбекистон Республикаси ҳудудида жойлашган уй жойлар, квартиралар, дала ҳовли иморатлари, гаражлар ва бошқа иморатлар, жойлар, иншоотлар ҳисобланади.

Солиқ мажбуриятларининг тугатилиши

Вафот этган солиқ тўловчи – жисмоний шахснинг солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни тўлаш мажбурияти унинг мерос қилинган мол-мулкни қабул қилган меросхўри (меросхўрлари) томонидан, мерос қилинган мол-мулкнинг қиймати доирасида ва меросдаги улушга мутаносиб равишда, мерос қабул қилиб олинган кундан эътиборан бир йилдан кечиктирмасдан бажарилади. Вафот этган жисмоний шахс тўлаши лозим бўлган пеня ёки жарималарни тўлаш мажбурияти меросхўрга (меросхўрларга) нисбатан татбиқ этилмайди.

Вафот этган жисмоний шахснинг солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни тўлаш бўйича солиқ мажбурияти суммаси мерос қилинган мол-мулк қийматидан ортиқ бўлган тақдирда, вафот этган жисмоний шахснинг солиқ ёки бошқа мажбурий тўловни тўлаш бўйича қарзининг қолган суммаси умидсиз қарз деб эътироф этилади.

Меросхўр бўлмаган тақдирда, вафот этган жисмоний шахснинг солиқ қарзи умидсиз қарз ҳисобланади.

Солиқ қарзига эга бўлган жисмоний шахс вафот этган тақдирда, жисмоний шахс ҳисобга қўйилган ёки унинг мол-мулки турган жойдаги ҳудудий Давлат солиқ инспекцияси вафот этган шахснинг меросхўри (меросхўрлари) тўғрисида ахборот олинган пайдан эътиборан ўттиз кун ичида унга (уларга) солиқ қарзи борлигини маълум қилиши шарт.

Суд томонидан бедарак йўқолган деб топилган жисмоний шахснинг солиқ қарзи қонун ҳужжатларига мувофиқ, бедарак йўқолган шахснинг мол-мулкни бошқариш ҳуқуқига эга бўлган шахс томонидан ўша шахснинг мол-мулки ҳисобидан бажарилади.

Суд томонидан муомалага лаёқатсиз деб топилган жисмоний шахснинг солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни тўлаш мажбурияти унинг васийси томонидан муомалага лаёқатсиз шахснинг мол-мулки ҳисобидан бажарилади.

Белгиланган тартибда бедарак йўқолган ёки муомалага лаёқатсиз деб топилган жисмоний шахснинг мол-мулки етарли бўлмаган (йўқ бўлган) тақдирда, унинг солиқ қарзининг кўрсатилган мол-мулк қийматидан ортиқ қисми умидсиз қарз деб эътироф этилади.

Жисмоний шахснинг бедарак йўқолган ёки муомалага лаёқатсиз деб топилганлигини бекор қилиш тўғрисида белгиланган тартибда қарор қабул қилинган ёки жисмоний шахсни муомалага лаёқатли деб топиш тўғрисида қарор қабул қилинган тақдирда, илгари ҳисобдан чиқарилган солиқ қарзининг амал қилиши, даъво қилиш муддатидан қатъи назар, қайта тикланади.

Вафот этган жисмоний шахснинг жисмоний шахслардан олинган даромад солиғини ва қатъий белгиланган солиқни тўлаш бўйича қарзи умидсиз қарз деб эътироф этилади.

2. Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни тўлаш мажбуриятлари бажарилишини таъминлаш

Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни тўлаш бўйича бажарилмаган мажбуриятлари бўлган солиқ тўловчи ўзининг банк ҳисобварағида пул маблағлари мавжуд бўлишидан қатъи назар, солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни Солиқ кодексига белгиланган тўлаш муддатидан кечиктирмай уларни хизмат кўрсатётган банкка тўлаш учун тўлов топшириқномасини тақдим этиши шарт.

Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни тўлаш мажбуриятлари бажарилишини таъминлаш чоралари жумласига солиқ тўловчига ҳудудий Давлат солиқ инспекцияси томонидан унинг мажбуриятини бажариш зарурлиги ҳамда солиқ қарзини мажбурий ундириш юзасидан кўриладиган чоралар тўғрисида юборилган талабнома кирди.

Жисмоний шахсларнинг *солиқ қарзини узиш тўғрисидаги талабнома* ёзма шаклда расмийлаштирилади ва унда қуйидагилар кўрсатилиши керак:

- 1) солиқ тўловчининг фамилияси, исми, отасининг исми ёки тўлиқ номи;
- 2) солиқ тўловчининг идентификация рақами;
- 3) талабнома тузилган сана;

4) талабномани юбориш вақтида ҳисобланган солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар, пеня, жарималар бўйича қарз суммаси;

5) талабнома олинганидан сўнг солиқ мажбурияти бажарилмаган тақдирда қўлланиладиган мажбурий ундириш чоралари ва муддатлари.

Солиқ қарзини узиш тўғрисидаги талабнома солиқ тўловчига ёки унинг вакилига бу талабномани солиқ тўловчи олганлигини ва талабнома олинган санани тасдиқловчи усулда топширилиши лозим.

Солиқ қарзини узиш тўғрисидаги талабнома почта орқали буюртма хат билан юборилган тақдирда, у буюртма хат почта жўнатмаси топширилганлиги тўғрисидаги билдириш бланкасида кўрсатилган санада олинган деб ҳисобланади.

Солиқ қарзини узиш тўғрисидаги талабноманинг шакли Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси томонидан тасдиқланади.

Солиқ қарзини узиш тўғрисидаги талабнома олинган кундан бошлаб ўн кун ичида жисмоний шахс томонидан бажарилмаган тақдирда, ҳудудий Давлат солиқ инспекцияси солиқ қарзини жисмоний шахсдан ундириш тўғрисидаги ариза билан белгиланган тартибда судга муурожаат қилади.

Солиқ қарзини мажбурий ундириш чоралари жисмоний шахсларга нисбатан фақат суд тартибда қўлланилади.

Жисмоний шахсларнинг солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни тўлаш муддатларини бузиш, худди юридик шахсларга белгиланган тартибда, яъни тўловнинг белгиланган муддатидан кейинги кундан эътиборан муддати ўтказиб юборилган ҳар бир кун учун, тўлов куни ҳам шунга киради, 0,05 фоиз миқдорда пеня ҳисоблашга сабаб бўлади. Бунда бошқа солиқлар ва мажбурий тўловлар бўйича ортиқча тўланган суммага тенг бўлган қарз суммасига пеня ҳисобланмайди. Пеня миқдори тегишли солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар бўйича қарз суммасидан ошиб кетиши мумкин эмас. Лекин солиқ тўловчи томонидан пеняни тўлаш уни солиқ мажбуриятларини, яъни асосий солиқ қарзини тўлашдан озод қилмайди.

Умидсиз солиқ қарзини ҳисобдан чиқариш қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда амалга оширилади.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ:

1. Жисмоний шахснинг солиқ мажбурияти қачон тугатилади?
2. Жисмоний шахснинг солиқ қарзи бўйича ёзилган талабномада нималар кўрсатилиши лозим?
3. Жисмоний шахс билан юридик шахснинг солиқ қарзини ундириш тартибидаги фарқ нимадан иборат?
4. Жисмоний шахсга солиқ ва бошқа мажбурий тўловлар бўйича қарзи вужудга келганда ДСИ томонидан қандай чоралар қўлланилади?

VIII БОБ. СОЛИҚ ҚАРЗИНИ УНДИРИШНИНГ ЯПОНИЯ ТАЖРИБАСИ

Режа:

- 1. Давлат солиқларини ундириши тўғрисидаги қонуннинг тавсифи*
- 2. Мол-мулкни текшириши (суриштириши).*
- 3. Мол-мулкни хатлаш.*
- 4. Солиқ тўлаш мажбуриятининг кенгайтирилиши.*
- 5. Солиқ тўлашни енгиллаштириши тизими.*
- 6. Мажбурий ундирувни тўхтатиши.*
- 7. Мажбурий ундирувдан бўйин товлаш учун жа-вобгарлик.*

1. Давлат солиқларини ундириш тўғрисидаги қонуннинг тавсифи

Япония солиқ тизимида солиқларни мажбурий ундириш «Давлат солиқларини ундириш тўғрисида»ги Қонун билан тартибга солинади.

Мажбурий ундириш тўғрисидаги қонуннинг асосий мақсади, тўлов муддати ўтган давлат солиқларини мажбурий ундириш ва бошқа солиқларни ундириш талабларини амалга оширишда зарур бўлган қоидаларни белгилаб, хусусий қонунчиликдаги тартиб-қоидалар билан мувофиқлаштириб, фуқароларнинг солиқ тўлаш мажбуриятини тўғри бажариши орқали давлат солиқлари тушумини таъминлашни ифодалайди.

Япония солиқ тизимида мажбурий ундириш тўғрисидаги қонун ўзининг айрим хусусиятларига кўра 3 гуруҳга бўлинади:

- давлат солиқ қарзларини ундиришни таъминлаш;
- хусусий қонунчилик тартиб-қоидаларини ҳурмат қилиш;
- солиқ тўловчиларни ҳимоя қилиш.

Тўлов муддати ўтган давлат солиқларини мажбурий ундириш фақатгина давлатни молиявий таъминлаш мақсадида эмас, балки давлат солиқлари юкини адолатли тақсимлаш нуқтаи назаридан ҳам муҳимдир. Шунинг учун давлат солиқ қарзларини мажбурий ундириш чоралари сифатида амалий тарафдан давлат солиғи қарзини устувор равишда ундириш ваколоти ва процессуал тарафдан сўзсиз мустақил ундириш ваколоти мавжуд.

Давлат солиқ қарзлари қонун бўйича солиқ тўловчининг жами мулки ҳисобидан «барча ижтимоий тўловлар ва бошқа кредиторларнинг талабларидан олдин ундирилади» деб белгиланган. Давлат солиқларидан қарзларни ундириш қуйидагиларга асосан устувор ваколатга эга деб белгиланади:

1) Солиқлар давлат бюджети даромад қисмининг муҳим жиҳати ва давлат фаолиятининг асосини ташкил этиб, тўлов муддати ўтган солиқларни мажбурий ундириш давлатнинг молиявий салоҳиятини таъминлашда жуда муҳим ўрин тутади.

2) Давлат солиқларининг алоҳида хусусиятларга эгаллиги, яъни, давлат солиқлари солиқ қонунчилигига асосан ҳамма учун бир хил бўлиб, қарздорни танлаш ва талабнинг моҳияти бўйича кредиторлар эркин танлаш имкониятига эга хусусий талаблардан тубдан фарқ қилади (давлат солиқларини танлай олмаслик принципи). Бундан ташқари, давлат солиқлари эвазига бирор нарса беришни талаб қилмасдан бевосита вужудга келиб, асосан эвазига бирор нарса оладиган (кредит бериш ва буюмлар савдоси каби) хусусий кредиторлар талабидан фарқ қилгани учун улар мажбуриятига нисбатан бажарилиши қийинроқ.

Лекин Давлат солиғи қарзини мажбурий ундириш учун хатланадиган ёки тўлов талабномаси бериладиган мулк фуқаролик ҳуқуқига асосан гаровга қўйилган мулк бўладиган бўлса, ушбу мулкни реализация қилингандан тушган суммани қайси тарафга устувор равишда тақсимлаш муаммоси мавжуд. Бу ҳолатда, мажбурий ундириш тўғрисидаги қонунга асосан, масалан давлат солиғи қарзини мажбурий ундириш учун хатланган мулк ушбу солиқни қонунда белгиланган тўлаш муддати келгунча гаровга қўйилган бўлса, гаровга олган томоннинг талаблари солиқ қарзидан олдин гаровга қўйилган мулк ҳисобидан қондирилиши белгиланган.

Шундай қилиб, мажбурий ундириш тўғрисидаги қонун давлат солиғи қарзи ва гаров билан таъминланган кредиторлар талабларининг устуворлик тартибини белгилашда гаровга олган томон давлат солиғи қарзи мавжудлигини билиб олиши мумкин бўлган қонуний тўлов муддатини мезон сифатида қабул қилиб, ушбу тўлов муддати келишидан олдин ёки кейин мулк гаровга қўйилганлигига қараб гаровга олувчи томоннинг ҳуқуқларини сабабсиз бузмасдан хусусий қонунчилик тартиб-қоидалари билан мувофиқлаштирилган.

Япония солиқ тизимида қарзни сўзсиз мустақил ундириш ваколати мавжуд бўлиб, унга асосан, мажбурият бажарилмаган тақдирда кредитор мустақил равишда мажбурий ундириш воқитларини қўллаш олади. Хусусий қонунчиликда мажбуриятнинг кредитор томонидан мустақил мажбурий ундириш тақиқланган бўлса-да, давлат солиқларининг муҳимлиги ва тўлов муддати ўтган давлат солиқларининг кўплиги, кўп қайтарилишини ва уларни ундириш мураккаб жараёнларни талаб қилишини ҳисобга олиб, мажбурий ундирув билан шуғулланувчи давлат солиқ хизмати ходимларига мустақил ундириш ваколати берилган.

Давлат солиғи қарзларини мажбурий ундиришнинг асосий мақсади солиқ йиғимини тўла таъминлаш бўлса-да, солиқ тўловчининг яшаш ва иш фаолиятини ҳам ҳимоя қилишдек муҳим аҳамиятга эга. Булар қуйидаги ҳолатларда яққол намоён бўлади: 1) солиқ тўлашни енгиллаштириш; 2) мулкни ортиқча хатлаш ва бефойда хатлашнинг тақиқланиши.

Давлат солиғи муддатида тўланмаган тақдирда қарздорнинг аҳволидан келиб чиқиб, давлат солиқларини тўлаш ёки ундиришнинг енгиллаштириш тизими белгиланган:

а) Хатланган мулкни реализация қилишни кечиктириш.

Қарздорда маълум бир сабаблар бўлса, хатланган мулкни реализация қилишни кечиктириб, қарздорнинг иш (тадбиркорлик) фаолиятини давом эттириши ёки яшаш шароитини сақлашига имкон яратиш орқали давлат солиғи қарзини босқичма-босқич ундириб бориш тизими мавжуд.

б) Давлат солиғи қарзини мажбурий ундиришни тўхтатиш.

Мажбурий ундирувни амалга ошириш туфайли солиқ қарзи қарздорнинг яшаш шароитига сезиларли путур етиши хавфи мавжуд бўлган тақдирда, мажбурий ундириш жараёни тўхтатилиб, ушбу ҳолат 3 йил давом этадиган бўлса қарздорни солиқ мажбуриятдан озод қилиш имкони берилади.

Давлат солиғи мажбурияти фойда солиғи, юридик шахслар фойда солиғи, истеъмол солиғи қонунлар каби алоҳида солиқлар тўғрисидаги қонунларда белгиланган солиққа тортиш талаблари бажарилганда вужудга келиб, қонда бўйича солиқ тўловчилар тақдим қиладиган декларация, солиқ инспекцияси чиқарадиган солиқ тўлаш ҳақидаги буйруқ каби жараёнлар орқали тўланадиган солиқ суммаси аниқланади.

Солиқларни ундирув кетма-кетлиги қуйидаги тартибда амалга оширилади:

Солиқ тўловчилар томонидан тўланадиган тўловлар Давлат солиқларига оид умумий қоидалар тўғрисидаги қонун ёки бошқа алоҳида солиқ турлари бўйича қонунларда белгиланган муддат ичида тўланиши лозим.

Солиқ тўловчи давлат солиқларини муддатида тўламаган тақдирда, солиқ инспекцияси бошлиғи талабнома юбориб, солиқни тўлаш ҳақида огоҳлантиради. Талабнома солиқни тўлаш ҳақида огоҳлантириш бўлиб, мол-мулкни хатлашдан олдин юборилиши шарт.

Япония солиқ тизимида мол-мулкни текшириш (қидириш), яъни, мажбурий ундирув (хатлаш) объекти бўладиган мол-мулкни топиш учун зарур бўлган тартиб ҳам мавжуд. Бунда, сўроқ, тинтув ваколатидан фойдаланиб амалга ошириладиган текшириш (қидириш) билан бирга, ихтиёрий текшириш ҳам амалга оширилади.

Талабнома юборилгандан маълум бир вақт ўтгандан кейин ҳам солиқ тўланмаган тақдирда, солиқ тўловчининг мол-мулки хатланади. Мулк хатлаш уни тасарруф қилишни тақиқлайди ва реализация қилиш мақсадида мажбурий ундирувни мол-мулкка қаратиш жараёнининг бошланғич босқичи ҳисобланади.

Солиқ тўловчининг мол-мулки ҳисобидан мажбурий ундириш жараёни бошқа кредиторлар томонидан бошланган бўлса, бу ҳолда солиқ ходими қатнашиб, мол-мулк реализациясидан тушган суммадан давлат солиғи қарзини ундириш учун талабнома бериш тизими ҳам мавжуд.

Биргаликда хатлашда, бошлаб қўйилган мажбурий ундирув жараёнида қатнашиб, мол-мулк реализациясидан тушган суммадан давлат солиғи қарзи узилади. Олдин (бошқа кредиторлар томонидан) бошлаб қўйилган мажбурий ундирув асосида хатлаш бекор қилинса, давлат солиғи қарзини ундириш учун ушбу мол-мулк яна хатланиши мумкин.

Хатланган мулк пул ва дебиторлик қарзларидан бошқа мулк бўлса, уни реализация қилиш орқали давлат солиғи қарзи қопланади. Реализация қилиш очиқ тартибда (тендер ёки ким ошди савдоси), баъзан истисно тариқасида ихтиёрий шартнома асосида ҳам амалга оширилади.

Хатланган мулк пул шаклида бўлса, уни шундайлигича давлат солиғи қарзига тўланади. Дебиторлик қарзлари эса ундирилади.

Хатланган мулкнинг реализациясидан тушган сумма давлат солиғи қарзи ва бошқа кредиторлар талабларини қаноатлантириш учун тақсимланиб, агар ортиб қолса ортган сумма қарздорга қайтариб берилади.

Қайд этилганлардан ташқари, солиқ қонунчилигида реализацияни кечиктириш ва мажбурий ундиришни тўхтатиш каби солиқ тўлашни енгиллаштирувчи тизим мавжуд. Шунингдек, иккиламчи солиқ тўлаш мажбурияти каби солиқ тўловчидан бошқа шахслар солиқ мажбуриятини бажариш тизими ҳам мавжуд.

Япония солиқ тизимида мажбурий ундирувнинг моҳияти ва хусусиятлари ўзига хос таърифланади.

Мажбурий ундирув – солиқ қарзи бўйича қарздор давлат солиқларини ихтиёрий равишда тўламаган тақдирда, солиқларни ундириш учун мажбурий равишда амалга ошириладиган чора бўлиб, мулкни хатлаш, тўлов талабномаси (жумладан, бошқа кредиторлар билан биргаликда мулкни хатлаш), мулкни реализация қилиш, тушган суммани тақсимлаш ишларининг умумий номланишидир.

Мажбурий ундирувнинг қуйидаги хусусиятлари мавжуд:

а) мажбурий ундирувнинг мустақиллиги, яъни, мажбурий ундирув таркибидаги ҳар бир талаб алоҳида мустақил маъмурий чора ҳисобланади. Шунинг учун, мулкни хатлаш, реализация қилиш, тушган суммани тақсимлаш каби ҳар бир чора мустақил амалга оширилиб, шикоят ёки судга даъво аризасининг объекти бўла олади.

б) Ноқонуний хатти-ҳаракатнинг давомийлиги, яъни чора олдинги талаб ноқонуний амалга оширилган бўлса, ундан кейинги талаблар ҳам ноқонуний деб ҳисобланиши тушунилади.

Олдинги чора ноқонуний амалга оширилган бўлса, ундан кейингиси қонуний амалга оширилган бўлса ҳам, олдингиси ноқонуний бўлгани туфайли кейингилари ҳам ноқонуний, деган солиқ тўловчининг талаби эътиборга олинади.

Агар мулкни хатлаш чораси ноқонуний бўлган бўлса, мулкни кимошди савдосида сотиш ҳам ноқонуний бўлади. Негаки, мулкни хатлаш ва кимошди савдоси «солиқ қарзини мажбурий ундириш» деган бир мақсадда босқичма-босқич амалга оширилгани

учун биринчиси ноқонуний бўлса, иккинчиси ҳам ноқонуний ҳисобланади.

Агарда солиққа тортиш ноқонуний амалга оширилган бўлса, ушбу солиқ қарзини мажбурий ундириш ҳам ноқонуний ҳисобланмайди. Чунки солиққа тортиш «солиқ суммасини аниқлаш (ҳисоблаш)» мақсадида, мажбурий ундириш эса «солиқ қарзини мажбурий ундириш» мақсадида амалга оширилгани ва улар алоҳида ҳуқуқий оқибатларга олиб келгани учун биринчисининг ноқонунийлиги иккинчисига таъсир қилмайди.

Давлат солиқларини мажбурий ундирувда томонлар иштирокига алоҳида эътибор қаратилади.

Мажбурий ундирувни амалга оширувчи орган давлат солиғи қарзини ундиришга ваколатли бўлган солиқ инспекцияси ёки солиқ бошқармаси бошлиғи, солиқ инспекцияси ёки солиқ бошқармаси таркибидаги ундирув билан шуғулланувчи ходимдир.

Давлат солиғи қарзи суммаси катта ёки иш мураккаб бўлса, давлат солиқ бошқармаси бошлиғи лозим деб топса мажбурий ундирув ишини ўз ҳудудидаги солиқ инспекциясидан қабул қилиб олиб, ундиришни давом эттириши мумкин. Бундан ташқари, солиқ инспекцияси бошлиғи лозим деб топганда (масалан, давлат солиқ қарзини тўлаш жойи ўзгармаган бўлса-да қарздорнинг яшаш манзили ўзгарган бўлса, давлат солиғи қарзини ундиришни тезлатиш мақсадида қарздорнинг янги манзили тегишли бўлган ҳудуддаги солиқ инспекциясига ундирув ишини топшириш лозим бўлса) бошқа солиқ инспекцияси бошлиғига ундирув ишини топшириши мумкин.

2. Мол-мулкни текшириш (суриштириш)

Ундирув учун масъул ходим мажбурий ундирув ишини олиб бориш давомида заруриятга қараб қарздорнинг мол-мулкни текшириши, суриштириши мумкин.

Мажбурий ундирув ишини олиб бориш давомида масъул ходим хатланадиган мулк қарздорга тегишлими-йўқми, мулкнинг пул бирлигидаги қиймати, мулкни бошқа шахсга бериш ёки унга мажбурий ундирувни қаратиш имконияти ва мажбурий ундирувни қайси мулкка қаратиш кераклигини текшириш асосида аниқлаши лозим.

Мол-мулкни текшириш мажбурий ундирув қаратиладиган мулкни аниқлаш билангина чегараланмай, иккиламчи солиқ тўлаш мажбуриятини аниқлаш ва солиқ тўлашни енгиллаштириш тизими шартларини ўрганиш кабилар учун ҳам муҳим жараён ҳисобланади

Мажбурий ундирувни амалга ошираётган масъул ходимга сўроқ қилиш ва текшириш, тинтув ўтказиш ваколатлари берилган. Мазкур ваколатлар жинойий қидирув ишларидаги ваколатлар деб тушунилмайди.

Мажбурий ундирувни амалга ошириш учун қарздорнинг мол-мулкни текшириш зарурияти бўлганда қарздорни сўроқ қилиш, мол-мулкига оид бухгалтерия ва бошқа ҳужжатларни текшириш мумкин. Ушбу ҳолатлар қарздорнинг мол-мулки бор ёки йўқлиги, мулкнинг жойлашган жойи, қиймати, фойдаланиш ҳолати, мулкка нисбатан учинчи шахсларнинг ҳуқуқи бор ёки йўқлигини аниқлаш учун зарур ҳисобланади.

Қуйидаги шахсларни сўроқ қилиш ва текшириш мумкин.

1) Солиқ қарзи мавжуд қарздор; 2) Қарздорнинг мулкни эгаллаб турган учинчи шахслар; 3) Қарздорнинг мулкни эгаллаб турган, деб тан олиш учун етарлича сабаб бор бўлган учинчи шахслар; 4) Қарздорга нисбатан кредитор ёки дебитор деб тан олиш учун етарлича сабаб бор бўлган шахслар; 5) Қарздордан мол-мулк олган деб тан олиш учун етарлича сабаб бор бўлган шахслар, 6) Қарздор акционер ёки инвестор бўлган юридик шахс.

Ундирув учун масъул ходим хатланадиган мулкни қидириш ёки хатланган мулкни олиб чиқиб кетиш зарур бўлганда қарздорнинг буюмлари ёки яшаш жойини тинтув қилиши мумкин. Ундан ташқари, мажбурий ундирув учун зарур бўлган қуйидаги ҳолатларда учинчи шахсларнинг буюмлари, яшаш жойи ва бошқа жойларни тинтув қилиши мумкин:

1) Қарздорнинг мулкни эгаллаб турган учинчи шахс мулкни топширишдан бош тортса.

2) Қарздорнинг оила аъзоси ва бошқа қариндошлари қарздорга тегишли деб тан олинишига етарлича сабаб бўлган мулкни топширишдан бош тортса.

Қарздор ёки учинчи шахслар фойдаланаётган деб тан олинган сейф, ижарага олинган сейф, шкаф, қути, сумка, гардероб, конверт каби буюмлар ва яшаш жойлари, идора, цех, омбор каби жойларни тинтув қилиш мумкин.

Тинтув пайтида қулфланган эшик, тортма ёки сейф туфайли тинтувни давом эттиришнинг имконияти бўлмаса, қарздор ёки учинчи шахслардан уларни очиб бериш талаб қилинади. Агар улар очиб беришдан бош тортса ёки йўқ бўлса, ундирув учун масъул ходим ўзи қулфланган эшик, тортма ва сейфларни очиш чорасини кўриши мумкин.

Қоида бўйича тинтув кун чиққанидан кейин бошланиб, кун ботгунча тугатилиши керак. Лекин кун ботишидан олдин бошланган тинтув кун ботгандан кейин ҳам давом этиши мумкин.

Тинтув пайтида тинтувни тўғри олиб борилишини кузатиб туриш учун, албатта, қуйидаги шахслардан бири иштирок этиши шарт:

Қарздорнинг яшаш жойи тинтув қилинганда:

1) Қарздорнинг ўзи; 2) Қарздор билан бирга яшовчи ёки яқин қариндош бўлган шахс; 3) Қарздорга жуда яқин бўлган ишчиси ёки ходими.

Учинчи шахсларнинг яшаш жойи тинтув қилинганда:

1) Тинтув қилинадиган учинчи шахснинг ўзи; 2) Учинчи шахс билан бирга яшовчи ёки яқин қариндош бўлган шахс; 3) Учинчи шахсга жуда яқин бўлган ишчиси ёки ходими.

Қайд этилган шахслар бўлмаган ёки кузатувчи бўлишдан бош тортган ҳолларда вояга етган 2 та одам, маҳаллий ҳукумат вакили ёки полиция ходими.

Тинтув, мол-мулкни хатлаш ёки уларни олиб чиқиб кетиш пайтида ундирув учун масъул шахс лозим деб топса, ушбу чора амалга ошириляётган жойга кириш-чиқишни тақиқлаши мумкин.

Лекин қарздор ёки тинтув қилинаётган учинчи шахснинг бирга яшовчи қариндошлари ва вакилнинг кириш-чиқишини тақиқлай олмайди.

3. Мол-мулкни хатлаш

Солиқ тўловчи давлат солиқларини муддатида тўламаган тақдирда, мажбурий ундириш тўғрисидаги қонунга асосан, ундирув солиқ тўловчининг мол-мулкига қаратилса-да, бу жараённинг биринчи босқичи сифатида мол-мулкни хатлаш амалга оширилади.

Хатлаш натижасида мулкка эгалик ҳуқуқи давлатга ўтмайди. Шунинг учун хатлаш жараёнида табиий офат ва бошқа ен-

гиб бўлмас куч оқибатида хатланаётган мулкка зарар етса, ушбу зарар қарздорга тегишли бўлади.

Одатда, талабнома юборилган кундан бошлаб 10 кун ичида талабномада белгиланган давлат солиғи қарзи тўланмаса, мол-мулкни хатлаш иши бошланади.

Умумий тартибда хатлаш тақиқланган мол-мулкни хатлаш мумкин эмас. Бунда қарздор ва унинг қарамоғида бўлган оила аъзоларининг минимум яшаш даражасини таъминлаш, қарздорнинг минимум иш фаолиятини ушлаб туриш, психологик барқарор ҳаётини таъминлаш назарда тутилади. Булар,

- шарт билан хатлаш тақиқланган мулк;
- иш ҳақи даромадини хатлашни тақиқлаш;
- ижтимоий ҳимоя тизимида асосан бериладиган нафақа пулларини хатлашни тақиқлаш.

Хатланиши мумкин бўлган мулклар ичидан қай бирини хатлаш ундирув учун масъул ходимнинг ихтиёрига топширилади. Лекин хатлаш қарздор ва учинчи шахсларнинг ҳуқуқига жуда катта таъсир кўрсатгани учун қуйидаги танлаш мезонларига амал қилган ҳолда танлаши керак:

- ортиқча хатлаш мумкин эмас, яъни, давлат солиғи қарзини қоплаш учун зарур бўлган мулкдан бўлак мулкни хатлаш мумкин эмас;

- бефойда хатлаш мумкин эмас, яъни, давлат солиғи қарзини қоплаш имконияти йўқ деб баҳоланган мулкни хатлаш мумкин эмас;

- учинчи шахсларнинг ҳуқуқини ҳурмат қилиш, яъни, мажбурий ундирув ишида муаммо туғдирмаса, учинчи шахсларнинг ҳуқуқи бузилишига олиб келадиган мулкни иложи борича хатлашмаслик;

- солиқ тўловчини ҳимоя қилиш, яъни, мажбурий ундирув ишида муаммо туғдирмаса, қарздорнинг яшаш шароити ва иш фаолиятини давом эттиришига кам таъсир кўрсатадиган мулкни танлаш;

- реализация қилиш осонроқ бўлган мулкни танлаш.

4. Солиқ тўлаш мажбуриятининг кенгайтирилиши

Солиқ қонунчилигида солиқ тўлаш мажбуриятининг кенгайтирилиши алоҳида белгиланган.

Солиқ тўлаш мажбуриятининг кенгайтирилиши деганда, солиқ тўловчидан давлат солиқ қарзини ундириш қийин бўлган ҳол-

ларда солиқ тўловчининг маълум бир мулки бўйича маълум бир равишда боғлиқ бўлган учинчи шахсдан давлат солиғини ундириша ҳам адолат бузилмайди, деб топилганда, шу учинчи шахсга солиқ тўловчининг солиқ тўлаш мажбуриятини юклаш орқали давлат солиғини ундириш тизими тушунилади.

Шунингдек, иккиламчи солиқ тўлаш мажбурияти ҳам мавжуд.

Иккиламчи солиқ тўлаш мажбурияти солиқ тўловчининг мулкига мажбурий ундирув қаратганда ҳам ундириш лозим бўлган суммага етмайдиган ҳолларда маълум бир талабларга жавоб бера оладиган шахсга қўшимча равишда солиқ мажбуриятини юклаш тизимидир.

Расмий томондан мулк учинчи шахсга тегишли бўлса-да ҳақиқатда эса солиқ тўловчига тегишли мулк деб топилса, иккиламчи солиқ тўлаш мажбурияти расмий жиҳатдан ҳуқуқ эгасига қўшимча равишда солиқ тўлаш мажбуриятини юклайди. Масалан, расмий жиҳатдан бўлса ҳам ҳуқуққа эгаликни инкор қилиш хусусий ҳуқуқ нормаларини бузишга олиб келиш эҳтимоли бўлгани учун ушбу эҳтимолдан қочган ҳолда солиқ қарзларини ундиришни такомиллаштириш учун тан олинган тизимдир.

Солиқ тўловчининг мулкига мажбурий ундирув қаратилса-да ундириш лозим бўлган давлат солиғи суммасига етмайди деб топилган ҳолатда, солиқ тўловчи билан мажбурий ундирув тўғрисидаги қонунда белгиланган маълум бир алоқага эга шахсларга иккиламчи солиқ тўлаш мажбурияти юкланади.

1. Иккиламчи солиқ тўлаш мажбурияти турлари:

1) Чегараланмаган масъулиятга эга ходимнинг иккиламчи солиқ тўлаш мажбурияти;

2) (Юридик шахсни) тугатувчининг иккиламчи солиқ тўлаш мажбурияти;

3) Оилавий корхонанинг иккиламчи солиқ тўлаш мажбурияти;

4) Реал солиққа тортилган сумманинг иккиламчи солиқ тўлаш мажбурияти;

5) Мулкни бериб юборган шахсга нисбатан чиқарилган қарорга асосан ҳисобланган солиқ суммасининг иккиламчи тўлаш мажбурияти;

6) Оилавий корхонанинг хатти-ҳаракати ёки солиқдан бўйин товлаш оқибатида ҳисобланган солиқ суммасини иккиламчи тўлаш мажбурияти;

7) Ҳамкорликда тадбиркорлик фаолияти олиб бораётган шахснинг иккиламчи солиқ тўлаш мажбурияти;

8) Тадбиркорлик фаолиятини қабул қилиб олган ва солиқ тўловчи билан махсус алоқага эга шахснинг иккиламчи солиқ тўлаш мажбурияти;

9) Солиқ тўловчининг мулкни текинга ёки жуда паст нархда харид қилган шахснинг иккиламчи солиқ тўлаш мажбурияти;

10) Ташкил топган, лекин юридик шахсни рўйхатдан ўтказиш талабларига жавоб бермайдиган корхона номинал эгасининг иккиламчи солиқ тўлаш мажбурияти;

11) Ташкил топган, лекин юридик шахсни рўйхатдан ўтказиш талабларига жавоб бермайдиган корхонадан мулкни қайтариб олган шахснинг иккиламчи солиқ тўлаш мажбурияти.

Иккиламчи солиқ тўлаш мажбурияти юкланган шахсдан мажбурий ундириш тартиби:

1) Тўлов хабарномаси орқали хабар бериш:

Асосий солиқ тўловчининг давлат солиғини иккиламчи солиқ тўлаш мажбурияти юкланган шахсдан ундиришда, унга аввалдан тўлов хабарномаси юбориш орқали хабар берилиши керак (қонун, 32-модда).

Ушбу хабар мавҳум (абстракт) равишда вужудга келадиган иккиламчи солиқ тўлаш мажбуриятини аниқ белгилаш вазифасини бажаради.

2) Тўлаш муддати:

Тўлаш муддати тўлов хабарномаси жўнатилган куннинг эртасидан бошлаб 1 ой ўтган кун деб белгиланади.

3) Тегишли солиқ инспекциясига хабар бериш:

Тўлов хабарномаси орқали хабар берилган тақдирда, иккиламчи солиқ тўлаш мажбурияти юкланган шахснинг манзили жойлашган ҳудуд бириктирилган солиқ инспекциясига ҳам бу ҳақда хабар берилиши керак.

4) Тўлов талабномаси орқали огоҳлантириш:

Тўлаш муддати келгунча иккиламчи солиқ тўлаш мажбурияти юкланган шахс давлат солиғини тўламаса тўлов талабномаси орқали огоҳлантирилади.

Бу ҳолатда иккиламчи солиқ тўлаш мажбурияти юкланган шахснинг мулкига мажбурий ундирув қаратиш мақсадидаги хатлаш тўлов талабномаси юборилган кундан 10 кун ўтган куннинг эртасидан мумкин бўлади.

5) Реализация қилишни чегаралаш:

Иккиламчи солиқ тўлаш мажбурияти юкланган шахснинг мулкни реализация қилиш, ушбу мулкнинг нархи жуда ҳам тушиб кетиши хавфи бор пайтни истисно қилганда, асосий солиқ тўловчининг мулкни реализация қилингандан кейингина амалга ошириш мумкин.

Бундан ташқари, иккиламчи солиқ тўлаш мажбурияти юкланган шахс тўлов хабарномаси, тўлов талабномаси ёки улар билан боғлиқ давлат солиғини мажбурий ундиришга нисбатан даъво аризаси билан судга мурожаат қилса, ушбу даъво аризаси кўриб чиқиляётган вақт ичида мулкни реализация қилиш мумкин эмас.

4. Солиқ тўловчининг мулкни текинга олиш натижасида вужудга келган иккиламчи солиқ тўлаш мажбурияти:

Солиқ қарзи бўйича қарздор мулкни текинга ёки жуда паст нархда учинчи шахсга манфаатли шартлар билан бергани учун солиқ қарзини ундиришнинг иложи бўлмаган тақдирда, қуйидаги барча шартлар бажарилса, ушбу мулкни олган шахсга иккиламчи солиқ тўлаш мажбурияти юкланади:

1) Қарздор мулкни текинга ёки паст нархда бериш, қарздан кечиш каби усуллар билан учинчи шахс учун манфаатли тасарруф қилиши;

2) Ушбу текинга бериш каби тасарруф қилиш давлат солиғини қонунда белгиланган тўлов муддати келишидан 1 йил олдинги кундан кейин амалга оширилиши;

3) Солиқ қарзи қарздорнинг мулкига мажбурий ундирув қаратилса ҳам давлат солиғини ундиришга етмайди деб топилиши;

4) Юқоридаги 3-пунктда давлат солиғини ундиришга етмайди деб топилиши текинга бериш каби тасарруф қилиш сабабли деб топилиши.

Иккиламчи солиқ тўлаш мажбурияти чегараланган. Яъни, мулкни текинга олганлиги учун иккиламчи солиқ тўлаш мажбурияти юкланган шахснинг мажбурияти чегараси ушбу шахс боқиманда қарздорнинг яқин қариндоши ёки бошқа боғлиқлик бўлишига қараб қуйидагича бўлади:

а) Мулкни олувчи шахс қарздорнинг қариндоши ёки бошқа шахслараро боғлиқлик бўлган тақдирда, мулкни текинга олган вақтидаги фойда суммаси доирасида давлат солиқ қарзининг бутун суммаси;

б) Бошқа учинчи шахс бўлган тақдирда, мулкни текинга олган вақтида олган фойданинг ҳозирги пайтда мавжуд суммаси доирасида давлат солиқ қарзининг бутун суммаси.

Солиқ қонунчилигида «Жуда ҳам паст нархда берилганлигини» аниқлаш тартиби белгиланган.

Нархнинг жуда паст белгиланганлиги бир хил усулда аниқланмай, мулкнинг тури, нархнинг катта-кичиклигига қараб ҳар хил ҳолларда фарқ қилади. Масалан, ҳозирги пайтдаги бозор нархи аниқ бўлган мулк (акциялар, корхона облигациялари) ни оладиган бўлсак, берилган нарх билан ҳозирги пайтдаги бозор нархи ўртасида нисбатан кичик фарқ бўлса ҳам, жуда паст нарх белгиланган деб топилган ҳолатлар бўлса-да, бошқа тарафдан нарх диапозони бўлган мулк (кўчмас мулк, қадимги нодир буюмлар каби) ни олсак, нархлар фарқи бирмунча бўлса-да паст нарх белгиланган деб бўлмайди. Нарх диапозони бўлган мулкка келсак, бериш нархи ҳозирги пайтдаги бозор нархининг тенг ярмидан ҳам паст бўлса, махсус назарда тутилган вазиятлар бўлмаса, жуда паст нарх белгиланган деб топилади.

5. Солиқ тўлашни энгиллаштириш тизими

Солиқ қонунчилигида солиқ тўлашни энгиллаштириш тизими алоҳида аҳамият касб этади.

Жумладан, мулк хатлангандан кейин давлат солиғи тўланмаса, қоида бўйича хатланган мулк (кимошди савдосида) реализация қилиниб, тушган маблағ давлат солиқ қарзини узишга йўналтирилади. Лекин боқиманда қарздорда маълум бир сабаблар бўлганда, хатланган мулкнинг реализацияси кечиктирилиб, қарздорнинг тадбиркорлик фаолиятини давом эттириб ёки яшаш шароитини маълум бир даражада ушлаб турган ҳолда давлат солиқ қарзини қисмлаб ундириб бориш тизими мавжуд. Бу «реализация қилишни кечиктириш» дейилади.

Боқиманда қарздор қуйидаги барча талабларга жавоб беради, қарздор солиқ тўлашга виждонан ёндошади деб топилган тақдирда тўланиши керак бўлган давлат солиғини мажбурий ундириш доирасидаги қарздор мулкнинг реализацияси кечиктирилиши мумкин.

1) Мулкни бевосита реализация қилиш сабабли қарздорнинг тадбиркорлик фаолияти ёки яшаш шароити қийинлашиши хавфи бўлган пайтда;

2) Мулкни реализация қилишни кечиктириш уни бевосита реализация қилишга солиштирганда давлат солиқ қарзи ва яқин келажақда тўланиши лозим бўлган давлат солиқларини ундиришда самаралироқ бўлган пайтда.

Кечиктириш муддати қилиб тўланиши кечиктириладиган солиқ суммасини тўлаш мумкин деб топилган энг қисқа муддат белгиланади. Лекин бу муддат 1 йилдан кўп бўлмаслиги керак.

Лекин, кечиктирилган муддат ичида солиқ суммасини тўлолмаслик учун узрли сабаб бўлганда ушбу муддатни чўзиш мумкин. Чўзиш муддати кечиктириш муддати билан биргаликда 2 йилдан ошмаслиги керак.

Реализацияни кечиктириш тартиби қуйидагича:

1) Реализацияни кечиктириш, кечиктириш шартлари бажарилган тақдирда солиқ инспекцияси раҳбарининг хизмат ваколати доирасида амалга оширилиб, солиқ тўловчининг аризаси талаб қилинмайди;

2) Реализация қилишни кечиктиришда қоида бўйича тўлов муддати кечиктириладиган давлат солиғи суммасига мос мулкни хатланади ёки гаровга олинади;

3) Реализация қилишни кечиктиришда тўлов муддати кечиктирилаётган суммани тегишли қисмларга бўлиб, ҳар бир қисмни тўлаш муддати белгиланиши мумкин;

4) Реализация қилишни кечиктирилганда ва бу муддат чўзилганда бу ҳақда боқиманда қарздорга хабар бериш лозим.

Реализация қилиш кечиктирилган давлат солиғи эса тўлов муддатининг эртасидан бошлаб 2 ой ўтган кун (пенянинг ставкаси 14.6% бўладиган кун) дан кейинги кечиктириш муддатига ҳисобланадиган пенянинг ярмидан озод қилинади.

6. Мажбурий ундирувни тўхтатиш

Боқиманда қарздор маблағи ва мулкни йўқотиши каби маълум бир ҳолатлар вужудга келиб, мажбурий ундирувга қаратилса яшаш шароити жуда оғирлашиши каби мажбурий ундириш амалга оширишнинг номувофиқлиги ёки амалга ошириш мумкин бўлмаса, солиқ инспекцияси раҳбари ўзининг хизмат ваколати доирасида мажбурий ундирувни тўхтатиши мумкин.

Қуйидаги шартлар бажарилганда мажбурий ундирувни тўхтатиш мумкин:

1) мажбурий ундирув қаратиш мумкин бўлган мулк мавжуд эмаслиги;

2) мажбурий ундирувни амалга ошириш туфайли боқиманда қарздорнинг яшаш шароити жуда оғирлашиши хавфи бор ҳолатда.

Мажбурий ундирувга қаратиш мақсадида мулкни хатлаш тўлов талабномаси юборилгандан кейин 10 кун ичида давлат солиқ қарзи узилмаган тақдирда амалга оширилади.

Лекин ушбу 10 кун ичида солиқ тўловчи мулкни тарқатиб юбориши хавфи ҳам бор. Бу каби фавқулдда ҳолатларда давлат солиқ қарзининг ундирилишини таъминлаш мақсадида мулкни сақлаш чоралари кўрилади. Мулкни сақлаш чоралари қуйидагиларга бўлинади:

- 1) Сақлаш учун гаровга олиш;
- 2) Сақлаш мақсадида олдиндан хатлаш;
- 3) Сақлаш мақсадида хатлаш;
- 4) Олдиндан талаб қилиш (масалан, талаблар бажарилишини);
- 5) Олдиндан хатлаш.

Мажбурий ундирувдан бўйин товлаш учун жавобгарлик қонунда алоҳида шарҳ берилган.

7. Мажбурий ундирувдан бўйин товлаш учун жавобгарлик

Солиқ тўловчи мажбурий ундирувдан қочиш мақсадида мулкни яширса, зарар етказса, давлат манфаатига зид равишда тасарруф қилса ёки мулк билан боғлиқ харажатларни сохта ошириш учун ҳаракат қилса, ушбу шахс 3 йилгача озодликдан маҳрум қилиш ёки 500 минг йенгача жарима ёки ҳам озодликдан маҳрум қилиш, ҳам жарима солиш билан жазоланади.

Бундан ташқари, солиқ тўловчининг мулкни эгаллаб турган учинчи шахс (мулкни сақлаб турган, гаровга олган, ижарага олган шахс) солиқ тўловчига нисбатан мажбурий ундиришдан қочиш мақсадида юқоридаги хатти-ҳаракатларни амалга оширса, солиқ тўловчи билан бир хил жазоланади.

Вазиятдан хабардор бўла туриб, солиқ тўловчи ёки солиқ тўловчининг мулкни эгаллаб турган шахс билан мулк бўйича операция амалга оширган шахс 2 йилгача озодликдан маҳрум

қилиш ёки 300 минг йенгача жарима ёки ҳам озодликдан маҳрум қилиш, ҳам жарима солиш билан жазоланади.

Мажбурий ундирув тўғрисидаги қонунга асосан: 1) ундирув учун масъул инспекторнинг саволларига жавоб бермаган ёки қасддан сохта маълумотлар берган шахс; 2) бухгалтерия ҳужжатлари текширувидан бош тортган, халақит берган, қочган ёки текшириш учун сохта маълумотлар киритилган бухгалтерия ҳужжатларини тақдим қилган шахсга 100 минг йенгача жарима солинади.

Солиқ қарзи қарздорнинг мол-мулкани хатлаш мулкнинг турига қараб хатлаш баённомасини тузиш орқали амалга оширилади. Бунда солиқ қарзи қарздорнинг мол-мулкани хатлаш ҳақида қарздорнинг барча манфаатли шахсларига хабар берилиши керак.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ:

1. Давлат солиқларини ундириш тўғрисидаги қонуннинг мақсадлари нима?
2. Давлат солиқларини ундириш тўғрисидаги қонуннинг қандай хусусиятлари бор?
3. Мажбурий ундирув қандай тартибда амалга оширилади?
4. Мажбурий ундирувнинг моҳияти ва хусусиятлари нималардан иборат?
5. Асосий солиқ тўлаш мажбурияти ва иккиламчи солиқ тўлаш мажбурияти ўртасида қандай боғлиқлик бор?
6. Иккиламчи солиқ мажбурияти юкланган шахсдан солиқ қай тарзда ундирилади?
7. Текинга бериш каби тасарруф қилиш туфайли вужудга келган иккиламчи солиқ тўлаш мажбурияти нима?
8. Мажбурий ундирувдан бўйин товлаш учун қандай жавобгарлик белгиланган?

IX БОБ. ХЎЖАЛИК ЮРИТУВЧИ СУБЪЕКТЛАРНИНГ СОЛИҚ ВА БОШҚА МАЖБУРИЙ ТЎЛОВЛАР БЎЙИЧА ҚАРЗДОРЛИГИНИ ҲИСОБЛАШ ДАСТУРИЙ МАҲСУЛНИ

Режа:

- 1. Дастурий маҳсулни ШЭХМга ўрнатиш ва ўчириш.*
- 2. Дастурий маҳсул орқали ҳисоботларни шакллантириш.*
  - 2.1. Корхоналар бўйича ҳисоботларни шакллантириш;*
  - 2.2. Вазирликлар ва идоралар бўйича ҳисоботларни шакллантириш;*
  - 2.3. Инспекторлар бўйича ҳисоботларни шакллантириш;*
  - 2.4. Дастурий маҳсул орқали шакллантирилган ҳисоботларни таҳлил қилиш.*
- 3. Боқимандалар билан ишлаш.*
  - 3.1. Боқиманда суммаларини таҳлил қилиш;*
  - 3.2. Тўлов муддатлари узайтирилган боқимандалар бўйича маълумот олиш;*
  - 3.3. Боқимандага эга корхоналарга солиқ қарзини узиш тўғрисидаги талабномаларини бериш ва бу борада назорат ишларини олиб бориш;*
  - 3.4. Боқимандаларни қарздор корхонаниннг дебиторларидан ундириш;*
  - 3.5. Боқимандаларни қарздор корхоналарнинг мол-мулкига қаратиш ва бу борада назорат ишларини олиб бориш.*
- 4. Солиқ тўловчиларнинг ШҲВларидан маълумот олиш.*

1. Дастурий маҳсулни ШЭХМга ўрнатиш ва ўчириш

Дастурий маҳсулни ўрнатиш

Дастурий маҳсулни ШЭХМа ўрнатиш учун Ned_GNI_setup.exe файлини ишга туширинг.

Экранда дастурий маҳсулни ШЭХМ га ўрнатишни бажарувчи модулнинг дарчаси пайдо бўлади. Дастурий маҳсулни

одатдаги ўрнатилиши учун «Next» «Далее» тугмачасини босиш кифоя.

Дастурий маҳсул ШЭХМга ўрнатиладиган сўнг компьютерингизни иш столида қуйидаги ёрлиқча пайдо бўлади:

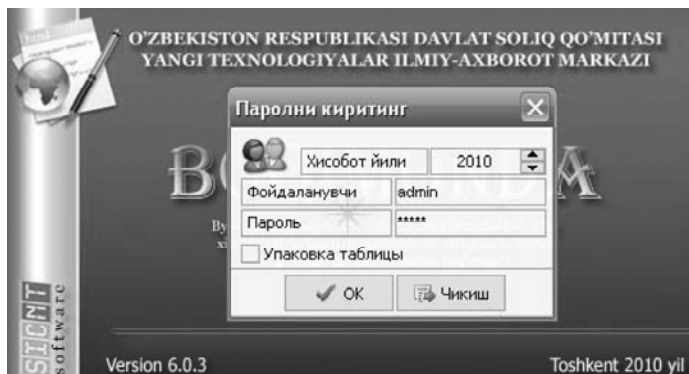
Ушбу ёрлиқча орқали дастурий маҳсулни ишга туширишингиз мумкин. Бунинг учун ёрлиқчага курсорни олиб келиб, сичқончанинг ўнг тугмачасини икки марта босиш кифоя.

Эслатма: Ёрлиқчадаги расм ва ундаги ёзувлар дастурий маҳсул версиясига қараб ўзгариши мумкин.

Дастурий маҳсулни ўчириш

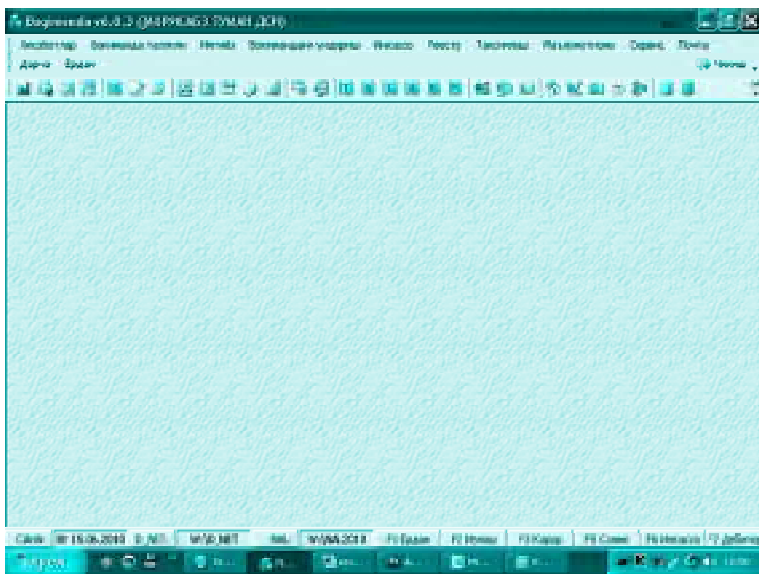
Дастурий маҳсулни компьютерингиздан ўчириш учун «Start» («Пуск») менюсидан бошқариш панелини чақиринг ва шу ердан «дастурларни ўрнатиш ва ўчириш» модулини ишга туширинг. Ўрнатиладиган дастурлар ичидан ушбу дастурни белгиланг, ўчириш режимини танланг ва ўчираётганингизни тасдиқланг.

Дастур олдинги бандда кўрсатилган тартибда ўрнатилиб, ёрлиқча орқали ишга туширишилса, уни ишлатиш ва маълумотлар базасига кириш учун пароль сўралади.

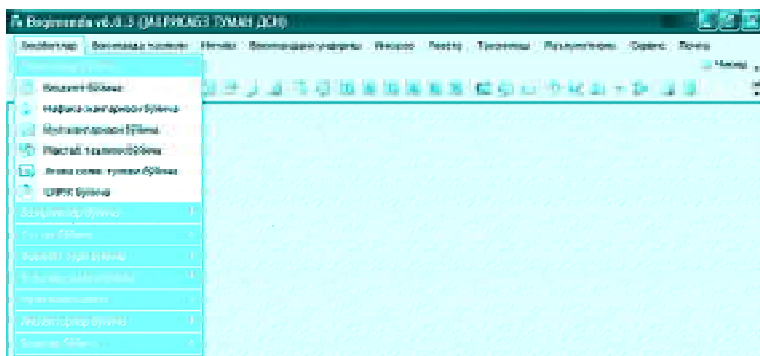
Дастур билан ишловчи ходим томонидан дастлаб иш юритиш йили танланади, бундан мақсад ўтган ва ундан олдинги йилларда берилиб, ижроси таъминланмаган талабнома ва даъво аризалари билан ишлаш.

Ходим томонидан пароль тўғри киритилган ҳолда дастурий маҳсул ишга тушиб, асосий экран шакли очилади ҳамда у қуйидаги кўринишга эга бўлади:

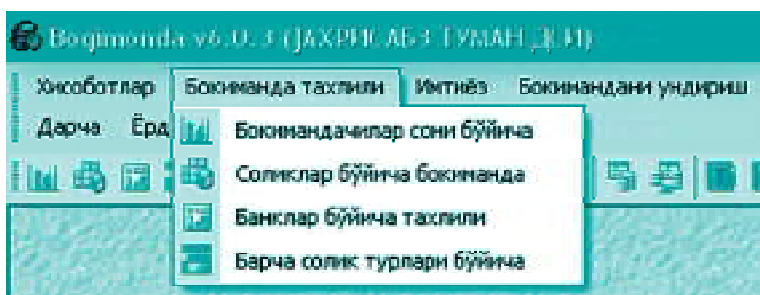
Дастурнинг бош менюси «Ҳисоботлар», «Боқиманда таҳлили», «Имтиёз», «Боқимандани ундириш», «Инкассо», «Реестр», «Тақсимлаш», «Маълумотнома», «Сервис», «Почта», «Дарча», «Ёрдам» ва «Чиқиш» менюларидан иборат бўлиб, улар ҳам ўз навбатида қуйидаги қисмларга бўлинади:

1. «Ҳисоботлар» менюси корхоналар, вазирликлар, статуслар, корхонанинг фаолият тури, корхона ҳолати, мулкчилик шакли, корхонага бириктирилган инспекторлар, солиқ тўловчига хизмат кўрсатувчи банклар бўйича ҳисоботлар олиш учун фойдаланилади.

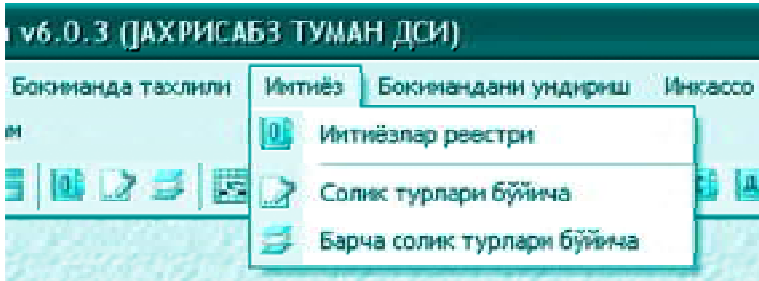

Барча ҳисоботларни бюджет, бюджетдан ташқари Пенсия, Республика йўл, мактаб таълими, Солиқ органларини ривожлантириш жамғармалари ҳамда ягона солиқ тўлови бўйича шакллантириш мумкин.

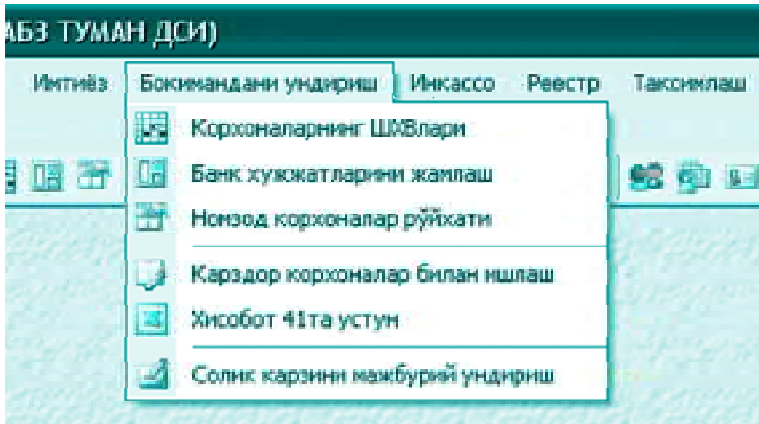
2. «Боқиманда таҳлили» менюси боқимандага эга корхоналар сони, солиқ турлари, солиқ тўловчиларга хизмат кўрсатувчи банк муассасалари, барча солиқ турлари бўйича ҳисоботларни олиш учун фойдаланилади:

3. «Имтиёз» менюсида солиқ тўловчиларнинг солиқ турлари бўйича бўлган имтиёзлари, «Солиқ турлари» ва «Барча солиқ турлари» бўлимида ҳисобдан чиқарилган, тўлов муддати узайтирилган ва пеня ҳисоблаш тўхтатилганлар бўйича ҳисоботни шакллантириш имконияти мавжуд. Ушбу меню қуйидаги кўринишга эга:

4. «Боқимандани ундириш» менюси қуйидаги кўринишга эга:

Бу меню орқали қуйидаги операциялар:

- солиқ тўловчиларнинг ШХВларини таҳлил қилиш, улардан кўчирмалар олиш;

- солиқ қарзини узиш тўғрисидаги талабнома бериш ҳамда бу қарздорликларни ундириш учун номзод корхоналар рўйхатини тузиш. Номзод корхоналар рўйхатини тузиш боқимандаларни мажбурий ундириш ишларини ташкил этишнинг иккинчи босқичи бўлиб, у кейинчалик 41 графали ҳисоботларни шакллантириш учун асос ҳисобланади;

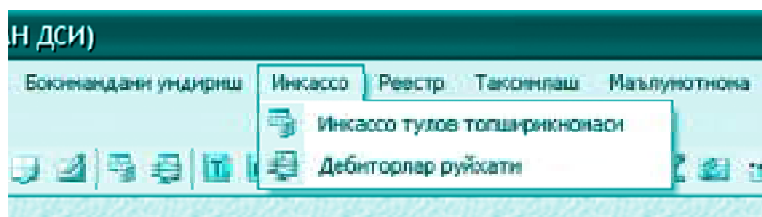
- қарздор корхоналар билан ишлаш. Бу ерда номзод корхоналар рўйхатидан танлаб олинган солиқ тўловчиларга солиқ қарзини узиш тўғрисидаги талабномаларини бериш, даъво аризаларини шакллантириш, уларнинг назоратини олиб бориш, умум

ман олганда 41 графали ҳисоботларни олиш учун зарур маълумотлар шакллантирилади;

-боқимандаларни мажбурий ундириш юзасидан олиб борилган ишлар ҳисоботлари шакллантирилади;

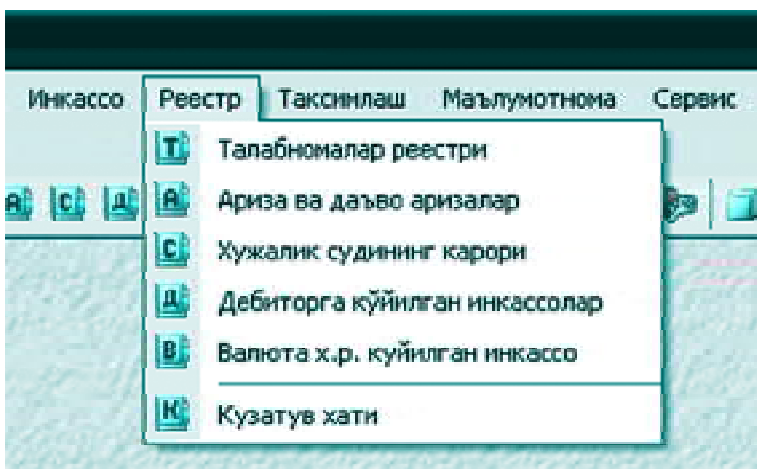
-корхоналарга қолдиқ суммалари (сальдо) киритиш. Ҳар бир корхона бўйича дастурий маҳсул билан иш бошлаган кунига мавжуд қарздорликлар бўйича берилган солиқ қарзини узиш тўғрисидаги талабномаларининг қолдиқ суммалари киритилади. Бу қолдиқ суммалар корхоналарга дастур орқали дастлабки огоҳлантириш талабномаларини беришда айириб ташланади. Бу ерда кўрсатилган ишлар дастур билан иш-лашнинг биринчи, дастлабки босқичи бўлиб, фақат бир марта амалга оширилади ҳамда кейинги даврлар (йилларда) қолдиқ суммалар дастур орқали автоматик тарзда аниқланади. Шунинг унутмангки, қолдиқ суммалар дастур билан иш-лашдан олдин бир марта фақат амалдаги ижроси таъминланмаган солиқ қарзини узиш тўғрисидаги талабномалари бўйича киритилади холос. Сальдо киритилмаган ҳолатда дастурий маҳсул корхонанинг қарздорлигининг барчаси, яъни тўлиқ ҳажмига солиқ қарзини узиш тўғрисидаги талабнома-ни шакллантиради.

5. «Инкассо» менюси қуйидаги кичик менюлардан иборат:

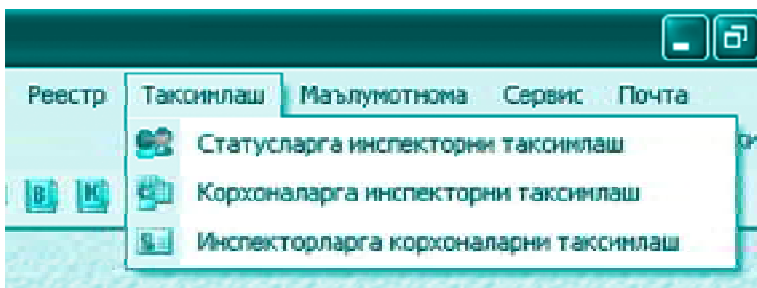
Ушбу меню орқали солиқ тўловчининг ўзига ва унинг дебиторига қўйилган инкассо топшириқномалари ва уларнинг бан-клар бўйича реестларини аниқлаш имкониятлари келтирилган.

6. «Реестр» менюси қуйидаги кичик менюлардан иборат:

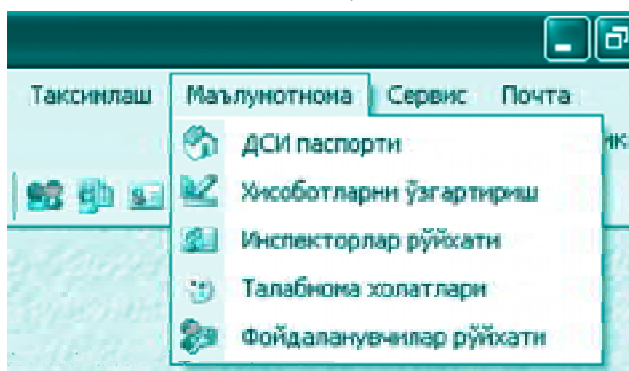

Бу меню орқали ДСИ томонидан солиқ тўловчиларга берилган талабномалари ва хўжалик судларига киритилган даъво аризалари рўйхати ва уларнинг ҳолати, дебиторга ва валюта ҳисоб рақамига қўйилган инкассолар тўғрисида маълумот олиш мумкин.

7. «Тақсимлаш» менюсида боқимандага эга корхоналарни туман ДСИ инспекторларига тақсимлаш, бириктирилган ходимлар бўйича қарздорликларни шакллантириш имкониятлари мавжуд.

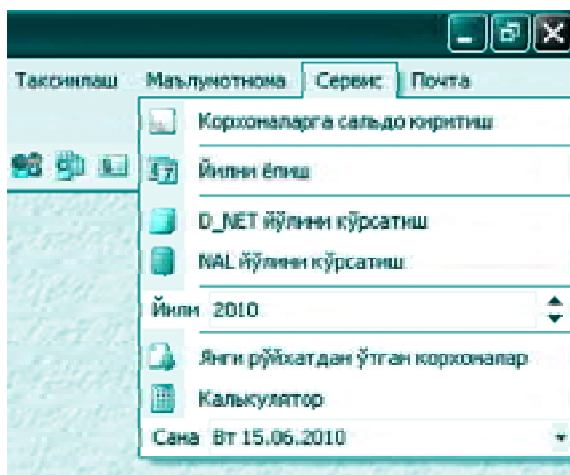

8. «Маълумотнома» менюси қуйидаги кўринишга эга:

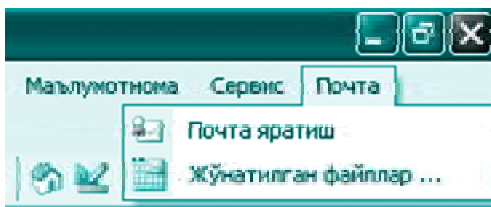

Бу меню орқали маълумотлар базасига ДСИ паспорти, ҳисоботлардаги тўловларнинг янги таркибини, ДСИ инспекторлари рўйхатини, солиқ қарзини узиш тўғрисидаги талабнома ҳолатларини ҳамда фойдаланувчилар рўйхатини киритиш мумкин.

9. «Сервис» менюси ҳисобот йилини ёпиш, корхоналарга сальдо киритиш (фақат бир марта), «СИАИЖ (юримдик шахслар)-3» дастурлар мажмуасининг ядроси (D_NET), ДСИ маълумотлар базаси (NAL) жойлашган каталоглар жойини кўрсатиш, экранга калькуляторни чиқариш, янгидан рўйхатдан ўтган корхоналар, календарь билан ишлаш ва санани белгилаш учун ишлатилади ҳамда у қуйидаги кўринишга эга:

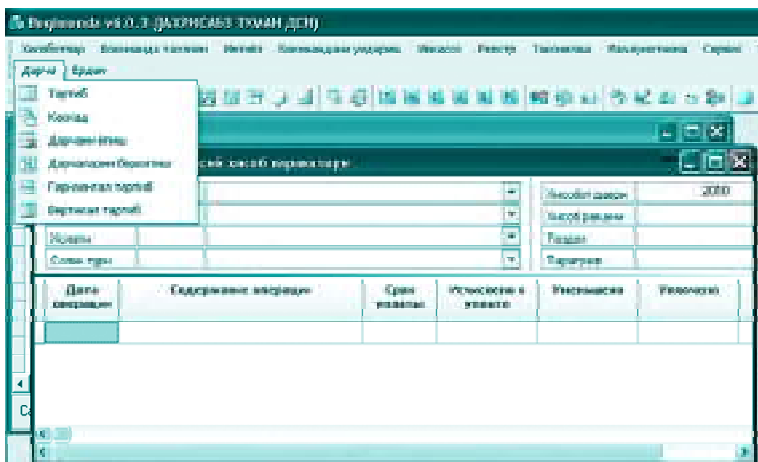

10. «Почта» менюси боқимандалар ва уларни мажбурий ундириш борасида амалга оширилган ишлар юзасидан почта файллари-ни шакллантириш, жўнатиш ҳамда жўнатилган файллар ҳисобини юритиш имконини яратади. Бу меню қуйидаги кўринишга эга:

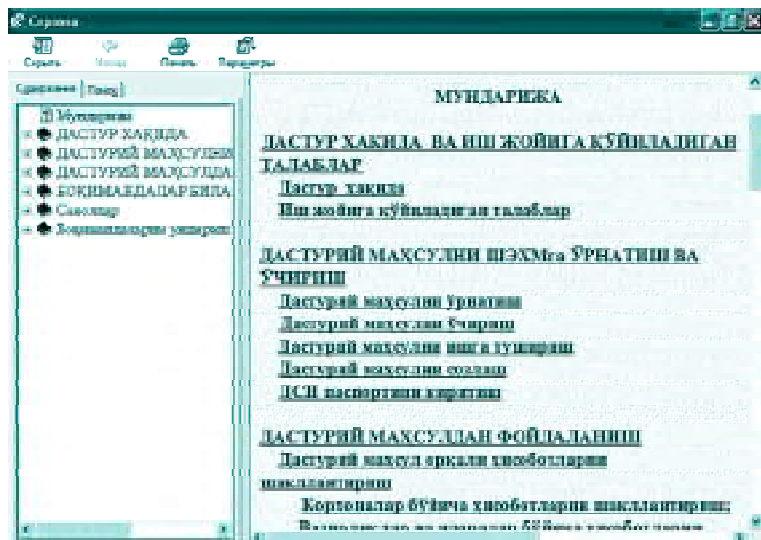
11. «Дарча» кичик менюси WINDOWS операцион системаси хусусиятларини ифодалаб, очилган дарча(рус тилида «окно»)ларнинг жойлашиш тартибини белгилайди. Бу кичик менюдан тўғри фойдаланиш дастур билан ишловчиларга катта имконият яратади. Масалан, Сиз ҳар хил икки дарчага кирган ҳолда, уларни масалан, горизонтал тарзда ёнма-ён жойлаштирсангиз, ундаги маълумотларни принтер(EXCEL)га чиқармасдан солиштириш имконига эга бўласиз. Фақат дастурдан чиқишда буларнинг барчасини ёпишни ёки ундаги маълумотлар зарур бўлса сақлашни унутманг.

Солиқ тўловчиларнинг ШҲВлари ва унга қўйилган инкассо талабномалари дарчалари мисолида бу менюнинг экран кўриниши қуйидагича:

12. «Ёрдам» кичик менюси электрон қўлланмадан фойдаланиш имконини беради. Дастурий маҳсулни ишлатиш юзасидан махсус электрон қўлланма ёзилган бўлиб, у Сизга яқин ёрдамчи сифатида ишингизни энгиллаштиришга қаратилган. Электрон қўлланмадан дастурий маҳсулни ишлатиш жараёнида хоҳлаган пайтда фойдаланишингиз мумкин. Бунинг учун дастурий маҳсулдан чиқмасдан «F1» тугмачасини ишлатиш кифоя. Жумладан, «Фойдаланувчи учун қўлланма» (ёки «F1» тугмачаси) танланган ҳолатда экран қуйидаги кўринишга эга бўлади:

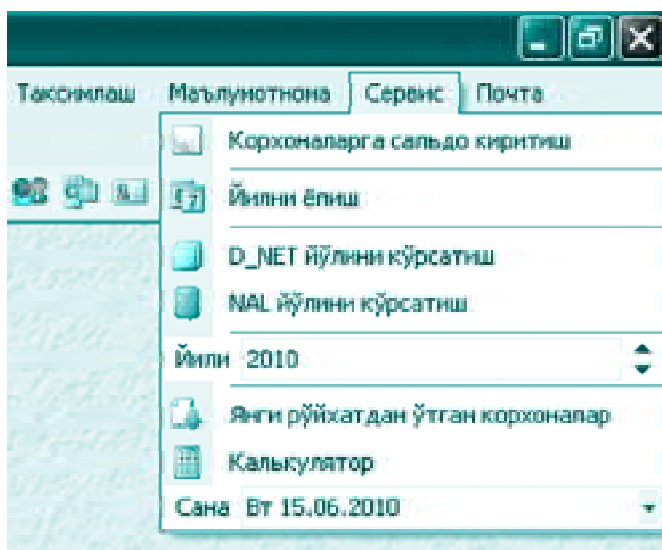

Дастурий маҳсулни созлаш

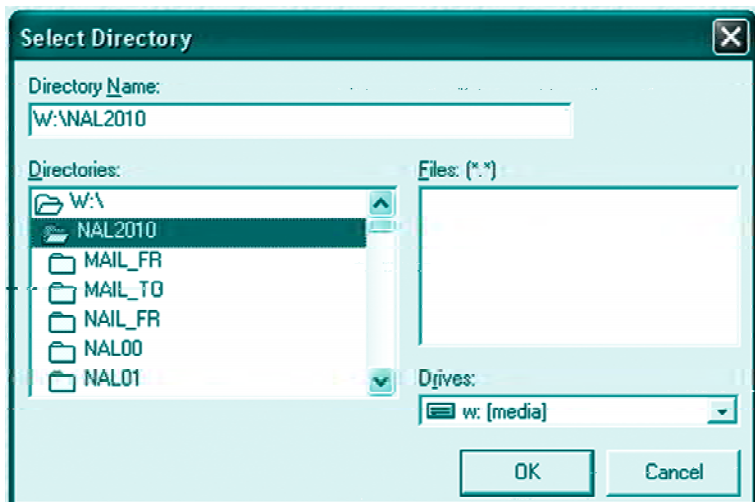
Дастурий маҳсул тўғри ишлаши учун маълумотномалар тўплами (D_Net) ва маълумотлар базаси (NAL) жойлашган диск ва директорий аниқ кўрсатилиши лозим. Бу маълумотлар икки хил усулда киритилиши мумкин.

Биринчи усул. Дастурий маҳсулга кирилади ҳамда «Сервис» менюси тугмачаси босилади. Ушбу менюдаги «D_Net йўлини кўрсатиш» ва «NAL йўлини кўрсатиш» кичик менюларига кириш керак йўллари тўғри кўрсатиб, «ОК» тугмачасини босиш керак:

Экранга куйидаги формалар чиқарилади:

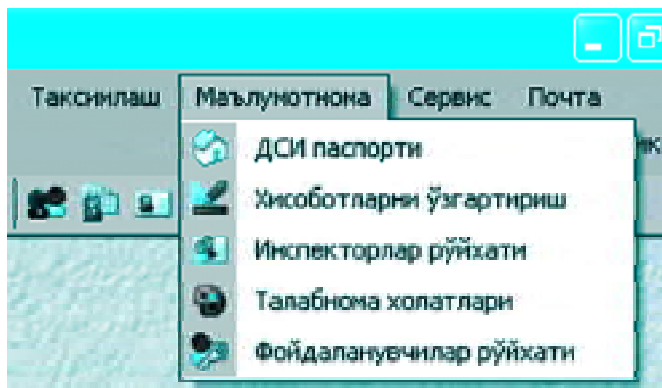
Иккинчи усул. D_Net ва NAL йўлини дастур ўрнатилган жойдаги Path.ini файлини очиб ҳам ўзгартириш мумкин.

Дастурий маҳсул орқали олинадиган ҳисобот шаклларини ўзгартириш

Айрим ҳолатларда дастурий маҳсул томонидан олинаётган ҳисоботлардаги солиқлар ва йиғимлар таркибига ўзгартириш киритиш лозим бўлади. Масалан, бирон бир солиқ тури, масалан, ягона ер солиғи бўйича маълумотлар олиш зарур бўлиб қолиши мумкин. Бундай ҳолатларда дастурнинг «Маълумотнома» менюсидаги «Ҳисоботларни ўзгартириш» кичик менюси орқали бюджет ва Пенсия, Республика йўл жамғармаси ҳамда мактаб жамғармаларига тегишли тўлов турларини қўшиш, ўзгартириш ва ўчириш мумкин.

Агар «Маълумотнома» -> «Ҳисоботларни ўзгартириш» менюси ишлатилса, экран шакли қуйидаги кўринишга эга бўлади:

Бу ерда «Солиқ кодлари» манбаларга тегишли бўлган солиқ турларининг ШХВ кодлари. Бу солиқ турларини ажратиш учун фақат «» орқали ёзиш керак, акс ҳолда ҳисобот тўғри чиқмайди.

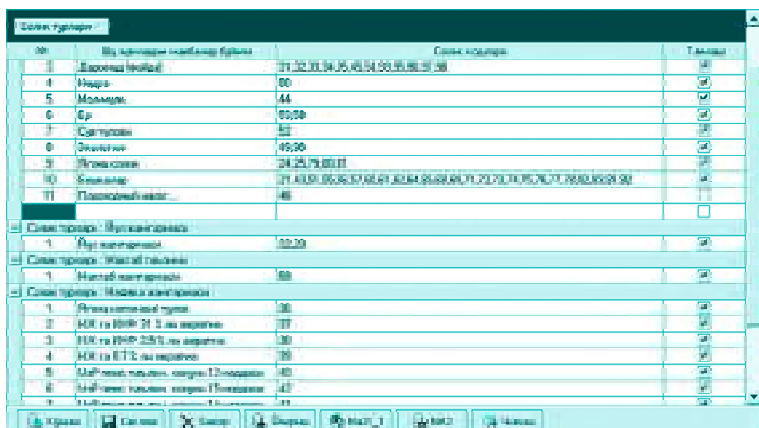
Экран шаклида бюджет, бюджетдан ташқари мақсадли жамғармалар, СИРЖ ва ягона солиқ тўлови алоҳида гуруҳларга бўлинган.

Маълумотлар базаси янги манбаларни киритиш Қўшиш

тугмачаси, мавжуд ёзувларни ўчириш Ўчириш тугмачаси орқали амалга оширилади. Агарда янги киритилган ёзув сатри-

ни маълумотномага киритиш лозим бўлмаса, бу операция

 тугмачаси орқали бекор қилиниши мумкин.

№	Маълумотномага киритилган бўлиши	Сана кодлари	Т.А.И.Д.
1	Давлатчи (юридик)	71, 32, 31, 34, 35, 40, 41, 50, 55, 60, 61, 68	
4	Назар	80	
5	Моллик	44	
6	Бир	80, 88	
7	Салтанат	51	
8	Девонлик	45, 50	
9	Ўлка солиқ	34, 25, 71, 80, 81	
10	Сана кодлари	71, 43, 51, 55, 56, 57, 62, 63, 64, 65, 68, 69, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 80, 80, 81, 82	
11	Платончилик	48	
Сана кодлари: Ўлка солиқ			
1	Ўлка солиқ	52, 53	
Сана кодлари: Маънавий			
1	Маънавий	58	
Сана кодлари: Маънавий			
1	Ўлка солиқ	58	
2	Ўлка солиқ	77	
3	Ўлка солиқ	80	
4	Ўлка солиқ	80	
5	Ўлка солиқ	80	
6	Ўлка солиқ	80	
7	Ўлка солиқ	80	

Маълумотномага киритилган янги ёзувлар ва ўзгартиришлар

 тугмачаси орқали хотирага олинади.

Бундан ташқари, зарурият бўлган ҳолатда стандарт, яъни ДСҚ томонидан белгиланган ҳисобот шакллариغا яна қайтиш мумкин ҳамда бунинг учун тугмачаси босилиши кифоя.

Шунингдек, тўлов турлари таркибини «Ганлаш» устундаги катакларни белгилаш орқали ҳам ўзгартириш мумкин.

Ҳисоботларнинг дастурий маҳсул орқали белгиланган асосий шакллари ва манбаларнинг кодлари «1-Н ҳисоботлари» ва «СИАИЖ-3 (юридик шахслар)» дастурлар мажмуасига мослаштирилган. Шу сабабли айрим ҳолатларда, масалан ҳисобот шакллариغا ўзгартиришлар киритишда фойдаланувчиларга қулайлик яратиш мақсадида тугмачаси киритилган. Бу тугмача босилганда экран шакли икки қисмга бўлинади. Экраннинг биринчи (юқори) қисмида ҳисобот шакллариغا киритилган умумий манбалар кўрсатилса, иккинчи (қуйи) қисмида бир неча тўлов турларидан иборат манбаларнинг таркиби ёритилади. Масалан, акциз солиғи танланган экран шакли қуйидаги кўринишга эга бўлади:

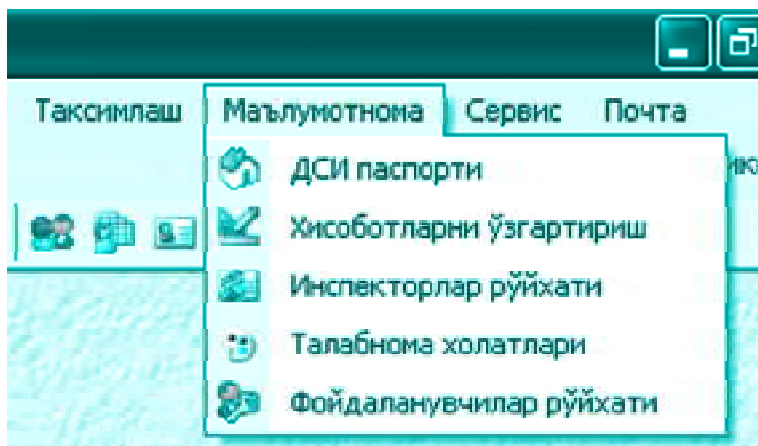
№	Бу ҳудуддан келишлар тўлими	Словик келдири	Танлаш
1	ИИЖ	1,23,34,1022	✖
2	ИИЖ	1,23,34,1022	✖

Бу ҳолат дастурни ишлатишда қулайлик яратади. Шаклларнинг экранга сиғмаган қисмларини ўнг томондаги скроллинг маркерлари орқали кўриш мумкин.

Туман (шаҳар) ДСИ паспортини киритиш

Дастурий маҳсул орқали боқимандаларни таҳлил қилиш ва улар бўйича ҳисоботларни олиш учун дастлаб туман (шаҳар) ДСИнинг паспортини тўлдириш лозим. Бу режим дастур билан ишлашни осонлаштириш мақсадида киритилган ҳамда «СИАИЖ-3 (юридик шахслар)» дастурий маҳсуллар мажмуаси билан боғланмаган.

Туман (шаҳар) ДСИ паспортини киритиш учун «Маълумотнома» менюсининг «ДСИ паспорти» кичик менюсига кирилади:

Кичик менюга кирилиб, «ENTER» тугмачаси босилгандан сўнг қуйидаги шаклнома экранга чиқарилади:

ДСИ паспортни шаклномасига қуйидаги маълумотлар киритилади:

-ҳудуд ва ДСИнинг номлари, ДСИ СТИРи, почта индекси ва манзили, банк номи, МФОси, ҳисоб рақами, телефон ва факс рақамлари;

-туман ДСИ бошлиғи ва бош ҳисобчининг фамилия, исм ва шарифлари киритилади;

-ҳудудий Хўжалик суди номи ва манзили.

Киритилган маълумотларни сақлаш учун **Сақлаш** тугмачаси, уни бекор қилиш учун **Бекор** тугмачаси, шаклномадан чиқиш учун **Чикиш** тугмачаси босилади.

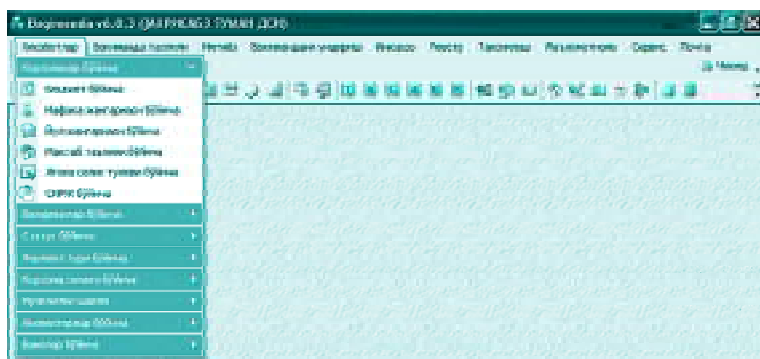
ЭСЛАТМА! ДСИ паспортдаги маълумотлар солиқ қарзини узиш тўғрисидаги талабномалари, даъво аризалари ва бошқа ҳужжатлар ҳамда ҳисоботларни шакллантиришда фой-

даланилади. Шу сабабли ДСИ ва Хўжалик суди номларида ҳудуднинг номи тўлиқ киритилиши лозим, ҳамда маълумотлар ҳақиқийлигини доимий назорат қилиб бориш талаб қилинади.

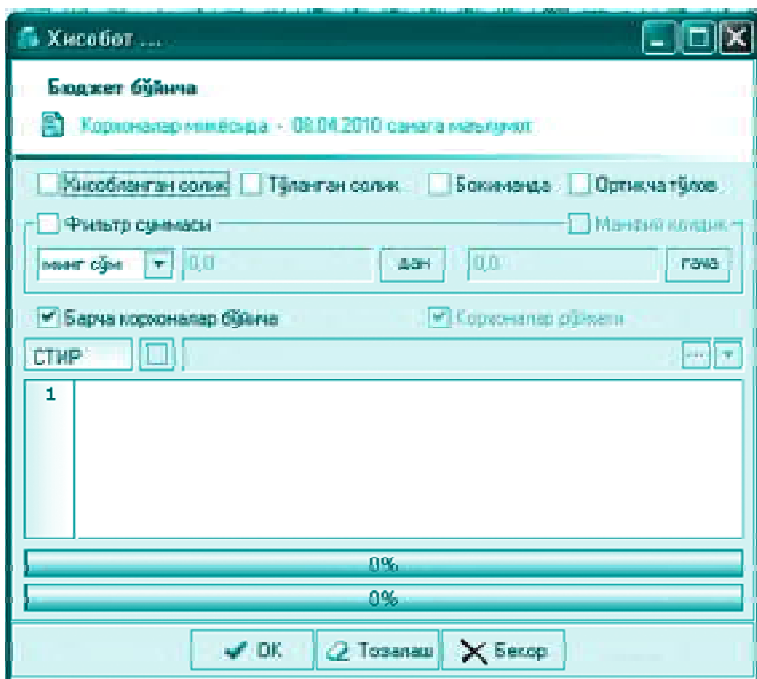
2. Дастурий маҳсул орқали ҳисоботларни шакллантириш

2.1. Корхоналар бўйича ҳисоботларни шакллантириш

Дастурий маҳсул ҳисобланган ва амалга оширилган тўловлар, боқиманда ва ортиқча тўловлар бўйича маълумотларни бюджет ва бюджетдан ташқари мақсадли жамғармалар, СИРЖ ва ягона солиқ тўлови бўйича олиш имконини беради. Бунинг учун «Ҳисоботлар» менюсининг «Корхоналар бўйича» кичик менюсига кириш лозим ва бу ҳолда экран шакли қуйидаги кўринишга эга бўлади.

Корхоналар бўйича ҳисоботларни Бюджет, Пенсия жамғармаси, Республика йўл жамғармаси, Мактаб таълими жамғармаси, ягона солиқ тўлови ва СИРЖ бўйича шакллантириш мумкин. Бунинг учун улардан бирини танлаш керак. Барча экран шакллари бир хиллаштирилганлигини инобатга олган ҳолда бюджет тўловлари бўйича ҳисоботларни шакллантиришни мисол тариқасида кўриб чиқамиз. Эcran шакли қуйидаги кўринишга эга:

Бу ерда экран шакли сарлавҳасида менюлар ва ҳисоботлар номи, шунингдек маълумотлар санаси келтирилган. Маълумотлар санаси юридик шахслар маълумотлар базасига ишлов берилган, яъни Na46.DBF файлидаги сана билан аниқланади. Бизнинг мисолимизда бу – 2010 йил 8 апрель.

Бундан ташқари, экран шакли ҳисоботлар таркибини аниқлаш имконини беради. Бунинг учун экран шаклидаги катакларга белги қўйиш кифоя. Масалан, ҳисобланган тўловлар учун – **Хисобланган солиқ**, амалга оширилган тўловлар бўйича – **Тўланган солиқ**, боқимандалар учун – **Боқиманда**, ортиқча тўловлар учун – **Ортиқча тўлов** белгиларини қўйиб чиқиш керак бўлади. Бундан ташқари, агарда ортиқча тўловлар бўйича маълумот олинаётган бўлса, манфий қолдиқ учун **Манфий қолдиқ** белгиси ҳам очилади. Бу ҳолда ҚҚС бўйича мав-

жуд манфий қолдиқ суммалари ҳақида маълумот олиш имкони яратилади.

Бундан ташқари, боқиманда суммалари учун филтр бериш имкони бор. Бунинг учун филтр катагини белгилаш лозим бўлади.

Шунингдек, ҳисоботларни шакллантиришда пул бирликларини ҳам олдиндан белгилаш мумкин. Мазкур дастурий маҳсул орқали ҳисоботларни «сўм»да, «минг сўм»да ва «млн.сўм»да шакллантириш имконияти мавжуд.

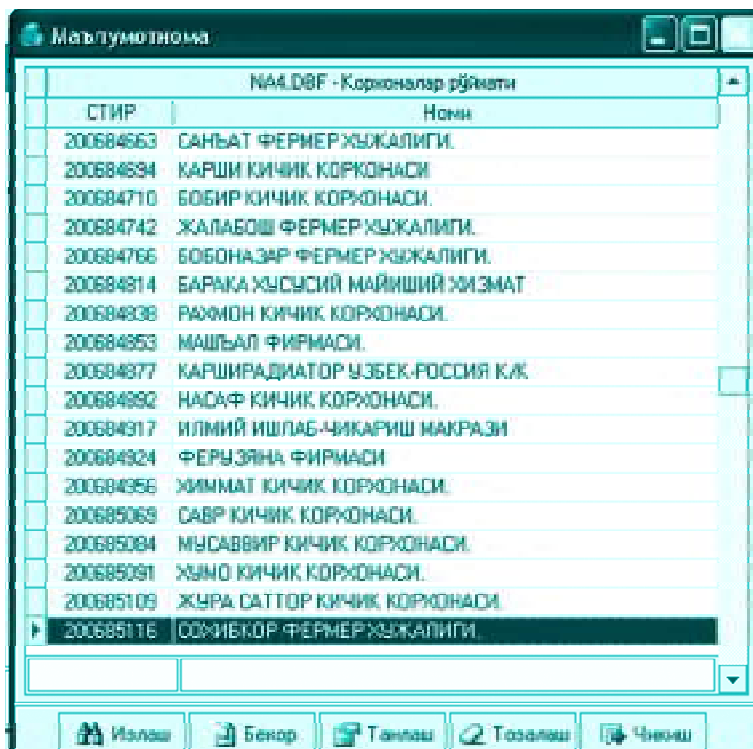
Дастурий маҳсул орқали ҳисоботларни нафақат тумандаги барча солиқ тўловчилар, балки айрим корхоналар бўйича ҳам шакллантириш мумкин. Бунинг учун «барча корхоналар бўйича» катагидаги белги олиб ташланади:

Барча корхоналар бўйича

Айрим (1 ёки ундан кўп) корхоналар бўйича ҳисоботларни олишда корхоналарнинг СТИРини қўлда тегишли катакка киритиш мумкин. «СТИР» ёзуви ёнидаги катакчага белги қўйилганда бир ёки бир нечта корхоналар бўйича ҳисобот олинади.

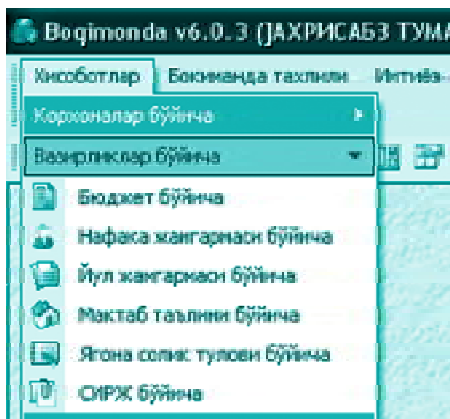
Башарти корхоналарнинг СТИРларини билмаган ёки киритиш қийин ҳолатларда «...» белгиси қўйилган катакка сичқончанинг чап кнопкиси орқали босилса, корхоналар рўйхати экранга чиқади:

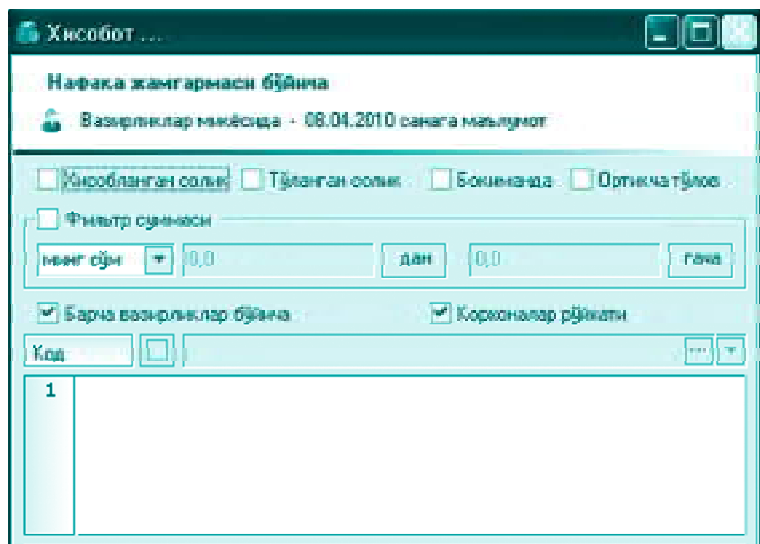
Бу ҳолда зарур корхоналар экран шакли орқали танланади. Яна шуни таъкидлаш лозимки, «Ҳисобланган», «Тўланган солиқ», «Боқиманда», «Ортиқча тўлов» менюларини ёки бошқа белгиларни танлашда уларни ҳар хил группалаш мумкин.

2.2. Вазирликлар ва идоралар бўйича ҳисоботларни шакллантириш

Дастурий маҳсул орқали ҳисоботларни ҳисобланган ва амалга оширилган тўловлар, боқиманда ва ортиқча тўловлар бўйича маълумотларни бюджет ва бюджетдан ташқари мақсадли жамғармалар, СИРЖ ва ягона солиқ тўлови бўйича олиш мумкин. Ҳисоботларнинг вазирликлар ва идоралар кесимидаги дастлабки экран шакли қуйидаги кўринишда акс этади:

Вазирликлар ва идоралар бўйича ҳисоботларни Бюджет, Пенсия жамғармаси, Республика йўл жамғармаси, Мактаб таълими жамғармаси, ягона солиқ тўлови ва СИРЖ бўйича шакллантириш мумкин. Бунинг учун улардан бирини танлаш керак. Барча экран шакллари бир хиллаштирилганлигини инобатга олган ҳолда Пенсия жамғармаси тўловлари бўйича ҳисоботларни шакллантиришни мисол тариқасида кўриб чиқамиз. Экрaн шакли қуйидаги кўринишга эга:

Бу ерда экран шакли сарлавҳасида менюлар ва ҳисоботлар номи, шунингдек, маълумотлар санаси келтирилган. Маълумотлар санаси юридик шахслар маълумотлар базасига ишлов берилган, яъни Na46.DBF файлидаги сана билан аниқланади. Бизнинг мисолимизда бу – 2010 йил 8 апрель.

Бундан ташқари, экран шакли ҳисоботлар таркибини аниқлаш имконини беради. Бунинг учун экран шаклидаги катакларга белги қўйиш кифоя. Масалан, ҳисобланган тўловлар учун –

Ҳисобланган солиқ, амалга оширилган тўловлар бўйича – **Тўланган солиқ**, боқимандалар учун – **Боқиманда**, ортиқча тўловлар учун – **Ортиқча тўлов** белгиларини қўйиб чиқиш керак бўлади.

Бундан ташқари, боқиманда суммалари учун филътр бериш имкони бор. Бунинг учун филътр катагини белгилаш лозим бўлади.

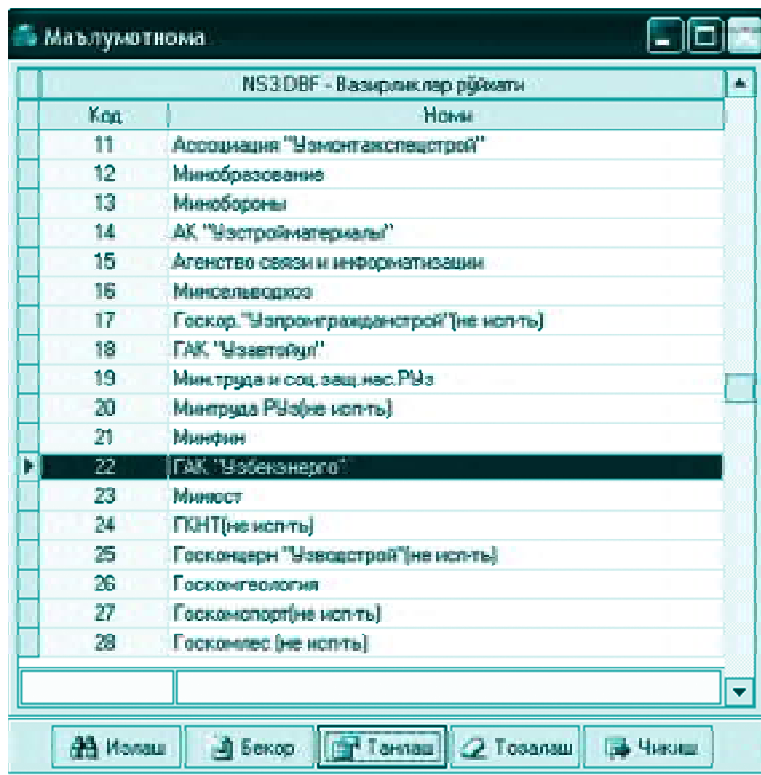
Шунингдек, ҳисоботларни шакллантиришда пул бирликларини ҳам олдиндан белгилаш мумкин. Мазкур дастурий маҳсул орқали ҳисоботларни «сўм»да, «минг сўм»да ва «млн.сўм»да шакллантириш имконияти мавжуд.

Дастурий маҳсул орқали ҳисоботларни нафақат барча вазирликлар ва идоралар, балки айрим вазирликлар бўйича ҳам шакллантириш мумкин. Бунинг учун «барча вазирликлар бўйича» катагидаги белги олиб ташланади: **Барча вазирликлар бўйича**.

Айрим (1 ёки ундан кўп) вазирликлар ва идоралар бўйича ҳисоботларни олишда вазирликларнинг кодини қўлда тегишли кататка киритиш мумкин. «Код» ёзуви ёнидаги кататкага белги қўйилганда бир ёки бир нечта вазирликлар бўйича ҳисобот олинади:

Башарти, вазирликлар ва идораларнинг кодларини билмаган ёки киритиш қийин ҳолатларда «...» белгиси қўйилган катакка сичқончанинг чап кнопкаси орқали босилса, вазирликлар рўйхати экранга чиқарилади:

Бундан ташқари, олиндиған ҳисоботлар шакли ва таркиби **Корхоналар рўйхати** катагининг белгиланганлиги ёки белгиланмаганлигига боғлиқ. Ушбу катак белгиланмаган ҳолатда ҳисоботлар танланган вазирликлар ва идоралар бўйича жамланган ҳолда чиқарилади. Мазкур катак белгиланганда эса ҳисоботлар танланган вазирликлар ва идоралар бўйича корхоналари кўрсатилган ҳолда чиқарилади.

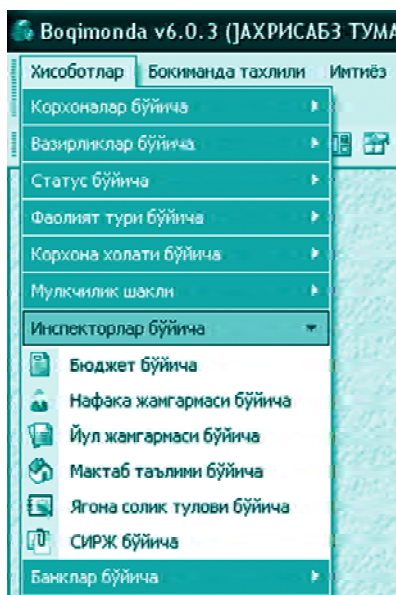
Яна шуни таъкидлаш лозимки, «Ҳисобланган», «Тўланган солиқ», «Боқиманда», «Ортиқча тўлов» менюларини ёки бошқа белгиларни танлашда уларни ҳар хил группалаш мумкин.

Худди юқоридаги каби амалларни бажариш орқали:

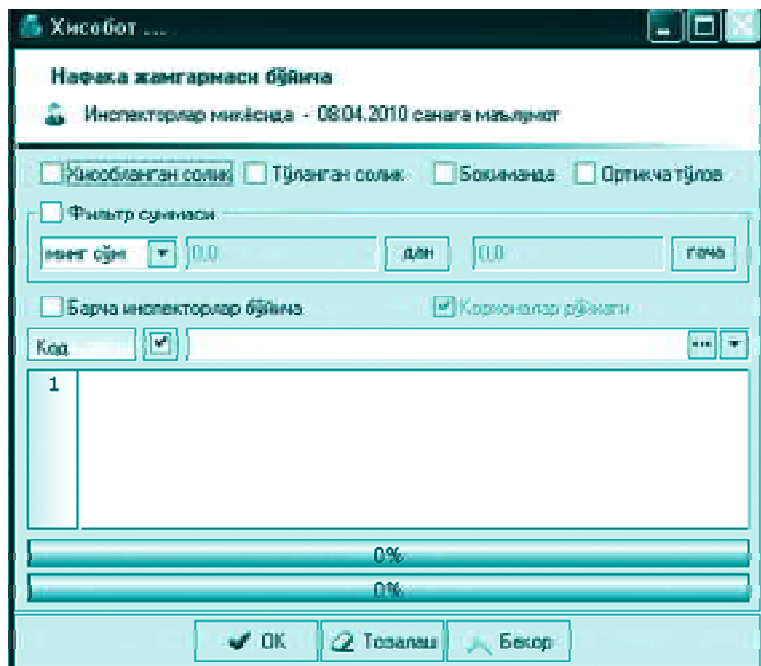
- статуслар бўйича ҳисоботларни;
- фаолият тури бўйича ҳисоботларни;
- корхоналар ҳолати бўйича ҳисоботларни;
- мулкчилик шакли бўйича ҳисоботларни;
- банклар бўйича ҳисоботларни шакллантириш имконияти мавжуд.

2.3. Инспекторлар бўйича ҳисоботларни шакллантириш

Дастурий маҳсул орқали ҳисоботларни ҳисобланган ва амалга оширилган тўловлар, боқиманда ва ортиқча тўловлар бўйича маълумотларни бюджет ва бюджетдан ташқари мақсадли жамғармалар, СИРЖ ва ягона солиқ тўлови бўйича олиш мумкин. Ҳисоботларнинг инспекторлар кесимидаги дастлабки экран шакли қуйидаги кўринишга эга бўлади:

Инспекторлар бўйича ҳисоботларни Бюджет, Пенсия жамғармаси, Республика йўл жамғармаси, Мактаб таълими жамғармаси, ягона солиқ тўлови ва СИРЖ бўйича шакллантириш мумкин. Бунинг учун улардан бирини танлаш керак. Барча экран шакллари бир хиллаштирилганлигини инобатга олган ҳолда Пенсия жамғармаси тўловлари бўйича ҳисоботларни шакллантиришни мисол тариқасида кўриб чиқамиз. Экранны шакли қуйидаги кўринишга эга:

Бу ерда экран шакли сарлавҳасида менюлар ва ҳисоботлар номи, шунингдек маълумотлар санаси келтирилган. Маълумотлар санаси юридик шахслар маълумотлар базасига ишлов берилган, яъни Na46.DBF файлидаги сана билан аниқланади. Бизнинг мисолимизда бу – 2010 йил 8 апрель.

Бундан ташқари, экран шакли ҳисоботлар таркибини аниқлаш имконини беради. Бунинг учун экран шаклидаги каталарга белги қўйиш кифоя. Масалан, ҳисобланган тўловлар учун –

Хисобланган солиқ, амалга оширилган тўловлар бўйича –
 Тўланган солиқ, боқимандалар учун – **Боқиманда**, ор-
тиқча тўловлар учун – **Ортиқча тўлов** белгиларини қўйиб
чиқиш керак бўлади.

Бундан ташқари, боқиманда суммалари учун филтър бериш
имкони бор. Бунинг учун филтър катагини белгилаш лозим
бўлади.

Шунингдек, ҳисоботларни шакллантиришда пул бирликла-
рини ҳам олдиндан белгилаш мумкин. Мазкур дастурий маҳсул
орқали ҳисоботларни «сўм»да, «минг сўм»да ва «млн.сўм»да
шакллантириш имконияти мавжуд.

Дастурий маҳсул орқали ҳисоботларни нафақат барча инс-
пекторлар, балки айрим инспекторлар бўйича ҳам шаклланти-
риш мумкин. Бунинг учун «барча инспекторлар бўйича» катаги-
даги белги олиб ташланади: **Барча инспекторлар бўйича**.

Айрим (1 ёки ундан кўп) инспекторлар бўйича ҳисобот-
ларни олишда инспекторларнинг кодини қўлда тегишли ка-
такка киритиш мумкин. «Код» ёзуви ёнидаги катакчага бел-
ги қўйилганда бир ёки бир нечта инспекторлар бўйича ҳисо-
бот олинади:

Код	Исми
☒ 1,2	1 - Шайхрузов Илбос
	2 - Исломов Азизал

Башарти, инспекторларнинг кодларини билмаган ёки кири-
тиш қийин ҳолатларда «...» белгиси қўйилган катакка сичқонча-
нинг чап кнопкаси орқали босилса, инспекторлар рўйхати экран-
га чиқарилади:

МАЪЛУМОТНОМА	
NA33.DBF - Инспекторлар рўйхати	
Код	Номи
1	Эшмуратов Илём
2	Исломов Азиз
3	Едгаров Обид
4	ЛИ ЭЛЬЗАУОС
5	Уткиров Илём
6	ПАК ВИТАЛИЙ
7	Сельдиев Махмуд
8	Рахмонов Илём
9	Ибодов Закириддин
10	Алтанов Хуршид
11	Жумиев Эсон
12	Ораниев Хамдан
13	Рахмонов Илём
14	Муратов Шугубек
15	Исмаилов Жаншид
16	Набиев Абдул
17	Агаевуллов Гани
18	Махмудов Илём

Илова | Бекор | Танлаш | Тозалаш | Чакши

Бундан ташқари, олиндиған ҳисоботлар шакли ва таркиби **Корхоналар рўйхати** категининг белгиланганлиги ёки белгиланмаганлигига боғлиқ. Ушбу катек белгиланмаган ҳолатда ҳисоботлар танланган инспекторлар бўйича жамланган ҳолда чиқарилади. Мазкур катек белгиланганда эса ҳисоботлар танланган инспекторлар бўйича корхоналари кўрсатилган ҳолда чиқарилади.

Яна шуни таъкидлаш лозимки, «Ҳисобланган», «Тўланган солиқ», «Боқиманда», «Ортиқча тўлов» менюларини ёки бошқа белгиларни танлашда уларни ҳар хил группалаш мумкин.

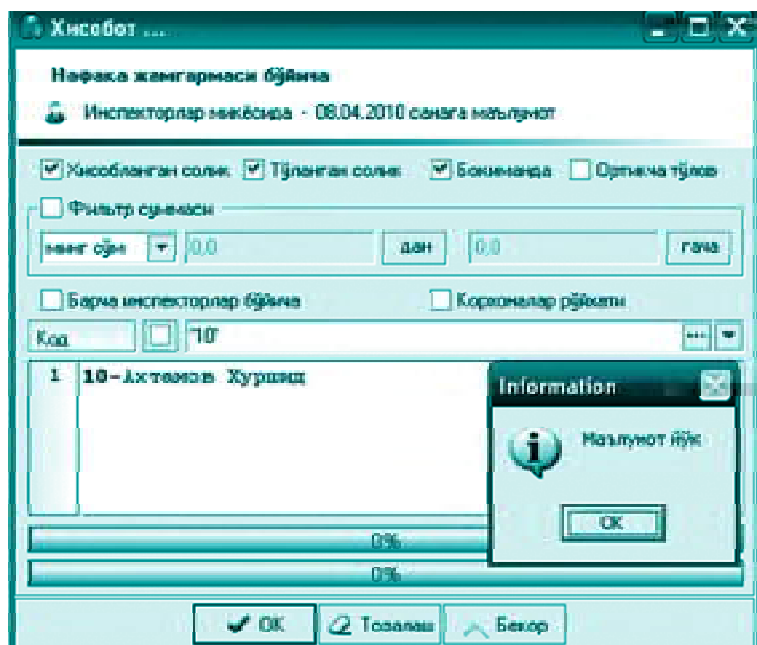
Боқимандага эга бўлган корхоналарга бириктирилган ДСИ масъул ходимлари бўйича маълумотлар дастурий маҳсулга киритилмаган бўлса 2 ҳолат юз бериши мумкин.

Биринчи ҳолатда, инспекторлар бўйича ҳисоботларни чиқаришда агарда «Барча инспекторлар бўйича» катаги белгиланган бўлса, яъни Барча инспекторлар бўйича ҳолатида дастурий маҳсул ҳисоботни хато кўрсатмасдан шакллантириб беради. Бу ҳолда ҳисобот қуйидаги кўринишга эга бўлади:

№	Қил	Жаннатларнинг бўлими	Жаннат қўрилган сўғим	Ўқини оқшатишнинг туғил	ЎҚС ва ЎҚСВ (Ў) % ва (Ў) қилган	ЎҚС ва ЎҚСВ (Ў) % ва (Ў) қилган	ЎҚС ва ЎҚСВ (Ў) % ва (Ў) қилган	ЎҚС ва ЎҚСВ (Ў) % ва (Ў) қилган
11	1	Ташкилотнинг қилган	148,4	487,3	95,7	39,7	4,8	
12								
13								
14								
15								
16								
17								
18								
19								
20								
21								
22								

Яъни, дастурий маҳсул барча маълумотларга инспекторлар бириктирилмаганлигини қайд этган ҳолда чиқариб беради.

Иккинчи ҳолат, ҳисоботлар баъзи инспекторлар бўйича шакллантирилганда «маълумот йўқ» деган ёзувни экранга чиқаради:

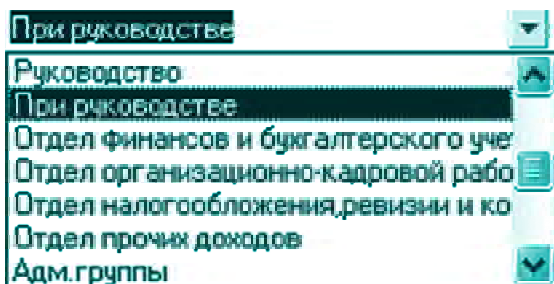
Боқимандага эга корхоналар инспекторларга қуйидаги тартибда тақсимланиши мумкин.

ДСИдаги юридик шахслар маълумотлар базасига ДСИ ходимлари рўйхати киритилмаган бўлса, уни қуйидагича киритиш мумкин. Бунинг учун «Маълумотнома» менюсининг «Инспекторлар рўйхати» кичик менюсига кирилади. Бу ҳолда экран шакли қуйидагича бўлади:

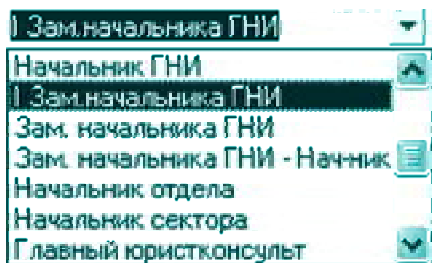
Маълумотлар базасига янги ходимлар тугмаси орқали киритилади. Агарда бирон ходим рўйхатдан чиқарилиши керак бўлса, бу тугмаси орқали амалга оширилади. Нотўғри терилган, лекин маълумотлар базасига киритилмаган ёзувлар (сатрлар) тугмаси орқали бекор қилинади. Инспекторлар рўйхатини тугмаси орқали EXCEL жадвалига чиқариш мумкин. Ходимлар рўйхатига киритилган ўзгартиришлар ва қўшимчалар тугмаси орқали хотирага олинади.

ДСИ бўлинмалари номини киритишда бевосита бўлинма кодларини териш ёки маълумотлар базасидан фойдаланиш мумкин. Бунинг учун бўлинма номи ёзиладиган катакка борилиб, сичқончанинг чап тугмаси босилади. Бу ҳолда экранга бўлинмалар рўйхати чиқарилади:

Худди шунингдек, ДСИдаги лавозимлар номини киритишда бевосита лавозим кодларини териш ёки маълумотлар базасидан фойдаланиш мумкин.

Бунинг учун лавозим номи ёзиладиган катак белгиланиб, сичқончанинг чап тугмаси босилади. Бунда экранга лавозимлар рўйхати чиқарилади:

Боқимандалари мавжуд корхоналар инспекторларга бирик-тиришни икки хил усулда амалга ошириши мумкин. Биринчи усулда «Тақсимлаш» менюсининг «Корхоналарга инспекторларни тақсимлаш» кичик менюсига кирилади. Бу ҳолда экран шакли қуйидагича бўлади:

Корхона				Инспектор	
СМР	Номи	МФП	ХисобСанаи	Код	Номи
30008201	КАВКАДАРЭСИНИНН ВЭММОН	81192	2021000100010704	1	Занжирован Илёс
30008202	ЭНГ ШИША КОРХОНАСИ	81191	202100010001030901	1	Занжирован Илёс
30008203	КАРЕНТ ТУВАНИ НУТ ДУКА	81172	202100010001080903	1	Занжирован Илёс
30008204	БЛЕКЕНТ ТУВАНИ ТЕ ШИША ОБОС	81172	202100010001080901	1	Занжирован Илёс
30008240	КАРЕНТ ТУВАНИ КАМЕНАВТИРНИ ОБОС	81173	202100010001080907	1	Занжирован Илёс
30008237	КАРЕНТ ТУВАНИ ШИША КОРХОНАСИ	81191	202100010001030902	1	Занжирован Илёс
30008408	ТИШТОҚОВСЕТ ОБОС	81185	202000010001040201	1	Занжирован Илёс

Экран шаклининг ўнг томонидаги «(Инспектор) Код» катаги-га инспекторлар кодиди бевосита киритиш мумкин. Башарти ин-спекторнинг кодиди билмаган ҳолатда «(Инспектор) номи» ка-тагига сичқончанинг чап тугмачаси босилади. Бу ҳолда экранга лавозимлар рўйхати чиқарилади:

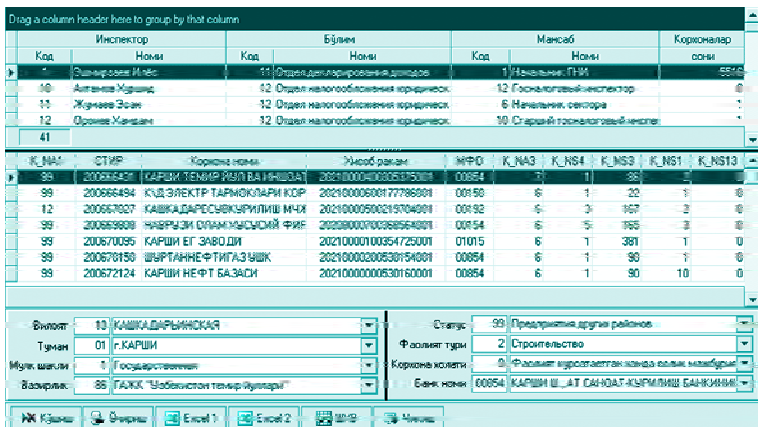
Инспектор	
Код	Номи
1	Эшнирзаев Илёс
1	Эшнирзаев Илёс
1	Исломов Акмал
1	Едгоров Обид
1	ЛИ ЭЛЬЗА ХОХ
1	Уткиров Илхом
1	ПАК ВИТАЛИЙ
-	Сабдиев Мажд

Маълумотлар базасига янги ёзувлар тугмачаси орқали киритилади. Агарда сатр рўйхатдан чиқарилиши керак бўлса, бу тугмачаси орқали амалга оширилади. Нотўғри терилган, лекин маълумотлар базасига киритилмаган ёзувлар (сатрлар) тугмачаси орқали бекор қилинади. Маълумотларни тугмачаси орқали EXCEL жадвалига

чиқариш мумкин. Маълумотларга киритилган ўзгаришлар ва қўшимчалар тугмаси орқали хотирага олинади.

Иккинчи усул. Бу усул инспекторга ҳеч бўлмаганда битта корхона бириктирилгандан сўнг ишлайди. Лекин бу усул боқимандага эга корхоналарни ходимлар ўртасида тақсимлаш ишларини жуда тезлаштиради.

Бунинг учун «Тақсимлаш» менюсининг «Инспекторларга корхоналарни тақсимлаш» кичик менюсига кирилади. Бу ҳолда экран шакли қуйидагича бўлади:

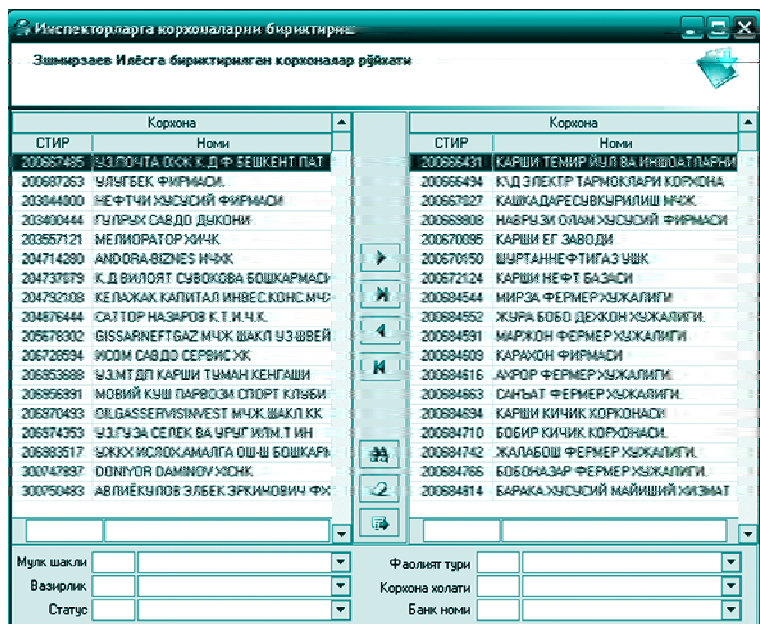
Эътибор берилса, экраннинг ишчи зонаси 3 қисмга бўлинган. Ҳозир ушбу зоналарнинг ҳар бирини ўрганиб чиқамиз.

Экраннинг биринчи – юқори қисмида инспекторлар рўйхати акс эттирилади. Бу зонада инспекторнинг коди, фамилияси, у ишлайдиган бўлимнинг коди ва номи, эгаллаб турган лавозимнинг коди ва номи ҳамда унга бириктирилган корхоналар сони кўрсатилади.

Экраннинг иккинчи – ўрта қисмида актив инспекторга бириктирилган корхоналар рўйхати бериледи. Курсор турган инспектор актив ҳисобланади ва бу ёзув ранги билан бошқа ёзувлардан ажралиб туради.

Экраннинг учинчи – қуйи қисмида актив корхонанинг реквизитлари кўрсатилади. Курсор турган корхона актив ҳисобланади ва бу ёзув ранги билан бошқа ёзувлардан ажралиб туради.

Актив инспекторга тегишли корхоналарга янги корхоналар қўйиш учун тугмаси босилади. Экранда янги ойнача очилади:

Бу ҳолатда ҳам экраннинг ишчи зонаси 3 қисмга бўлинган. Ҳозир ушбу зоналарнинг ҳар бирини ўрганиб чиқамиз.

Экраннинг биринчи – юқори қисмида корхона бириктирилаётган инспекторнинг исми, шарифи акс эттирилади.

Экраннинг иккинчи – ўрта қисми иккита ойначага (чап ва ўнг) бўлинган.

Чап ойначада ДСИдаги боқимандага эга корхоналар рўйхати берилган.

Ўнг ойначада инспекторга бириктирилган корхоналар рўйхати берилади. Бирон бир корхонани инспекторга бириктириш учун

 тугмаси босилади. Бу ҳолда корхона чап ойначадан ўнг ойначага ўтказилади.

Агарда тугмачаси босилса, чап ойначадаги барча корхоналар ўнг ойначага ўтказиб қўйилади, яъни танланган инспекторга бириктириб қўйилади.

Инспекторга бириктирилган корхоналарни рўйхатдан чиқариш учун ва тугмачалари ишлатилади.

Экрандаги тугмачаси орқали корхоналар рўйхатини филтрлаш (масалан, статуслар ва ҳ.к. бўйича) мумкин. Бу ҳолда корхоналарни тақсимлаш анча тезлашиб енгиллашади.

Экраннинг учинчи – қуйи қисмида актив корхонанинг рекузитлари кўрсатилади. Курсор турган корхона актив ҳисобланади ва бу ёзув ранги билан бошқа ёзувлардан ажралиб туради.

2.4. Дастурий маҳсул орқали шакллантирилган ҳисоботларни таҳлил қилиш

Дастурий маҳсулнинг мазкур версиясида маълумотлар архивини шакллантириш кўзда тутилмаган ҳамда маълумотлар саноиси юридик шахслар маълумотлар базасига ишлов берилган, яъни Na46.DBF файлидаги сана билан аниқланади.

Бунга асосий сабаблар:

Биринчидан, Na46.DBF файли ҳажмининг катталиги. Бу файлнинг ҳажми ўртача туманларнинг ўзида 4-6 Мб ни ташкил қилади.

Иккинчидан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2005 йил 15 июндаги ПҚ-100-сонли қарорига ва ҳозирги кунда амал қилиб келаётган Солиқ кодексига асосан микрофирмалар ва кичик корхоналар учун барча ҳисоботлар ойма-ой тақсимланган ҳолда чораклик тақдим этилиши натижасида ойлик кўрсаткичлар (ҳисобланган тўлов, тўланган, боқиманда ортиқча тўлов суммалари) чорак якуни бўйича ўзгаради. Бу ҳол таҳлилий ишлар учун зарур кўрсаткичларни солиқ тўловчиларнинг ШХВларидан бевосита олинишини тақозо этади. Лекин ҳар гал кўрсаткичлар динамикасини шакллантириш учун ШХВларини бирма-бир қайта-қайта кўриб чиқиш кўп вақтни талаб қилади. Шу сабабли дастурий маҳсулда ҳозирча динамик кўрсаткичлар учун архив шакллантириш кўзда тутилмаган.

Лекин дастурий маҳсул орқали ўтган даврлар учун архив юри-тиш имкони бор. Бу қуйидаги тартибда амалга оширилиши мумкин.

«СИАИЖ-3» дастурий маҳсуллар мажмуаси орқали юридик шахслар маълумотлар базасига ишлов берилгандан сўнг ҳосил бўлган Na46.DBF файли бошқа ном билан сақлаб қўйилади. Масалан, 2010 йилнинг 8 апрель куни учун бу файлга Na46_2010_04_08.DBF номини бериш мумкин («04» ойнинг тар-тиб рақами, «08» эса сана).

Боқимандаларни уларнинг миқдори ва боқимандага эга корхоналар сони бўйича таҳлил қилиш

Боқимандаларни уларнинг миқдори ва боқимандага эга кор-хоналар сони бўйича таҳлил қилиш учун дастурий маҳсулнинг «Боқиманда таҳлили» менюсининг «Боқимандачилар сони бўйи-ча» кичик менюсига кирилади.

Дастурий маҳсул орқали боқиманда бўйича маълумотларни бюджет ва бюджетдан ташқари мақсадли жамғармалар, СИРЖ ва ягона солиқ тўлови бўйича олиш мумкин.

Ҳисоботда жами боқиманда ва пеня суммалари, жами боқи-мандага эга корхоналар сони, шунингдек боқиманда миқдори бўйича тоифаларга бўлинган ҳолда маълумотлар чиқарилади.

Маълумотлар санаси юридик шахслар маълумотлар базаси-га ишлов берилган, яъни Na46.DBF файлидаги сана билан аниқ-ланади.

Боқимандаларни солиқ турлари бўйича таҳлил қилиш

Боқимандаларни солиқ турлари бўйича таҳлил қилиш учун дастурий маҳсулнинг «Боқиманда таҳлили» менюсининг «Солиқ-лар бўйича боқиманда» кичик менюсига кирилади.

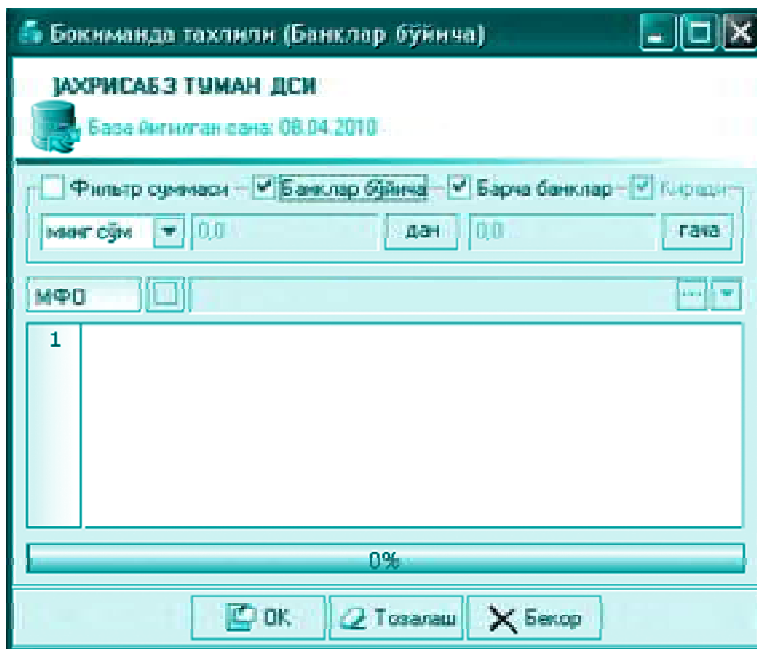
Дастурий маҳсул орқали ҳар бир солиқ (тўлов, йиғим, мажбу-рий ажратма) тури бўйича ҳисобланган ва амалга оширилган тўловлар, боқиманда ва ортиқча тўловлар бўйича маълумотлар-ни бюджет ва бюджетдан ташқари мақсадли жамғармалар, СИРЖ ва ягона солиқ тўлови бўйича олиш мумкин.

Ҳисоботда барча кўрсаткичлар бюджет, мақсадли жамғар-малар, СИРЖ ва ягона солиқ тўлови бўйича гуруҳларга бўлин-ган ҳолда чиқарилади.

Маълумотлар санаси юридик шахслар маълумотлар базасига ишлов берилган, яъни Na46.DBF файлидаги сана билан аниқланади.

Боқимандаларни банклар бўйича таҳлил қилиш

Боқимандаларни банклар бўйича таҳлил қилиш учун дастурий маҳсулнинг «Боқиманда таҳлили» менюсининг «Банклар бўйича таҳлили» кичик менюсига кирилади. Экран шакли қуйидаги кўринишга эга:

Бу ерда экран шакли сарлавҳасида менюлар ва ҳисоботлар номи, шунингдек маълумотлар санаси келтирилган. Маълумотлар санаси юридик шахслар маълумотлар базасига ишлов берилган, яъни Na46.DBF файлидаги сана билан аниқланади. Бизнинг мисолимизда бу – 2010 йил 8 апрель.

Бундан ташқари, боқиманда суммалари учун филтр бериш имкони бор. Бунинг учун филтр катагини белгилаш лозим бўлади.

Фильтр суммаси Банклар бўйича Барча банклар Киради
 минг сўм дан гача

Шунингдек, ҳисоботларни шакллантиришда пул бирликларини ҳам олдиндан белгилаш мумкин. Мазкур дастурий маҳсул орқали ҳисоботларни «сўм»да, «минг сўм»да ва «млн.сўм»да шакллантириш имконияти мавжуд.

Агарда Банклар бўйича катаги танланмаса икки хил ҳисоботлар олиш мумкин.

Биринчи, Киради катаги танланмаган ҳолда танланган банк мусасалари бўйича маълумот олиш мумкин. Бу ерда «МФО» катагига белги қўйилмаса фақат бир банк бўйича, бу катакка белги қўйилса, бир ёки бир нечта банклар бўйича маълумот олиш мумкин. Мисол учун:

Бюкиманда таҳлили (Банклар бўйича)

ЎХРИСАБЗ ТУМАН ДСИ

База йилланган сана: 08.04.2010

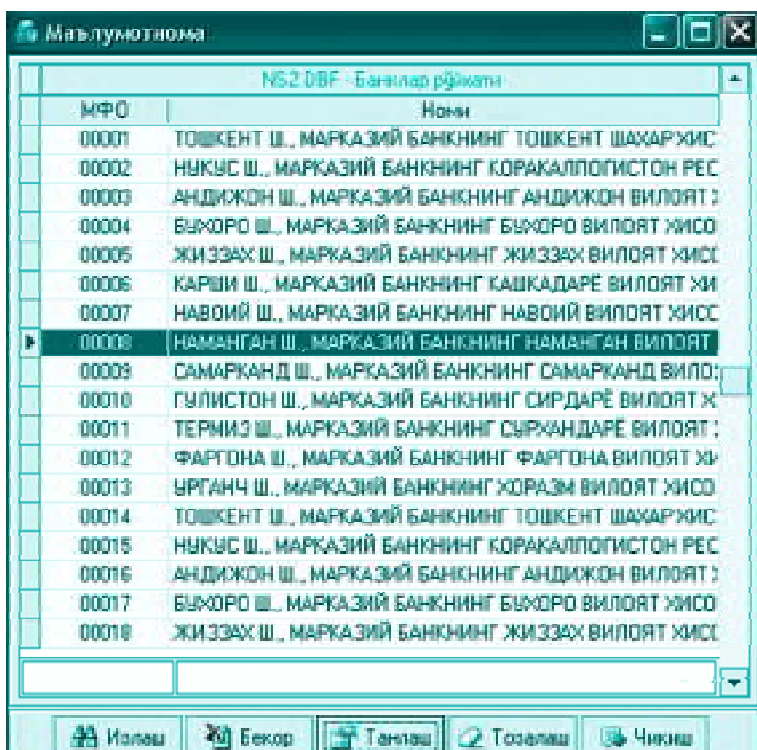
Фильтр суммаси Банклар бўйича Барча банклар Киради
 минг сўм дан гача

МФО | 00001,00008

1	00001-ТОШКЕНТ Ш., МАРКАЗИЙ БАНКНИНГ ТОШКЕНТ ША
2	00008-НАМАНГАН Ш., МАРКАЗИЙ БАНКНИНГ НАМАНГАН

0%

Банклар маълумотномадан танланади ва унинг шакли:

МФО	Номи
00001	ТОШКЕНТ Ш., МАРКАЗИЙ БАНКНИНГ ТОШКЕНТ ШАХАРХИС
00002	НУҚИС Ш., МАРКАЗИЙ БАНКНИНГ ҚОРАҚАЛПОҒИСТОН РЕС
00003	АНДИЖОН Ш., МАРКАЗИЙ БАНКНИНГ АНДИЖОН ВИЛОЯТ ?
00004	БУХОРО Ш., МАРКАЗИЙ БАНКНИНГ БУХОРО ВИЛОЯТ ХИСО
00005	ЖИЗЗАХ Ш., МАРКАЗИЙ БАНКНИНГ ЖИЗЗАХ ВИЛОЯТ ХИСО
00006	КАРШИ Ш., МАРКАЗИЙ БАНКНИНГ ҚАШҚАДАРЁ ВИЛОЯТ ХИ
00007	НАВОИЙ Ш., МАРКАЗИЙ БАНКНИНГ НАВОИЙ ВИЛОЯТ ХИСО
00008	НАМАНҒАН Ш., МАРКАЗИЙ БАНКНИНГ НАМАНҒАН ВИЛОЯТ
00009	САМАРҚАНД Ш., МАРКАЗИЙ БАНКНИНГ САМАРҚАНД ВИЛО
00010	ҒУЛИСТОН Ш., МАРКАЗИЙ БАНКНИНГ СМРДАРЁ ВИЛОЯТ Х
00011	ТЕРМИЗ Ш., МАРКАЗИЙ БАНКНИНГ СУРХАНДАРЁ ВИЛОЯТ ?
00012	ФАРҒОНА Ш., МАРКАЗИЙ БАНКНИНГ ФАРҒОНА ВИЛОЯТ ХИ
00013	УРҒАНЧ Ш., МАРКАЗИЙ БАНКНИНГ ХОРАЗМ ВИЛОЯТ ХИСО
00014	ТОШКЕНТ Ш., МАРКАЗИЙ БАНКНИНГ ТОШКЕНТ ШАХАРХИС
00015	НУҚИС Ш., МАРКАЗИЙ БАНКНИНГ ҚОРАҚАЛПОҒИСТОН РЕС
00016	АНДИЖОН Ш., МАРКАЗИЙ БАНКНИНГ АНДИЖОН ВИЛОЯТ ?
00017	БУХОРО Ш., МАРКАЗИЙ БАНКНИНГ БУХОРО ВИЛОЯТ ХИСО
00018	ЖИЗЗАХ Ш., МАРКАЗИЙ БАНКНИНГ ЖИЗЗАХ ВИЛОЯТ ХИСО

Биринчи, **Киради** — катаги танланган ҳолда банк муассасалари бўйича маълумот олиш мумкин. Бу ҳолда ҳисоботлар корхоналар кесимида чиқарилади.

Барча маълумотлар бюджет, бюджетдан ташқари жамғармалар ва ягона солиқ тўлови бўйича жамланган ҳолда шакллантирилади.

Боқимандаларни барча солиқ турлари бўйича таҳлил қилиш

Боқимандаларни (нафақат боқимандалар, балки ҳисобланган, тўланган ва ортиқча тўлов суммалари) солиқ турлари бўйича таҳлил қилиш учун дастурий маҳсулнинг «Боқиманда таҳлили»

менюсининг «Барча солиқ турлари бўйича» кичик менюсига кирилади. Экран шакли қуйидаги кўринишга эга бўлади:

Барча солиқ турлари бўйича ҳисобот

Ҳисобот турини [dropdown]

01.04.2010 санага маълумот

Ҳисобланган солиқ Тўланган солиқ Боқиманда Ортиқча тўлов

Филтер оқинмаси Мановий солиқ

минг сўм [input: 0.0] [button: д.д.н.] [input: 0.0] [button: Гана]

Барча корхоналар Корхоналар рўйхати

СТИР [button]

1

Солмаклар [button]

1

0%

0%

[button: OK] [button: Тозалаш] [button: Бекор]

Бу ерда экран шакли сарлавҳасида менюлар ва ҳисоботлар номи, шунингдек маълумотлар санаси келтирилган. Маълумотлар санаси юридик шахслар маълумотлар базасига ишлов берилган, яъни Na46.DBF файлидаги сана билан аниқланади. Бизнинг мисолимизда бу – 2010 йил 8 апрель.

Шунингдек, экран шакли ҳисоботлар таркибини аниқлаш имконини беради. Бунинг учун экран шаклидаги катакларга белги қўйиш кифоя. Масалан, ҳисобланган тўловлар учун – Ҳисобланган солиқ, амалга оширилган тўловлар бўйича – Тўланган солиқ, боқимандалар учун – Боқиманда, ор-

тиқча тўловлар учун – **Ортиқча тўлов** белгиларини қўйиб чиқиш керак бўлади.

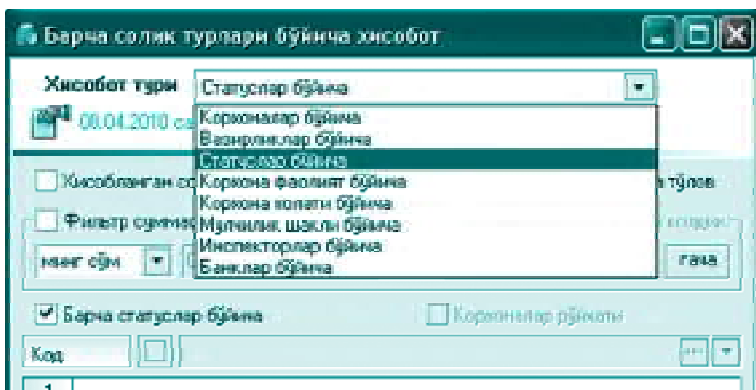
Бундан ташқари, боқиманда суммалари учун филтър бериш имкони бор. Бунинг учун филтър катагини белгилаш лозим бўлади.

Шунингдек, ҳисоботларни шакллантиришда пул бирликларини ҳам олдиндан белгилаш мумкин. Мазкур дастурий маҳсул орқали ҳисоботларни «сўм»да, «минг сўм»да ва «млн.сўм»да шакллантириш имконияти мавжуд.

«Боқиманда таҳлили» менюсининг «Барча солиқ турлари бўйича» кичик менюси орқали ҳисоботларни шакллантириш қуйидаги тартибда амалга оширилади:

Дастлаб, «Ҳисобот тури» ойначасига кирилиб, ҳисобот тури танланади:

Бизнинг мисолимизда ҳисоботлар «Статуслар бўйича» шакллантирилади.

Кейинчалик зарур ҳисоботлар таркиби «Ҳисобланган солиқ», «Тўланган солиқ», «Боқиманда» ва «Ортиқча тўлов» катаклари орқали аниқланади. Зарурият бўлганда филтър суммаси, ҳисоботдаги суммалар бирлигини ҳам аниқлаштириш мумкин.

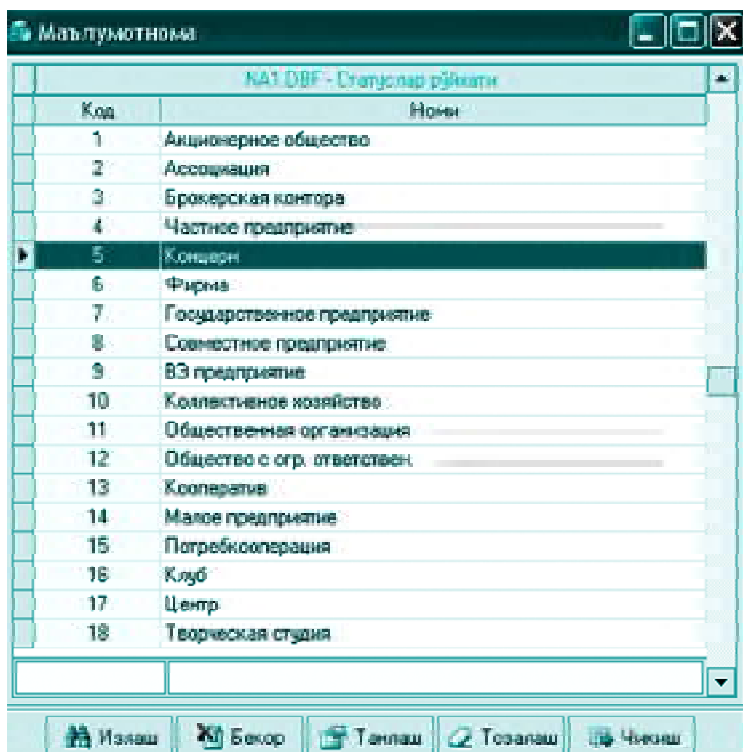
Бундан ташқари «Ҳисобот тури» катакчаси орқали танланган ҳисоботларни барча ёки айрим танланган кўрсаткичлар бўйича

шакллантириш мумкин. Бизнинг мисолимизда танланган кўрсаткич – бу «статус»лар. Демак, ҳисоботларни барча статуслар ёки айрим (1 ёки ундан кўп) статуслар бўйича шакллантириш мумкин.

Айрим (1 ёки ундан кўп) статуслар бўйича ҳисоботларни олишда статусларнинг кодини қўлда тегишли катакка киритиш мумкин. «Код» ёзуви ёнидаги катакчага белги қўйилганда бир ёки бир неча статуслар бўйича ҳисобот олинади:

Башарти, статусларнинг кодларини билмаган ёки киритиш қийин ҳолатларда «...» белгиси қўйилган катакка сичқончанинг чап кнопки орқали босилса, статуслар рўйхати экранга чиқарилади:

Бундан ташқари, олинадиган ҳисоботлар шакли ва таркиби Корхоналар рўйхати катагининг белгиланганлиги ёки белгиланмаганлигига боғлиқ. Ушбу катак белгиланмаган ҳолатда ҳисоботлар танланган статуслар бўйича жамланган ҳолда чиқарилади. Мазкур катак белгиланганда эса ҳисоботлар танланган статуслар бўйича корхоналари кўрсатилган ҳолда чиқарилади.

Бундан ташқари, олинадиган ҳисобот шакли Солиқлар катагининг танланган ёки танланмаганлигига ҳам боғлиқ. Агар бу катакка белги қўйилмаса ҳисоботлар бюджет, бюджетдан ташқари мақсадли жамғармалар, СИРЖ ва ягона солиқ тўлови бўйича жамланган ҳолда чиқарилади. Агарда бу катакка белги қўйилса унда бюджет, бюджетдан ташқари мақсадли жамғармалар, СИРЖ ва ягона солиқ тўловидан бирини (ёки бирнечтасини) танлаш мумкин:

Бу ҳолда ҳисоботлар шу танланган бюджет даромади турлари бўйича чиқарилади. Зарурият бўлганда, бу ҳисоботларни корхоналар кесимида ҳам олишингиз мумкин. Бунинг учун

Корхоналар рўйхати катагини белгилаш кифоя.

3.Боқимандалар билан ишлаш

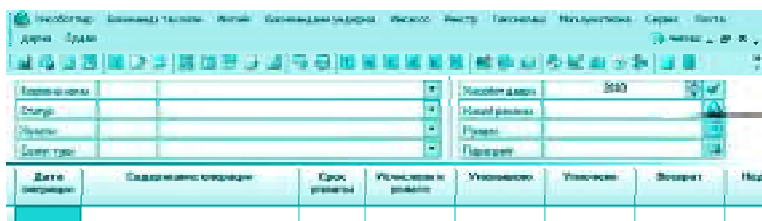
3.1.Боқиманда суммаларини таҳлил қилиш

Боқиманда суммаларини (нафақат боқимандалар балки ҳисобланган, тўланган ва ортиқча тўлов суммаларини ҳам) таҳлил қилиш учун дастурий маҳсулнинг «Ҳисоботлар», «Боқиманда таҳлили» ва «Боқимандани ундириш» менюлари ишлатилади.

Боқимандаларни таҳлил қилиш ишлари боқимандага эга корхоналар рўйхати тузилгандан сўнг бу корхоналарнинг ШХВларини ўрганишдан бошланади. Боқимандага эга кор-

хоналарнинг ШХВлари билан танишиш, таҳлил қилиши ва қоғозга чиқариш учун «СИАИЖ-3 (юридик шахслар)» дастурий маҳсуллар мажмуасидан фойдаланиш шарт эмас. Боқимандалар билан ишлашни осонлаштириш мақсадида солиқ тўловчиларнинг ШХВлари билан мазкур дастурий маҳсул орқали ҳам танишиш мумкин. Бунинг учун дастурий маҳсулнинг «Боқимандани ундириш» менюсининг «Корхоналарнинг ШХВлари» кичик менюсига кириш лозим. Эcran шакли қуйидаги кўринишга эга бўлади:

Дастлаб ШХВлари кўрилиши кўзда тутилаётган солиқ тўловчи танланади. Бунинг учун «Корхона номи» сатридаги тугмачасига босилади:

Эcranда ҳосил бўлган ойначадан керакли корхона номи танланади. Бундан кейин «Солиқ тури» сатридан тугмачаси орқали керакли тўлов танланади ва натижада экран қуйидаги кўринишга эга бўлади:

Бухгалтерия v6.0.3 (AM/FML/63/3/3MM/3/3) [Рақомларнинг қисқартрилган шакли]

Меню: Файл, Редакция, Тўғрилик, Визитка, Ахборот, Ҳисоб, Репорт, Тақвими, Маълумотлар, Қўғиш, Ўқуш, Дўш

Датум: 2013

Корхона номи: ДАВЛАТНИНГ ҚАРШИ ТУМОН ИҚТИСОДИ

Солиқ: 1 Инвестиция бўлими

Маълумот: 0 Ҳисоб қилинган қўғишнинг қисқартрилган шакли

Солиқ тури: 1 Солиқ бўлими

Ҳисоб рақами: 20130000000000000000

Ҳисоб: 1

Тўғрилик: 0

Дата: ой-кун	Содирловнинг таърифи	Қисқ. рақами	Ҳисоб қилинган қўғиш	Уланиш	Уланиш	Қолдиқ	+
	Солиқ тури	01.01.2013	0,00	0,00	0,00	0,00	
01.01.2013	Солиқ ҳисобидан	01.01.2013	0,00	0,00	642000,00	0,00	
01.01.2013	Ҳисоб қилинган қўғиш	01.01.2013	0,00	0,00	0,00	0,00	
01.01.2013	Солиқ ҳисобидан	01.01.2013	0,00	0,00	522000,00	0,00	
01.01.2013	Солиқ ҳисобидан	01.01.2013	0,00	0,00	120000,00	0,00	
01.01.2013	Солиқ ҳисобидан	01.01.2013	0,00	0,00	130000,00	0,00	
01.01.2013	Ҳисоб қилинган қўғиш	01.01.2013	0,00	0,00	0,00	0,00	
01.01.2013	Солиқ ҳисобидан	01.01.2013	0,00	0,00	250000,00	0,00	
01.01.2013	Солиқ ҳисобидан	01.01.2013	0,00	0,00	0,00	0,00	
01.01.2013	Солиқ ҳисобидан	01.01.2013	0,00	0,00	0,00	0,00	
01.01.2013	Солиқ ҳисобидан	01.01.2013	0,00	0,00	110000,00	0,00	
01.01.2013	Солиқ ҳисобидан	01.01.2013	0,00	0,00	100000,00	0,00	
01.01.2013	Солиқ ҳисобидан	01.01.2013	0,00	0,00	100000,00	0,00	
01.01.2013	Солиқ ҳисобидан	01.01.2013	0,00	0,00	40000,00	0,00	
01.01.2013	Солиқ ҳисобидан	01.01.2013	0,00	0,00	100000,00	0,00	

Сабт | 24.05.2013 | 10:57 | 100% | 100% | 100% | 100% | 100% | 100% | 100% | 100%

Эътибор берсангиз, экран 3 қисмга бўлинган. Экраннинг биринчи қисмида менюлар жойлашган. Экраннинг иккинчи қисмида танланган корхонанинг реквизитлари, танланган солиқ ёки йиғимнинг номи, ҳисоб рақами ва бюджет таснифи берилган.

Экраннинг учинчи қисмида корхонанинг танланган солиқ тури бўйича ШХВсидан кўчирма қайд этилади. Бизнинг ҳолатда ягона ижтимоий тўлов бўйича ШХВси акс эттирилган. Танланган корхонанинг бошқа солиқлар ва йиғимлар бўйича ШХВларини кўришни 3 усулда амалга ошириш мумкин:

Биринчи усул: «Солиқ тури» сатридаги тугмачаси орқали бошқа тўлов тури танланади.

Иккинчи усул: корхонанинг бирон бир солиқ тури бўйича ШХВси танлангандан сўнг йўналишни кўрсатувчи пастга ёки тепага клавишалари орқали керакли тўлов тури бўйича ШХВсини танлаш мумкин.

Учинчи усул: (фақат «скроллинг» филдиракчаси бор сичқончалар учун) корхонанинг бирон бир солиқ тури бўйича ШХВси танлангандан сўнг «скроллинг» филдиракчаси ёрдамида зарур тўлов тури бўйича ШХВни танлаш мумкин.

Башарти ШХВни қоғозга чиқариш зарур бўлса «Бўлим (раздел)» сатридаги тугмачасига босилади ва ШХВдан кўчирма EXCEL жадвали кўринишида чиқарилади.

Менюдан чиқиб кетиш учун тугмачаси ишлатилади.

Дастурий маҳсулдан фойдаланишни осонлаштириш мақсадида ШХВларнинг экран шаклларида «СИАИЖ-3 (юридик шахслар)» дастурий мажмуасининг шакллари тўлиқ сақланиб қолдирилган (Ҳатто ШХВнинг устунлари номлари ҳам рус тилида келтирилган).

3.2. Тўлов муддатлари узайтирилган боқимандалар бўйича маълумот олиш

Дастурий маҳсул орқали тўлов муддатлари узайтирилган, ҳисобдан чиқарилган қарздорликлар бўйича маълумот олиш учун бу операциялар «СИАИЖ-3 (юридик шахслар)» дастурий мажмуасининг «Расчеты» менюсининг «Протоколлар» кичик менюси орқали амалга оширилиши шарт.

«Протоколы» менюси корхонанинг боқимандалари ва пеняларини ҳисобдан чиқариш, боқиманда ва пеняларнинг тўлов муддатларини узайтириш, ҳисобланаётган пеня ва суммаларни кечиктириш учун ишлатилади.

«Боқиманда ва пеняларни ҳисобдан чиқариш қуйидагича амалга оширилади:

- [F2Ввод] клавишаси босилади ва юзага келган ойначага корхонанинг СТИРи киритилади (корхона номини маълумотномадан ҳам танлаш мумкин):

- яна бир марта [ENTER] клавишаси кейинчалик [F2Ввод] клавишаси босилади. Юзага келган ойначада тўлов коди кўрсатилади. (Тўлов турини маълумотномадан ҳам танлаш мумкин).

- [F4Редак] клавишаси босилиб, [пробел] клавишаси орқали «списание недоимки и пени» режими танланади;

- ҳужжат номери, қарор санаси, қайси муддатдан тўлов муддати кечиктирилиши кўрсатилади;

- кейинчалик ҳисобдан чиқарилаётган боқиманда ва пеня суммалари ҳамда маълумотлар киритиш санаси кўрсатилади.

Бу операциялар ШХВда қуйидагича акс эттирилади:

Боқиманданинг белгиланган суммаси «уменьшено» устунига киритилади, пенянинг белгиланган суммаси «сумма пени» устунига, «срок уплаты» устунига боқиманда ва пеняларни камайтириш бошланадиган сана, «Содержание операции» устунига «#списано согл.основание* №номер» ёзувлари киритилади.

«Списание недоимки и пени» менюси орқали боқимандалар ва пенялар қуйидаги тартибда ҳисобдан чиқарилади:

[F2Ввод] → *СТИР* кўрсатилади [ENTER] → [ENTER] → [F2Ввод] → тўлов кодигини кўрсатиши (маълумотномадан танлаш ҳам мумкин) → [ENTER] → [F4Редак] → [Пробел] клавишаси орқали «списание недоимки и пени» режими танлаш → [ENTER] [ENTER] маълумотномадан асосни танлаш → [ENTER] → *Ҳужжат* рақамини киритиши → [ENTER] → *Қарор санасини* киритиши → [ENTER] → қайси санадан эканлигини кўрсатиши → [ENTER] → ҳисобдан чиқариладиган боқиманда суммасини кўрсатиши → [ENTER] *Ҳисобдан чиқариладиган пеня* суммасини кўрсатиши → [ENTER] → *Ёзув* киритилган санасини кўрсатиши → [ENTER].

СИАИЖ-3 дастурий маҳсуллар мажмуасидаги «отсрочка уплаты недоимки и пени» менюсидан фойдаланиш:

[F2Ввод] → СТИРни кўрсатиши [ENTER] [ENTER] [F2Ввод] → тўлов кодини кўрсатиши (маълумотномадан танлаш ҳам мумкин) → [ENTER] → [F4Редак] → [Пробел] клавишаси ёрдамида «отсрочка уплаты недоимки и пени» режими танланади → [ENTER] → [ENTER] → Асосни маълумотномадан танлаш → [ENTER] → Хужжат рақами киритилади → [ENTER] → Қарор санаси киритилади → [ENTER] → Қайси санадан эканлиги кўрсатилади → [ENTER] → Қайси санагача эканлиги кўрсатилади → [ENTER] → Ҳисобдан чиқариладиган боқиманда суммаси кўрсатилади → [ENTER] → Ҳисобдан чиқариладиган пеня суммаси кўрсатилади → [ENTER] → Маълумотларни киритиши санаси кўрсатилади → [ENTER].

Дастурнинг «отсрочки начисления пени» менюсидан фойдаланиш:

[F2Ввод] → СТИРни кўрсатиши → [ENTER] → [ENTER] → [F2Ввод] → Тўлов кодини кўрсатиши (маълумотномадан танлаш ҳам мумкин) → [ENTER] → [F4Редак] → Пробел клавишаси ёрдамида «отсрочка начисления пени» режимини танлаш → [ENTER] → [ENTER] → Асосни маълумотномадан танлаш → [ENTER] → Хужжат рақамини киритиши → [ENTER] → Қарор санасини киритиши → [ENTER] → Қайси санадан бошланишини кўрсатиши → [ENTER] → Қайси санагача амал қилинишини кўрсатиши → [ENTER] → 0(ноль) ёки пеня ҳисобланмайдиган боқиманда суммасини кўрсатиши → [ENTER] → Маълумот киритилган сана → [ENTER].

Дастур орқали «отсрочки начислений, проводимых в КЛС» бажариш учун қуйидагилар амалга оширилади:

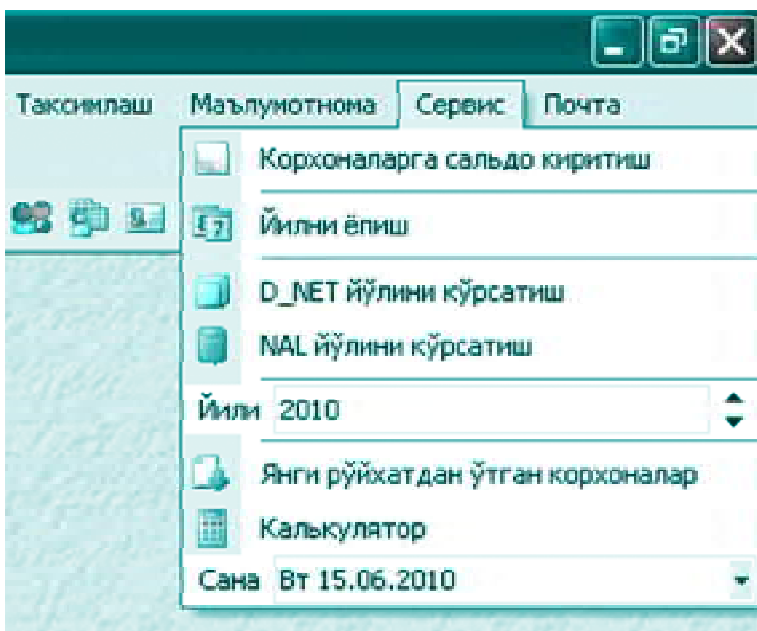
[F2Ввод] → СТИРни кўрсатиши → [ENTER] → [ENTER] → [F2Ввод] → Тўлов кодини кўрсатиши (Маълумотномадан фойдаланиш ҳам мумкин) → [ENTER] → [F4Редак] → [Пробел] клавишаси ёрдамида «отсрочка начислений, проводимых в КЛС»ни танлаш → [ENTER] → [ENTER] → асосни маълумотномадан танлаш → [ENTER] → Хужжат рақамини киритиши → [ENTER] → Қарор санасини киритиши → [ENTER] → қайси санаданлигини киритиши → [ENTER] → Қайси санагачалигини киритиши → [ENTER] → Киритиши санасини кўрсатиши → [ENTER].

3.3. Боқимандага эга корхоналарга солиқ қарзини узиш тўғрисидаги талабномаларини бериш ва бу борада назорат ишларини олиб бориш

Дастурий маҳсул билан иш бошлашдан олдин боқимандага эга корхоналарга уларга илгари берилган ва амалдаги огоҳлан-тириш талабномалари бўйича қолдиқ суммалари (сальдо) кири-тиш лозим бўлади.

Бунинг учун:

-ёки «Сервис» менюсининг «Корхоналарга сальдо киритиш» кичик менюси танланади:

-ёки дастур менюсининг функционал қисмидаги тугма-часи босилади.

Бу иккала усул ҳам тенг кучга эга, фақат иккинчи усул дастурий маҳсул билан ишлашда тажрибага эга ходимлар учун қулайроқ.

Ҳар бир корхона бўйича дастурий маҳсул билан иш бошланган кунига мавжуд қарздорликлар бўйича берилган солиқ қарзини узиш тўғрисидаги талабномаларининг қолдиқ суммалари киритилади. Бу қолдиқ суммалар корхоналарга дастур орқали дастлабки огоҳлантириш талабномаларини беришда айириб ташланади. Бу ерда кўрсатилган ишлар дастур билан ишлашнинг дастлабки босқичи бўлиб, фақат бир марта амалга оширилади ҳамда кейинги даврлар (йилларда) қолдиқ суммалар дастур орқали автоматик тарзда аниқланади. Қолдиқ суммалар дастур билан ишлашдан олдин бир марта фақат амалдаги ижроси таъминланмаган солиқ қарзини узиш тўғрисидаги талабномалари бўйича киритилади холос. Сальдо киритилмаган ҳолатда дастурий маҳсул корхонанинг қарздорлигининг барча суммасига, яъни тўлиқ ҳажмига солиқ қарзини узиш тўғрисидаги талабномани шакллантиради.

«Корхоналарга сальдо киритиш» кичик менюсига кирилганда экран қуйидаги кўринишга эга бўлади:

Корхона - 2275 та		Жами		Шундан талабнома берилган		
СТПР	Номи	Сальдо	Бокиманда	Пеня	Бокиманда	Пеня
200682702	КАШКА ДАҲРОСОВИЧ ИМАДЖИЖ	31.12.2009	451 280,07	355 914,30	456 939,80	32 000,00
20068454	ЖИРЭН ФЕРМЕР ХУЖАЛИГИ	31.12.2009	3 205 526,67	325 412,30	630 592,07	3 487,36
20068464	АНҚОР ФЕРМЕР ХУЖАЛИГИ	31.12.2009	62 253,69	14 636,47	62 253,69	1 249,16
20068465	КАРШИ ЮНИМ КОРХОНАСИ	31.12.2009	822 722,45	649 606,88	922 722,45	579 627,33
20068474	ЖАЛБОШ ФЕРМЕР ХУЖАЛИГИ	31.12.2009	3 963,63	0,00	0,00	0,00
20068479	БОБОНАЗАР ФЕРМЕР ХУЖАЛИГИ	31.12.2009	616 300,61	105 137,18	11 575,55	14 705,07
↓						
Солиқ		Жами		Шундан талабнома берилган		
Код	Номи	Бокиманда	Пеня	Бокиманда	Пеня	
30	7% ед. налога в фонд "Каналот"	0,00	7 527,39	0,00	0,00	
35	Единый социальный платеж	342 150,21	65 223,96	0,00	0,00	
39	4% взносы в ПФР	0,00	1 926,45	0,00	0,00	
53	Налог на землю с крестьянских лиц	0,00	113 331,55	0,00	21 000,00	
100	Единый налоговый платеж	608 939,80	167 403,03	496 939,80	0,00	

1. Дастлаб солиқ қарзини узиш тўғрисидаги талабнома берилмайдиган тўлов турлари аниқланади. Бунинг учун экран шаклномасидаги «Талабнома берилмайдиган солиқ кодлари» каттакчасидан фойдаланилади:

Талабнома берилмайдиган солиқ кодлари 00.101

Тегишли солиқ турларини киритиш учун каттакчанинг ўнг томонида жойлашган тугмачаси орқали тўловларни танлашингиз лозим. Масалан,

30.101

1	Налог на добавленную стоимость
2	Акцизы
3	Акцизы.Хлопок-волокно(ч-з сис.Узгосхлоп)
4	Акцизы.Водка и прочая алкоголь.прод.спирт
5	Акцизы.Вино крепленое и прочие виноград
6	Акцизы.Вино сухое
7	Акцизы.Масло растительное(хлопковое)
8	Акцизы.Бензин
9	Акцизы.Пиво
10	Акцизы.Табачные изделия
11	Акцизы.Мыло хозяйственное
12	Акцизы.Мыло туалетное
13	Акцизы.Автомобили произ-ва "УзДЭАавто"
14	Акцизы.Мебель
15	Акцизы.Видео и аудио аппаратура
16	Акцизы.Спирт пищ.выр.пред."Узхимпром"
17	Акцизы.Спирт пищ.выработ-ый др.пред.респ
18	Акцизы.Безалкогольные напитки
19	Акцизы.Ковры и ковровые изделия
20	Акцизы.Столовые изделия из серебра

бизнинг мисолимизда коди 30 «Ягона солиқдан 7% Камолот ЁИХ жамғармасига ажратма», коди 101 «Жамғариб бориладиган пенсия бадаллари» танланган (*Яна бир бор эслатамиз, бу фақатгина мисол. Сиз солиқ қарзини узиш тўғрисидаги талабнома берилмайдиган тўлов турларини аниқлашда қонунчиликка асосланишингиз лозим*).

Тажрибали ходимлар солиқ кодларини катакчага қўлда киритиши мумкин, унинг учун дастлаб «,» ва кейин солиқ кодлари киритилади, фақат солиқ кодларини «,» билан ажратилади ҳамда кетма-кетлик «,» билан яқунланади. Лекин биз бу ишни маълумотнома орқали танлашни тавсия қиламиз.

Солиқ қарзини узиш тўғрисидаги талабнома берилмайдиган тўлов турлари фақат бир марта аниқланади ҳамда дастурий маҳсул танланган солиқ кодларини эслаб қолиб, кейинги иш сеансларида автоматик тарзда экранга чиқаради.

2. Корхоналарга сальдо киритиш учун Қўшим тугмачаси босилади ҳамда тегишли корхона танланади, экранга қуйидаги экран шаклномаси чиқарилади:

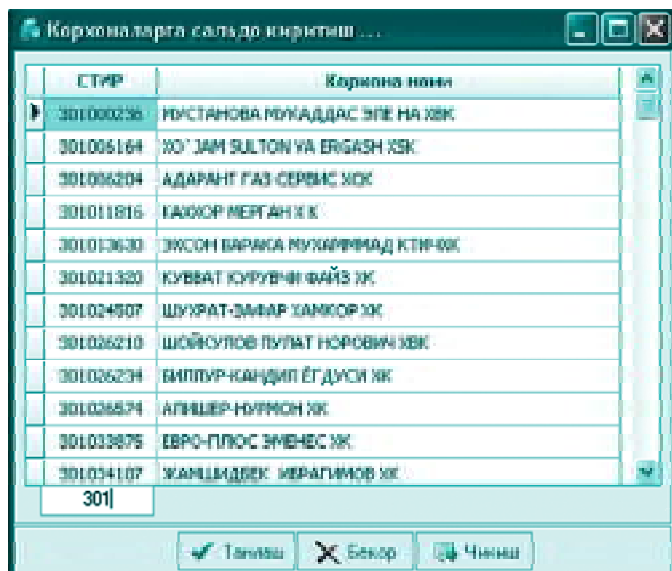
Корхоналарни маълумотномадан уч хил усулда танлаш мумкин:

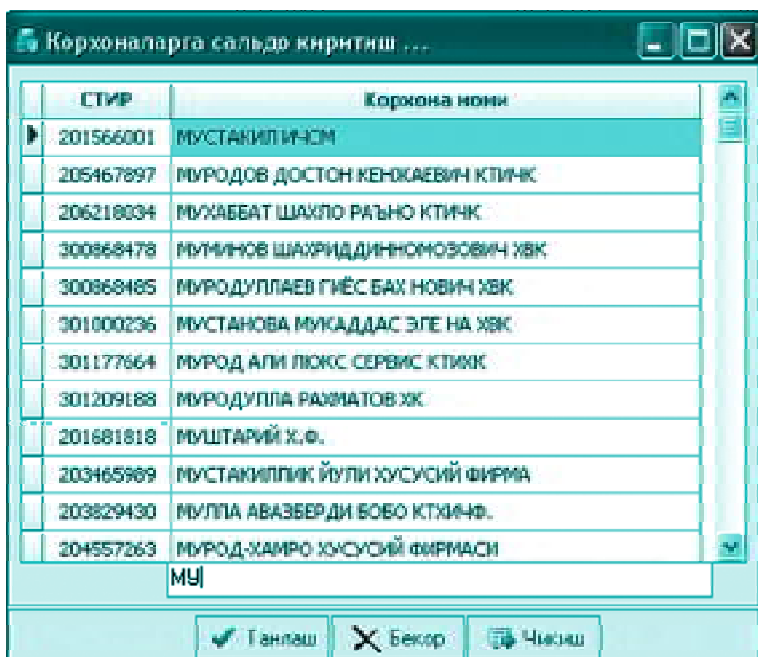
1-усул. Керакли корхона маълумотномадан скроллинг тугмачалари орқали танлаиб, «ENTER» тугмачаси босилади. Бу усул, асосан, корхонанинг СТИР и номаълум бўлганда ёки корхонанинг номи аниқ маълум бўлмаган ҳолатларда қулай;

2-усул. Агарда корхонанинг СТИР и маълум бўлса, экранда форманинг «СТИР» қисми танланган ҳолда корхонанинг СТИР-ини бевосита териш мумкин:

Эътибор беринг! Сиз СТИРни тера бошлашингиз билан корхоналар СТИРлари ўзгариб боради, бизнинг мисолда СТИР «301»дан бошланмоқда.

3-усул. Агарда корхонанинг номи (ҳеч бўлмаганда дастлабки бир нечта ҳарфлари) маълум бўлса, экран форманинг «Корхона номи» қисмига ўтиб, корхона номини теришингиз мумкин:

Эътибор беринг! Сиз корхона номини тера бошлашингиз билан корхоналар номлари ўзгариб боради, бизнинг мисолда корхона номи «МУ»дан бошланмоқда. Бу усулни корхона номи аниқ маълум бўлмаган ҳолатларда ҳам қўллаш мумкин.

3. Корхона танлангандан сўнг экран кўриниши:

Бирлик: 2019 й.		Класс		Шуниқ қилинган берилган		
СТАР	Номи	Саломат	Классификация	Пеня	Пеня	
00000201	00000201 ШЕРОЗИЙ ФЕРМЕР ХЎЖАЛИГИ	38 12.2000	8 468,30	0 297,42	0,00	8,820
00000201	00000201 РАДДАТ МАК	38 12.2000	1 938 736,30	278 047,29	880 498,04	78 224,38
00000201	00000201 ШЕРОЗИЙ ФЕРМЕР ХЎЖАЛИГИ	38 12.2000	802 433,45	123 182,30	889 768,41	12 632,52
00000201	00000201 ШЕРОЗИЙ ФЕРМЕР ХЎЖАЛИГИ	38 12.2000	0 16 191,20	0 004,00	0,00	0,00
00000201	00000201 ШЕРОЗИЙ ФЕРМЕР ХЎЖАЛИГИ	38 12.2000	444 284,71	71 028,71	49 402,00	78 028,71
00000201	00000201 ШЕРОЗИЙ ФЕРМЕР ХЎЖАЛИГИ	38 12.2000	0 08 279,83	288 798,90	1 814,79	288 000,00

Класс		Класс		Шуниқ қилинган берилган	
Класс	Номи	Саломат	Пеня	Саломат	Пеня
38	Биланги тармоқлиқ хўжалиқ	129 988,00	0 000,00	49 400,00	0 000,00
38	42-сонли ИТН	1 151 179	182,30	0,00	0,00
40	Талабномада қолган қарз қилинган	0,00	1 814,79	0,00	1 814,79
38	Биланги бекор қилинган	290 688,00	28 487,87	0,00	0 244,79

Бизнинг ҳолатда «Шерозий» фермер хўжалиги танланган. Ишчи экран икки қисмга бўлиниб, унинг юқориги қисмида корхона СТАР, номи, сана, боқиманда ва пеня суммаси кўрсатилади.

Экраннинг пастки қисмида танланган корхонанинг боқиманда ва пеня суммалари тўлов турлари бўйича қайд этилган. Бизнинг ҳолатда 4 та солиқ туридан жами боқиманда 444384,79 сўм, пеня 51826,71 сўм. Расмда бу рақамлар қизил билан белгиланган:

Энди бугунги кунда ижрода бўлган солиқ қарзини узиш тўғрисидаги талабномада қолган боқиманда пеня суммаларини киритамиз:

Киритилган сатрлар тугмаси орқали сақлаб қўйилиши, тугмаси билан бекор қилиниши, тугмаси орқали ўчирилиши мумкин.

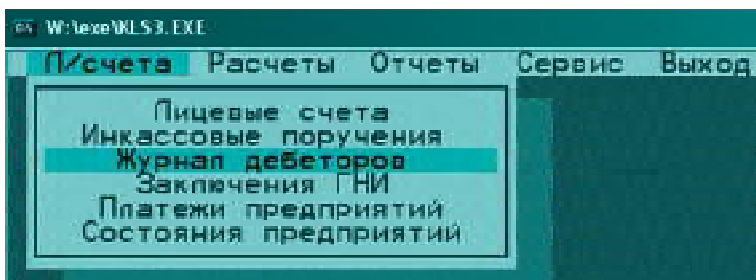
Агарда зарур бўлса тугмаси ёрдамида EXCEL жадвалларига чиқарилиши мумкин:

1	А	Б	С	Д	Е	Ф
2	СТАР	Номи	Саломат	Классификация	Пеня	Саломат
3	00000201	00000201 ШЕРОЗИЙ ФЕРМЕР ХЎЖАЛИГИ	38 12.2000	8 468,30	0 297,42	8 820,00
4	00000201	00000201 РАДДАТ МАК	38 12.2000	1 938 736,30	278 047,29	78 224,38
5	00000201	00000201 ШЕРОЗИЙ ФЕРМЕР ХЎЖАЛИГИ	38 12.2000	802 433,45	123 182,30	12 632,52
6	00000201	00000201 ШЕРОЗИЙ ФЕРМЕР ХЎЖАЛИГИ	38 12.2000	0 16 191,20	0 004,00	0,00
7	00000201	00000201 ШЕРОЗИЙ ФЕРМЕР ХЎЖАЛИГИ	38 12.2000	444 284,71	71 028,71	78 028,71

Корхоналарга сальдо киритиш ишлари тугмачаси ёрдамида яқунланади.

3.4. Боқимандаларни қарздор корхонанинг дебиторларидан ундириш

Дастурий маҳсул орқали тўлов дебиторлик қарздорликларига қўйилган инкассо талабномалари, дебиторлик қарздорликлари орқали ундирилган суммалар бўйича маълумот олиш учун бу операциялар «СИАИЖ-3 (юридик шахслар)» дастурий мажмуасининг «Лицевые счета» менюсининг «Журнал дебеторов» кичик менюси орқали амалга оширилиши шарт.

«Журнал дебеторов» кичик менюси орқали дебиторлик қарздорликлар бўйича қўйилган инкассо талабномалари реестрини юритиш, инкассо талабномаси орқали дебитор қарздорликлари учун қўйилган инкассо топшириқномаларини қидириш, инкассо талабномаларини қўйиш ёки чақиртириб олиш ишлари амалга оширилади.

«Дебиторлар журнали»га ёзиш қуйидагича амалга оширилади:
[F2Ввод] → дебитор-корхона СТИРини киритиши → [ENTER]
→ Дебитор –корхона номини киритиши → [ENTER] → [F4Редак]
Дебитор-корхона ҳисоб рақамини киритиши → [ENTER] →
[F4Редак] дебитор-корхонага хизмат кўрсатувчи банк муассасаси МФОсини киритиш → [ENTER].

Дебитор корхонага қўйилган инкассо топшириқномаларининг номери орқали қидириш (агар бу корхонанинг ҳар хил тўловлар бўйича бир нечта инкассо топшириқномалари қўйилган бўлса) қуйидагича амалга оширилади:

[F3Поиск] → Дебитор-корхонага қўйилган инкассо топшириқномаси номерини киритиш → **[ENTER]**

Дебитор-корхонага инкассо топшириқномасини қоғозга (ёки файлга) чиқариш учун қуйидагиларни амалга ошириш керак:

[F2Ввод] → Дебитор қарздорига инкассо талабномаси қўйилётган корхона **СТИР**ини киритиш → **[ENTER]** → солиқ ёки тўлов кодини киритиш → **[ENTER]** → умумий суммани киритиш → **[ENTER]** → танланган тўлов тури бўйича боқиманда суммасини киритиш → **[ENTER]** → Пеня суммасини киритиш → **[ENTER]**.

Файлга чиқарилган инкассо топшириқномасининг асос қисмини (майдонини) ўзгартириш ва тўлдириш учун қуйидагиларни амалга ошириш лозим:

«Журнал рег-ции инкассовых поручений»га кирилиб, курсор керакли инкассо топшириқномасига қўйилади → **[ENTER]** → За-рур қўшимчалар ва ўзгартиришларни инкассо топшириқномасининг асос қисмига кириш → **[ENTER]**.

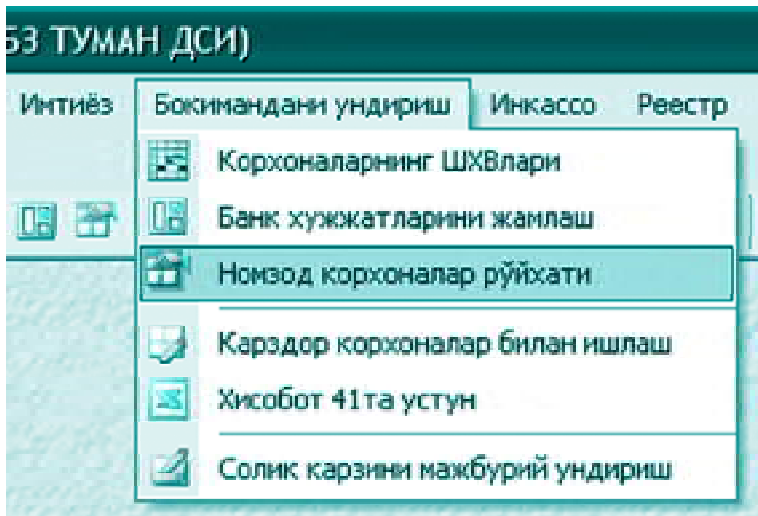
Банк реквизитлари нотўғри киритилган ёки бошқа инкассо талабномалари чақиртириб (қайтариб) олинган ҳолатларда қуйидагилар амалга оширилади:

«Журнал рег-ции инкассовых поручений»га кирилиб, курсор керакли инкассо топшириқномасига қўйилади → **[F7Отзыв]** → **[Пробел]** клавишаси орқали агарда ёзувларда хато бўлганлиги учун банк томонидан қайтарилган инкассо топшириқномалари учун «ошибочно» ҳолати танланади, агарда **ДСИ** томонидан чақиртириб олинганда «возвращено» ҳолати танланади → **[ENTER]**.

3.5. Боқимандаларни қарздор корхоналарнинг мол-мулкига қаратиш ва бу борада назорат ишларини олиб бориш

Боқимандаларни мажбурий ундириш ишлари дастлаб солиқ қарзини узиш тўғрисидаги талабномаларини бериш учун номзод корхоналар рўйхатини тузишдан бошланади. Бу иш икки усулда амалга оширилади:

-«Боқимандаларни ундириш» менюсининг «Номзод корхоналар рўйхати» кичик менюси орқали:

- тугмачаси ёрдамида.

Дастлаб номзодлар рўйхатини олиш учун Номзод тугмачасини ишлатиш ҳамда берилган саволга ижобий жавоб бериш лозим. Номзодлар рўйхатини тузиш жараёни анча вақт талаб қилади.

Натижада, экранга боқимандага эга корхоналар рўйхати чиқарилади:

Д/№	СМР	Ушунга	Топилма		Босқич		Босқич ва тўлиқ ҳисобот				
			Жанр	Валюта қарздор сано	Босқич	План	Босқич	План	Даржа тўлиқ	Даржа тўлиқ	
1	20058200	КАМ. ДИВАИД СОЛМАҚОВ	440 000 000	01.01.2010	000 000 000	000 000 000	0,00				
2	20058204	ДАРЖИ ПАЙМУШ МУТ. ДАР.	25 040 532,44	25.01.2010	25 040 000	34 150,40	0,00	0,00	1 054 982	0,00	
3	20058205	БОДИКАТ БАКТИ. ГОДИЯВОН ҚОС	200 000 000,00	01.01.2010	20 543 708	0 704,95	0,00	0,00	300 890 64	0 038 395	0,00
4	20058206	ДАРЖИ ПАЙМУШ ҚУМҚУВАТҚОВ	34 900 000,00	11.01.2010	22 028 074	300 000,0	0,00	0,00	12 413 000	0,00	0,00
5	20058207	МАҚСУДУЛ ДИВАИД ҚОДИРА	1 000 000	01.01.2010	0,00	1 000,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00

№	Савол тўлиқ	Босқич ва тўлиқ ҳисобот	Босқич	План	Даржа тўлиқ
4	Маълумотларнинг қўлидан бўлиб қолган	0 000 000,00	440 000 000	0 000 000	0,00
5	Маълумотларнинг қўлидан бўлиб қолган	18 000 000,00	0,00	0,00	0,00

Экран икки қисмга ажратилган:

- экраннинг биринчи қисмида статус, СТИР, корхона номи, жами боқиманда ва у юзага келган сана, бюджет ва бюджетдан ташқари мақсадли жамғармалар бўйича боқиманда, пеня ва ортиқча тўлов суммалари келтирилган;

- экраннинг иккинчи қисмида танланган корхона бўйича қарздорликларнинг солиқ турлари бўйича тақсимоти кўрсатилади.

Статус	СТИР	Номи	Бюджет		Бюджет		Бюджетдан ташқари мақсадли		
			№ вақ.	Бюджет қилинган сана	Кўрсаткич	Пеня	Кўрсаткич	Пеня	Ортиқча тўлов
00000000	0000	ТАНЛАНГАН КОРХОНА	00000000	01.01.2018	100000000	00000000	0.00	0.00	0.00
00000000	0000	КАРДОН ТИЖАРА ИТТИФАҚИ	00000000	26.01.2018	200000000	34150000	0.00	0.00	200000000
00000000	0000	БЕШИНЧИ БИНА ТИЖАРА ИТТИФАҚИ	00000000	01.01.2018	200000000	00000000	0.00	200000000	0.00

Шундан солиқ турлари бўйича:

№	Солиқ турлари	Бюджетдан ҳисобга олиниши	Солиқ миқдори	Пеня	Ортиқча тўлов
00	Пеняларнинг йиллик миқдори	00000000	0.00	0.00	0.00
00	Маълум бўлмаган ва аниқланган солиқ миқдори	15.02.2018	0.00	0.00	0.00

Дастурий маҳсулда боқиманда юзага келган сана қуйидагича аниқланади:

- дастлаб ҳар бир солиқ тури бўйича боқиманда юзага келган сана аниқланади.

- умумий сана сифатида солиқ турлари бўйича аниқланган саналарнинг энг кичкинаси олинади.

Кейинги этапда танланган корхоналар талабнома бериш учун 41 графали жадвалга ўтказилади. Бунинг учун тугмаси ишлатилади.

Умуман олганда, боқимандага эга корхоналар билан ишлашни қуйидагича ташкил этиш тавсия қилинади:

1. Дастлаб йирик (ёки маълум суммадан юқори) боқимандага эга корхоналар танлаб олинади. Бунинг учун тугмаси ишлатилади.

Масалан,

Дата-тур	Кодыи БИТ	Номи	Балансига		Баланс		Баландиги (маълумотларнинг тартиби)						
			Ужас	Балас (маълумотлар)	Боқимондани	Пенс	Даромад	Тоқсондан	Пенс	Даромад	Пенс		
			11 675 486,27		1 9 071 080 (1 411 000,00)		0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
			3 050 526,18		1 481 822,9	261 419,4	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
			1 660 309,25		1 531 258,6	88 418,42	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
			11 337 143,33		4 108 548,9	821 837,2	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
			1 094 173,07		107 497,21	45 362,85	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00

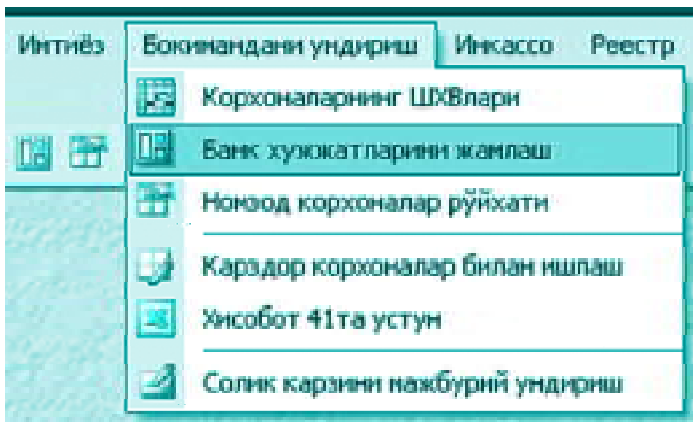
Код	Санаи Таги	Санаи Таги	Санаи Таги	Пенс	Даромад	Пенс
45	Маълумотларнинг тартиби	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
10	Даромаднинг маъноси	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
10	Маълумотларнинг тартиби	10 505 803,4	242 175,68	0,00		

2. Бу корхоналар назорат жадвалига тугмаси орқали ўтказилади. Барча корхоналар ўтказилгандан сўнг корхоналар рўйхати дарчаси бўшаб қолади.

3. Юқоридаги жараёнларни қолган боқиманда суммалари билан яна қайта давом эттириш мумкин.

Солиқ қарзини мажбурий ундириш ишларини олиб бориш ва назорат қилиш дастлаб солиқ тўловчиларнинг ШХВларидаги тушумлар бўйича маълумотларни жамлаш билан бошланади. Солиқ тўловчиларнинг ШХВларидаги тушумлар бўйича маълумотларни жамлаш ишларини кунига бир марта, масалан, эрта-лаб иш бошлашдан олдин бажариб қўйса ҳам бўлади.

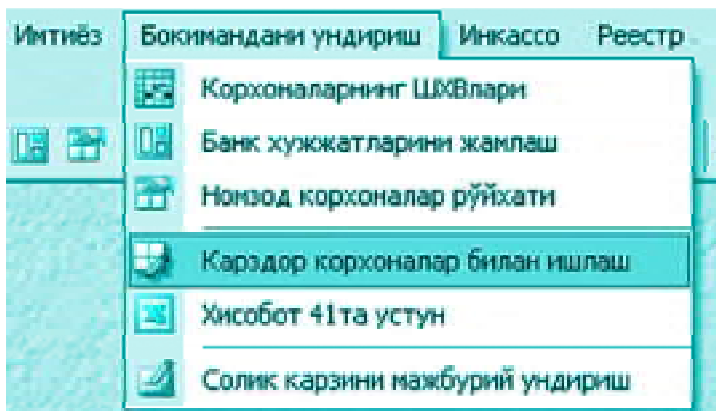
Бунинг учун «Боқимандани ундириш» менюсининг «Банк ҳужжатларини жамлаш» кичик менюси ишлатилади;

Боқимандаларни мажбурий ундириш ишларини олиб бориш ва назорат қилиш икки усулда амалга оширилади:

-«Боқимандаларни ундириш» менюсининг «Қарздор корхоналар билан ишлаш» кичик менюси орқали:

- тугмачаси ёрдамида.

1. Бу ҳолда экранга 41 графали жадвал чиқарилади:

Корхона: 394438807 - ҚАРВИ АЙМАК ҚОРХОНАСИ

Категория: Бақиманда

№	№	Ҳисоб	Қисм	Корхона	Қарздор	Қарздор	Қарздор	Қарздор	Қарздор	Қарздор
1	300	ҚАРВИ АЙМАК ҚОРХОНАСИ	1	Қарздор қарздор қарздор қарздор	00	00	00	00	00	00
2	300	ҚАРВИ АЙМАК ҚОРХОНАСИ	2	Қарздор қарздор қарздор қарздор	00	00	00	00	00	00
3	300	ҚАРВИ АЙМАК ҚОРХОНАСИ	3	Қарздор қарздор қарздор қарздор	00	00	00	00	00	00

Бу ерда назорат жадвалининг бир қисми келтирилган ҳолос.

Агарда **Солиқ** тугмачаси босилса, экраннинг қуйи қисмида қўшимча жадваллар чиқарилади:

№	Код	Наименование	Дата	Сумма	Сумма	Сумма
1	36	Единый социальный платеж	08.08.2018	137 842,00	43 760,00	1 000,00

Бу ерда «Боқиманда суммалари» жадвалида танланган корхона қарздорликларининг солиқ турлари бўйича тақсимоти келтирилади.

1. «Мижоз тўлов топшириқномаси суммаси» корхона томонидан тўлов топшириқномаси билан тўланган суммалар акс этади:

Код	Наименование	Сумма
5	Инкассо топшириқномаси суммаси	
9	Ҳўжалик сўдининг қарори	
10	Сўд иж	
1	Мижоз тулов топшириқномаси суммаси	
	Солиқ	
36	Единый социальный платеж	

2. «Талабнома юборилгунга қадар тўланган сумма» корхона томонидан тўланган суммалар акс этади:

Код	Тўри	Тан. сан.	Бўлиши	Баланс	Панел	Баланс
36	Единый социальный платеж	08.08.2018	1 803 000,00	240 000,00		0,00
36	43 пенсия в РИ	08.08.2018	242 388,71	1 18 770,50		0,00
43	Пенсионный налог с риб. сўди солиқлари	08.08.2018	702 607,00	82 730,00		0,00
100	Сўд солиқлари	08.08.2018	303 989,00	100 000,00		0,00
101	Бўлиши в РИТС	08.08.2018	20 125,00	10 700,00		0,00

3. «Талабнома суммалари» корхона томонидан тўланган суммалар акс этади:

Салт ва тўғилган		Риски		Дав		Сана		Касса		Маълумот	
№	Тави	Контракт	Дав	Сана	Касса	Маълумот	Контракт	Дав	Сана	Касса	Маълумот
30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30
35	35	35	35	35	35	35	35	35	35	35	35
40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40
45	45	45	45	45	45	45	45	45	45	45	45
100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

4. «Қўйилган инкассо топшириқномаси» корхона қарздорлик-лари учун қўйилган инкассо топшириқномаси рўйхати қайд этиб борилади:

Салт ва тўғилган		Риски		Дав		Сана		Касса		Маълумот	
№	Тави	Контракт	Дав	Сана	Касса	Маълумот	Контракт	Дав	Сана	Касса	Маълумот
30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30
35	35	35	35	35	35	35	35	35	35	35	35
40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40
45	45	45	45	45	45	45	45	45	45	45	45
100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

5. «Инкассо топшириқномалари суммаси» варақасида солиқ тўловчининг қарзига тақдим этилган талабнома суммаси, ижро муддатининг узайтирилиши, бир солиқ туридан бошқасига ўтказилиши, инкассонинг бажарилган қисми ва банкда К-2даги инкассо ва солиқ тўловчининг топшириқномаси суммалари солиқ турлари бўйича кўрсатилади:

Салт ва тўғилган		Риски		Дав		Сана		Касса		Маълумот	
№	Тави	Контракт	Дав	Сана	Касса	Маълумот	Контракт	Дав	Сана	Касса	Маълумот
30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30
35	35	35	35	35	35	35	35	35	35	35	35
40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40
45	45	45	45	45	45	45	45	45	45	45	45
100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

6. Дебиторларга қўйилган инкассолар» жадвалида корхона-нинг дебиторларига қўйилган инкассо талабномалари кўрсати-лади:

Салт ва тўғилган		Риски		Дав		Сана		Касса		Маълумот	
№	Тави	Контракт	Дав	Сана	Касса	Маълумот	Контракт	Дав	Сана	Касса	Маълумот
30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30
35	35	35	35	35	35	35	35	35	35	35	35
40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40
45	45	45	45	45	45	45	45	45	45	45	45
100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

7. «Дебиторлар ҳисобидан ўтказилган сумма» жадвалида қорхонанинг дебиторларига қўйилган инкассо талабномалари орқали тушган суммалар кўрсатилади:

Солма ва турлари		Жамлаш нуқталари		Қарор ҳақидаги ҳужжатлар		Қарор ҳақидаги ҳужжатлар	
Қис.	Тур	Балансда	Пеня	Балансда	Пеня	Балансда	Пеня
30	Тўла қилган варақ "Дебитор"						
35	Баланс қорғалмай қилинган						
38	475 вараққа ПИР						
46	Полловчиликнинг варақлари қилинган						
100	Баланс қорғалмай қилинган						
101	Баланс қорғалмай қилинган						

8. «Хўжалик судига берилган ариза» варақасида даъво аризаси киритилган суммалар солиқ турлари бўйича ҳамда тўланган миқдори қайд этилади:

Солма ва турлари		Жамлаш нуқталари		Қарор ҳақидаги ҳужжатлар		Қарор ҳақидаги ҳужжатлар	
Қис.	Тур	Балансда	Пеня	Балансда	Пеня	Балансда	Пеня
30	Тўла қилган варақ "Дебитор"	30 000,00	7 821,19				
35	Баланс қорғалмай қилинган	1 870 705,43	380 989,68				
38	475 вараққа ПИР	140 210,18	18 270,90				
46	Полловчиликнинг варақлари қилинган	388 858,50	62 710,97				
100	Баланс қорғалмай қилинган	301 350,00	140 180,56				
101	Баланс қорғалмай қилинган	33 828,21	11 738,43				

9. «Хўжалик суди қарори» варақасига хўжалик суди томонидан чиқарилган қарор натижалари, яъни қаноатлантирилган варақ этилган суммалар солиқ турлари бўйича киритилади:

Солма ва турлари		Жамлаш нуқталари		Қарор ҳақидаги ҳужжатлар		Қарор ҳақидаги ҳужжатлар	
Қис.	Тур	Балансда	Пеня	Балансда	Пеня	Балансда	Пеня
30	Тўла қилган варақ "Дебитор"						
35	Баланс қорғалмай қилинган						
38	475 вараққа ПИР						
46	Полловчиликнинг варақлари қилинган						
100	Баланс қорғалмай қилинган						
101	Баланс қорғалмай қилинган						

10. «Суд ижрочиларига берилган қарор» варақасида суд ижрочиларига юборилган қарор солиқ турлари бўйича киритилади:

Солма ва турлари		Жамлаш нуқталари		Қарор ҳақидаги ҳужжатлар		Қарор ҳақидаги ҳужжатлар	
Қис.	Тур	Балансда	Пеня	Балансда	Пеня	Балансда	Пеня
30	Тўла қилган варақ "Дебитор"						
35	Баланс қорғалмай қилинган						
38	475 вараққа ПИР						
46	Полловчиликнинг варақлари қилинган						
100	Баланс қорғалмай қилинган						
101	Баланс қорғалмай қилинган						

11. «Жами ундирилган сумма» жадвалида корхонанинг таҳлил олиб борилаётган даврда тўлаган суммалари акс эттирилади:

Код	Тарти	Тўловнинг асосий қисми		Тўловнинг қўшимча қисми	
		Баланс	Пеня	Баланс	Пеня
01	Тўловнинг асосий қисми	1 011 000,00	7 617,00	10 000,00	11,00
02	Тўловнинг қўшимча қисми	1 818 000,00	84 108,89	137 274,83	3,00
03	Тўловнинг ПП	242 000,00	18 770,81	18 000,00	0,00
04	Тўловнинг пеня қисми	782 000,00	82 736,87	283 000,00	0,00
05	Тўловнинг қўшимча қисми	801 000,00	107 108,89	0,00	0,00
06	Тўловнинг ПП	231 000,00	18 730,41		

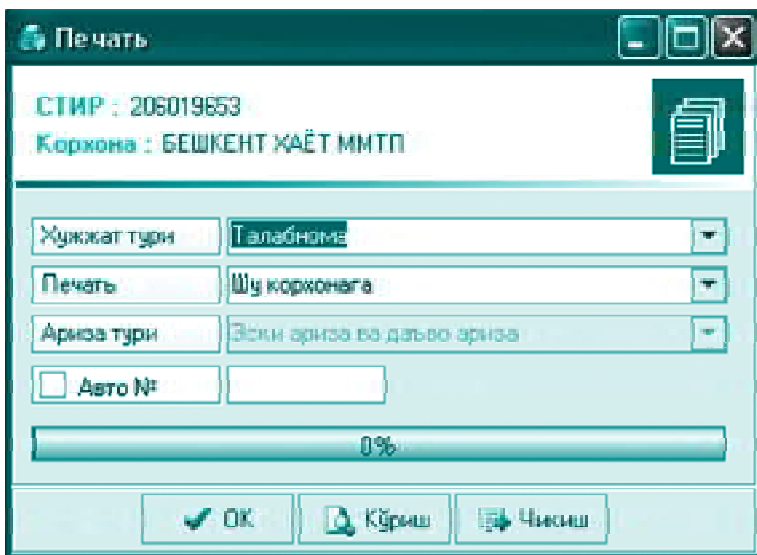
12. «Иккиламчи ҳисоб рақам» жадвалида корхонанинг мавжуд иккиламчи ҳисоб рақамлари акс эттирилади:

МРО	Номи	Ҳисоб рақами

13. «Банк маълумотлари» жадвалида корхонанинг солиқлар бўйича тўланган суммалари акс эттирилади:

Код	Тарти	Сумма		Тўлов тартиби	
		Сумма	Сана	Сумма	Сана
01	Етти ойлик социал тўлов		10.01.2019		1,00
02	Етти ойлик социал тўлов		09.09.2019	2207002,00	
03	Етти ойлик социал тўлов		11.01.2019		1,00
04	Етти ойлик социал тўлов		11.09.2019	3907002,00	
05	Етти ойлик социал тўлов		11.01.2019	1025100,00	
06	Етти ойлик социал тўлов		28.01.2019	2 5807000,00	

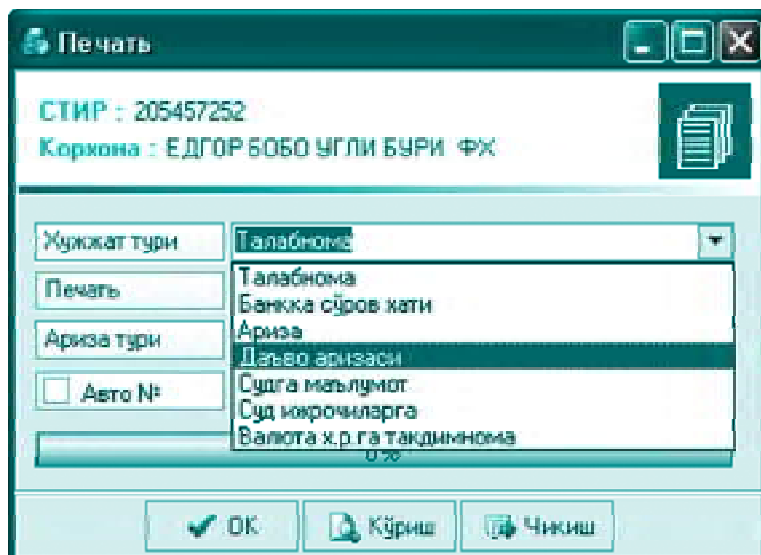
Корхонага солиқ қарзини узиш тўғрисидаги талабномалари берилади. Бунинг учун **Печать** тугмачаси босилади. Экранга қуйидаги шакл чиқарилади:

Дастур орқали солиқ қарзини узиш тўғрисидаги талабнома-ни танланган корхонага, барча корхоналарга ёки солиқ қарзини узиш тўғрисидаги талабнома берилмаган корхоналарга беришин-гиз мумкин. Солиқ қарзини узиш тўғрисидаги талабнома прин-тер орқали қоғозга чиқарилганда ёки тугмаси орқали ўқилгандан сўнг солиқ тўловчига берилган ҳисоблана-ди. Фақат талабнома рақами қўлда киритилади (бу рақам ДСИ чиқиш ҳужжатларини қайд қилиш журналидаги рақамга тенг бўлиши шарт).

Солиқ қарзини узиш тўғрисидаги талабнома суммаси автома-тик тарзда шакллантирилади ҳамда назорат жадвалига солиқ қарзини узиш тўғрисидаги талабнома берилганлиги санаси кўрса-тилган ҳолда қайд этилади.

Солиқ қарзини узиш тўғрисидаги талабнома муддати ўтган-дан сўнг корхонага даъво аризаси ёки ариза берилади. Бунинг учун аввал тушумлар тугмаси ёрдамида назорат журналига киритилади. Шундан кейин тугмаси ёрдамида даъво аризаси ёки ариза берилади:

Даъво аризаси (ариза) принтер орқали қоғозга чиқарилганда ёки **Кўриш** тугмачаси орқали ўқилгандан сўнг солиқ тўловчига берилган ҳисобланади.

Даъво аризаси билан биргалликда хабарнома ҳам қоғозга чиқарилади.

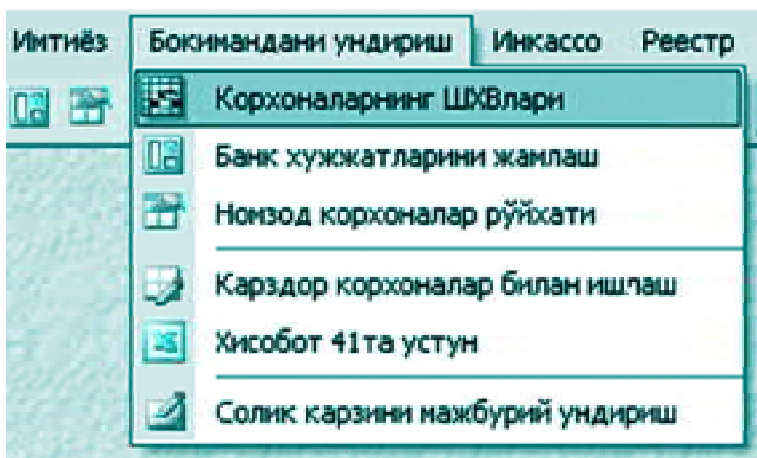
4. Солиқ тўловчиларнинг ШХВларидан маълумот олиш

Солиқ тўловчиларнинг боқимандаларини назорат қилиш, уларни мажбурий ундириш чораларини кўриш ҳамда қарздор корхоналарнинг мол-мулкига қаратиш ишларини амалга ошириш жараёнида солиқ тўловчиларнинг шахсий ҳисоб варақаларидан (ШХВ) маълумотлар олиш зарур бўлади.

Боқимандалар билан ишлайдиган ДСХ органлари ходимларига бу борада қулайлик яратиш мақсадида дастурий маҳсулда солиқ тўловчиларнинг ШХВларидан маълумотлар ва кўчирмалар олиш имкони яратилди. Эндиликда бу ходимларга ШХВларидан маълумот олиш учун KLS.exe модули билан ишлаш шарт эмас. Дастурий маҳсул ДСИнинг юридик шахслар бўйича маъ-

лумотлар базасига бевосита мурожаат қилиб, барча зарур маълумотларни олиш имконини беради. Фақат юридик шахслар бўйича маълумотлар базаси хавфсизлигини таъминлаш мақсадида дастурда ШХВга ўзгартириш киритиш имкони кўзда тутилмаган.

Солиқ тўловчиларнинг шахсий ҳисоб варақаларидан маълумотлар олиш учун «Боқимандани ундириш» менюсининг «Корхоналарнинг ШХВлари» кичик менюсига кирилади:

Юқорида кўрсатилган кичик менюга кирилгандан сўнг экранга қуйидаги бўш шаклнома чиқарилади:

Қўрилган:		Солиқ даври:	2011			
Тури:		Солиқ номи:				
Мақоми:		Ўлчов:				
Солиқ тури:		Параметр:				
Дата:	Содирланган сана:	Трик:	Исчислов:	Ушлов:	Ушлов:	Вазират:
		тулови	тулови			

ШХВлардан маълумот олиш учун дастлаб

Корхона номи:

Солиқ тури:

катакчаси керакли солиқ тўловчи танланади ҳамда маълумот олинаётган солиқ (мажбурий тўлов) тури катакчаси орқали аниқланади. Ушбу операциялар бажарилгандан кейин экран қуйидаги кўринишга эга бўлади:

Контрагент:	200000074 КАРҒИ ТИҶИНИНГ ДАЪ.	Хисобот вақти:	2010
Учур:	Маълумотлар айлантири	Хисоб рақами:	2346200040007400000
Маъно:	Фискални қаровилган маълумотлар: маълумотлар юзасига	Район:	1
Сана тили:	Маълумотларнинг тили: ўзбек тили	Параметр:	0.00

Датум (контрагент)	Қўрилганлик (контрагент)	Қилинган урилма	Маълумотларнинг урилмаси	Маълумотларнинг урилмаси	Маълумотларнинг урилмаси	Маълумотларнинг урилмаси
05.01.2010	Қилинганлик	05.01.2010	0,00	0,00	0,00	0,00
05.01.2010	Пост.қилинганлик - 0001	05.01.2010	0,00	0,00	0,00	0,00
17.05.2010	Маълумотлар айлантири	05.01.2010	0,00	0,00	0,00	0,00
06.01.2010	Пост.қилинганлик - 0001	06.01.2010	0,00	0,00	0,00	0,00
06.01.2010	Пост.қилинганлик - 0001	06.01.2010	0,00	0,00	0,00	0,00
06.01.2010	Пост.қилинганлик - 0001	06.01.2010	0,00	0,00	0,00	0,00
17.05.2010	Маълумотлар айлантири	06.01.2010	0,00	0,00	0,00	0,00

Солиқ тўловчининг ШХҲВсининг экранга сифмаган қисмини горизонтал ва вертикал скроллинг тугмачалари орқали кўриш мумкин.

Башарти, танланган солиқ тўловчининг бошқа солиқ турлари бўйича ШХҲВлари билан ишлаш зарур бўлса, менюдан чиқиб, қайта кириш шарт эмас. Бунинг учун клавиатурадаги паства ва юқорига йўналтирилган клавишаларидан ёки сичқончанинг скроллинг филдиракчасидан фойдаланиш ёки «солиқ тури» каттачасида бошқа солиқ турини танлаш кифоя.

Шунингдек, агар зарур бўлса танланган солиқ тури бўйича ШХҲВларидаги мавжуд боқимандалар учун қўйилган инкассо талабномалари бўйича маълумотларни ҳам кўриш мумкин. Бу-

нинг учун «F6» функционал тугмачаси ёки тугмачаси бо-силади ҳамда бу ҳолда экраннинг қуйи қисмида янги экранча ҳосил бўлади. Бу экранга солиқ тўловчининг ШХҲВдаги қарздорликлари учун қўйилган инкассо талабномалари реестри чи-қарилади. Экран қуйидаги кўринишга эга бўлади.

Контрагент:	200000074 КАРҒИ ТИҶИНИНГ ДАЪ.	Хисобот вақти:	2010
Учур:	Маълумотлар айлантири	Хисоб рақами:	2346200040007400000
Маъно:	Фискални қаровилган маълумотлар: маълумотлар юзасига	Район:	1
Сана тили:	Маълумотларнинг тили: ўзбек тили	Параметр:	0.00

Датум (контрагент)	Қўрилганлик (контрагент)	Қилинган урилма	Маълумотларнинг урилмаси	Маълумотларнинг урилмаси	Маълумотларнинг урилмаси	Маълумотларнинг урилмаси
05.01.2010	Қилинганлик	05.01.2010	0,00	0,00	0,00	0,00
05.01.2010	Пост.қилинганлик - 0001	05.01.2010	0,00	0,00	0,00	0,00
17.05.2010	Маълумотлар айлантири	05.01.2010	0,00	0,00	0,00	0,00
06.01.2010	Пост.қилинганлик - 0001	06.01.2010	0,00	0,00	0,00	0,00
06.01.2010	Пост.қилинганлик - 0001	06.01.2010	0,00	0,00	0,00	0,00
06.01.2010	Пост.қилинганлик - 0001	06.01.2010	0,00	0,00	0,00	0,00
17.05.2010	Маълумотлар айлантири	06.01.2010	0,00	0,00	0,00	0,00

Контрагент	Датум	Қилинганлик (контрагент)	Қилинганлик (контрагент)	Қилинганлик (контрагент)	Қилинганлик (контрагент)
200000074	05.01.2010	0,00	0,00	0,00	0,00
200000074	05.01.2010	0,00	0,00	0,00	0,00
200000074	05.01.2010	0,00	0,00	0,00	0,00
200000074	05.01.2010	0,00	0,00	0,00	0,00
200000074	05.01.2010	0,00	0,00	0,00	0,00

Экранга солиқ тўлови тури (бизнинг ҳолда бу – ягона ижтимоий тўлов), инкассо талабномаси рақами, талабнома печатга чиқарилган сана, инкассо талабномаси суммаси, инкассо талабномаси берилган куни ШХҶдаги қарздорлик миқдори ҳамда инкассо талабномаси ҳолати акс эттирилади.

Солиқ тўловчиларнинг ШХҶларини қоғозга ёки EXCEL файлга чиқариш учун файл тугмачаси ишлатилади.

Эслатма! ШХҶларини дастурий маҳсулнинг хоҳлаган жойидан ишга тушириш мумкин.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ:

1. Туман (шаҳар) ДСИ паспорти дастурга қандай кирилади?

2. Корхоналар, вазирликлар ва идоралар, статуслар бўйича ҳисоботларни шакллантириш тартибини тушунтириб беринг.

3. Дастурий маҳсул орқали шакллантирилган ҳисоботларни таҳлил қилиш тартибини тушунтиринг.

4. Боқимандаларни уларнинг миқдори ва боқимандага эга корхоналар сони бўйича, уларни солиқ турлари, банклар бўйича таҳлил қилиш тартибини тушунтиринг.

5. Тўлов муддатлари узайтирилган боқимандалар бўйича қай тартибда маълумот олинади?

6. Боқимандаси мавжуд корхоналарга ДСИ масъул ходимларини бириктириш тартиби қандай?

7. Боқимандаларни қарздор корхоналарнинг мол-мулкига қаратиш ва бу борада назорат ишларини олиб бориш тартибини тушунтиринг.

ФЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

Ўзбекистон Республикаси Қонунлари

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. –Т.: «Адолат», 2007 й.
2. Ўзбекистон Республикасининг «Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ хизмати тўғрисида»ги Қонуни. №474-І. 29 август 1997 й.
3. Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси. –Т.: «Адолат», 2010 й.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарор ва Фармонлари

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2010 йил 8 январдаги «Республика солиқ тизими органлари фаолиятини янада модернизация қилиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-1257-сонли Қарори.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2009 йил 22 декабрдаги «Ўзбекистон Республикасининг 2010 йилдаги асосий макроиқтисодий кўрсаткичлари ва Давлат бюджетининг прогнози тўғрисида»ги ПҚ-1245-сонли Қарори.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1996 йил 9 августдаги ПФ-1504-сонли «Хўжалик юритувчи субъектларнинг бюджет билан ҳисоб-ки-тобларни амалга оширишда»ги Фармони.

Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2010 йил 21 майдаги «Давлат солиқ хизмати органлари фаолиятини ҳуқуқий тартибга солишни янада такомиллаштириш тўғрисида»ги 98-сонли Қарори.
2. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1996 йил 8 ноябрдаги 387-сонли Қарори билан тасдиқланган «Солиқлар ва бюджетга мажбурий тўловлар бўйича муддатида тўланмаган солиқларни корхоналар ва ташкилотлар мол-мулки ҳисобидан ундириб олиш тартиби тўғрисида»ги Низом (2008 йил 1 январдан ўз кучини йўқотган).
3. Вазирлар Маҳкамасининг 1996 йил 5 декабрдаги 431-сонли «Бюджет тўловлари интизомини мустақамлаш ва механизмини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Қарори.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг асарлари ва маърузалари

1. Каримов И.А. Инсон манфаатлари устуворлигини таъминлаш – барча ислоҳот ва ўзгаришларимизнинг бош мақсадидир. // Халқ сўзи, 2008 йил 9 феврал.
2. Президент Ислоҳ Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганлигининг 16 йиллигига бағишланган йиғилишда сўзлаган маърузаси. // Халқ сўзи, 2008 йил 6 декабр.
3. Каримов И.А. Мамлакатимизни модернизация қилиш ва янгилашни изчил давом эттириш – давр талаби. // Халқ сўзи, 2009 йил 14 февраль.

4. Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шороида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари. «Ўзбекистон», 2009.

5. Каримов И.А. Асосий вазифамиз – Ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир. –Т.: «Ўзбекистон», 2010.

Махсус адабиётлар

1. Жўраев А. Давлат бюджети даромадларини шакллантиришнинг самарали йўллари. –Т.: «Фан», 2004.

2. Завалишина И.А. Солиқлар: назария ва амалиёт: Ўқув қўлланма. –Т.: Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси, 2005.

3. Йўлдошев М., Турсунов Й. Солиқ ҳуқуқи. – Т.: Молия, 2000.

4. Солиқлар ва солиққа тортиш. Ўқув қўлланмаси. / А.Жўраев, Ш.Тошматов, О.Абдураҳманов. –Т.: “Norma” нашриёти, 2009.

5. Тошматов Ш.А. Корхоналарни ривожлантиришда солиқлар роли. Монография. – Т.: Fan va texnologiya, 2008.

6. Маликов Т. Солиқлар ва солиққа тортишнинг долзарб масалалари. – Т.: «Академия» 2002.

7. Ўзбекистон Республикаси Адлия Вазирлигида 1999 йил 30 январда № 615-сон билан рўйхатга олинган “Хўжалик юритувчи субъектларнинг банк ҳисоб рақамларидан пул маблағларини ҳисобдан чиқариш тартиби тўғрисида”ги Йўриқнома.

8. Ўзбекистон Республикаси Адлия Вазирлигида 2000 йил 19 январда № 874-сон билан рўйхатга олинган «Бюджет олдида боқимандаси бор хўжалик юритувчи субъектларнинг бюджет олдидаги қарзларини ундириш ва солиқ тўловчиларнинг маблағи бўлмаган ҳолатда уларнинг дебитор қарзи орқали бюджет олдидаги қарзини ундириш тўғрисида» ги Тартиби.

9. Ўзбекистон Республикаси Адлия Вазирлиги томонидан 2003 йил 12 июнда 1250-сон билан рўйхатга олинган «Муддатида тўланмаган солиқлар ва бюджетга мажбурий тўловларни қарздор корхона ва ташкилотлар мол-мулки ҳисобидан ундириб олиш тўғрисидаги хўжалик судлари қарорларини ижро этиш тўғрисида»ги Йўриқнома.

Интернет манбалари

1. <http://www.soliq.uz/>

2. <http://www.norma.uz/>

3. <http://www.nta.gov.jp/>

4. <http://www.nalog.ru/>

5. <http://www.gov.uz/>

6. <http://www.pravo.uz/>

МУНДАРИЖА

КИРИШ	3
I БОБ. «СОЛИҚ ҚАРЗИ ВА УНИ УНДИРИШ» МАХСУС ЎҚУВ КУРСИНИНГ МАҚСАД, ВАЗИФАЛАРИ ВА ЗАРУРИЯТИ=	4
1. Ўқув курсининг мақсади ва вазифалари, солиқларни ундириш қақида тушунчалар ва уларнинг моҳияти	4
2. Солиқларни ундириш зарурияти ва чоралари.	6
II БОБ. СОЛИҚЛАР ВА МАЖБУРИЙ ТЎЛОВЛАРНИ УНДИРИШНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ	8
1. Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни ундиришнинг ҳуқуқий тартибга солиниши.	8
2. Муддатида тўланмаган солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни ундириб олишга оид меъёрий ҳужжатлар.	9
3. Ҳозирги кунда муддатида тўланмаган солиқлар ва бюджетга мажбурий тўловларни ундиришга асос бўладиган ҳужжатлар. .	11
III БОБ. ДАВЛАТ СОЛИҚ ХИЗМАТИ ОРГАНЛАРИНИНГ СОЛИҚЛАРНИ УНДИРУВДАГИ РОЛИ	14
1. Давлат солиқ хизмати тизимининг солиқларни ундирувдаги роли тўғрисида умумий тушунча.	14
2. Солиқ мажбуриятларини бажарилиши устидан Давлат солиқ хизмати назорати.	15
3. Солиқларни ундиришда Давлат солиқ хизмати органларининг банк муассасалари ва бошқа органлар билан ҳамкорлиги.	16
IV БОБ. СОЛИҚЛАР ҲАМДА БОШҚА МАЖБУРИЙ ТЎЛОВЛАРНИ ТЎЛАШ МУДДАТЛАРИ ВА ТАРТИБИ	20
1. Ўзбекистон Республикасида амалда бўлган солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар.	20
2. Солиқ ва бошқа мажбурий тўловларнинг тўлаш муддати ва тартиби.	22
V БОБ. СОЛИҚ ҚАРЗИНИНГ ВУЖУДГА КЕЛИШ САБАБЛАРИ ВА УЛАРНИ ОЛДИНИ ОЛИШ БЎЙИЧА ЧОРАЛАР	50
1. Солиқлар бўйича қарздорликнинг вужудга келиш сабаблари	50
2. Солиқ қарзи суммаларининг пайдо бўлишига йўл қўйиш ҳолатларини олдини олиш юзасидан амалга ошириладиган тадбирлар	53

VI БОБ. ХЎЖАЛИК ЮРИТУВЧИ СУБЪЕКТЛАРДАН СОЛИҚ ҚАРЗИНИ МАЖБУРИЙ УНДИРИШ ТАРТИБИ.	56
1. Солиқ қарзларини ундириш ва ҳисобини юритишнинг амалдаги тартиби.	56
2. Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни тўлаш тартиби.	69
3. Солиқ қарзини тўлашни кечиктириш ёки бўлиб-бўлиб тўлаш тартиби.	71
VII БОБ. ЖИСМОНИЙ ШАХСЛАРДАН ОЛИНАДИГАН СОЛИҚЛАР БЎЙИЧА ҚАРЗДОРЛИКНИ УНДИРИШ	75
1. Жисмоний шахсларнинг солиқ мажбуриятлари тўғрисида тушунча.	75
Солиқ мажбуриятларининг тугатилиши	76
2. Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни тўлаш мажбуриятлари бажарилишини таъминлаш.	77
VIII БОБ. СОЛИҚ ҚАРЗИНИ УНДИРИШНИНГ ЯПОНИЯ ТАЖРИБАСИ	80
1. Давлат солиқларини ундириш тўғрисидаги қонуннинг тавсифи.	80
2. Мол-мулкни текшириш (суриштириш).	85
3. Мол-мулкни хатлаш.	87
4. Солиқ тўлаш мажбуриятининг кенгайтирилиши	88
5. Солиқ тўлашни енгиллаштириш тизими.	92
6. Мажбурий ундирувни тўхтатиш.	93
7. Мажбурий ундирувдан бўйин товлаш учун жавобгарлик.	94
IX БОБ. ХЎЖАЛИК ЮРИТУВЧИ СУБЪЕКТЛАРНИНГ СОЛИҚ ВА БОШҚА МАЖБУРИЙ ТЎЛОВЛАР БЎЙИЧА ҚАРЗДОРЛИГИНИ ҲИСОБЛАШ ДАСТУРИЙ МАҲСУЛИ	96
1. Дастурий маҳсулни ШЭХМга ўрнатиш ва ўчириш.	96
2. Дастурий маҳсул орқали ҳисоботларни шакллантириш	111
2.1. Корхоналар бўйича ҳисоботларни шакллантириш	111
2.2. Вазирликлар ва идоралар бўйича ҳисоботларни шакллантириш	114
2.3. Инспекторлар бўйича ҳисоботларни шакллантириш.	118
2.4. Дастурий маҳсул орқали шакллантирилган ҳисоботларни таҳлил қилиш.	128
3. Боқимандалар билан ишлаш	136
3.1. Боқиманда суммаларини таҳлил қилиш	136
3.2. Тўлов муддатлари узайтирилган боқимандалар бўйича маълумот олиш	139

3.3. Боқимандага эга корхоналарга солиқ қарзини узиш тўғрисидаги талабномаларини бериш ва бу борада назорат ишларини олиб бориш.	142
3.4. Боқимандаларни қарздор корхонанинг дебиторларидан ундириш	148
3.5. Боқимандаларни қарздор корхоналарнинг мол-мулкига қаратиш ва бу борада назорат ишларини олиб бориш.	149
4. Солиқ тўловчиларнинг ШХВларидан маълумот олиш.	159
Фойдаланилган адабиётлар	163

Илмий-услубий нашр

СОЛИҚ ҚАРЗИ ВА УНИ УНДИРИШ

Муҳаррир
Гавҳар МИРЗАЕВА

Тех. муҳаррир
Вера ДЕМЧЕНКО

Бадий муҳаррир
Уйғун СОЛИҚОВ

Мусаҳҳиҳ
Маъмура ҚУТЛИЕВА

Компьютерда саҳифаловчи
Феруза БОТИРОВА

Босишга 8.10.2010 й.да рухсат этилди. Бичими 84x108 1\32.
Босма тобоғи 5,25. Шартли босма тобоғи 8,82.
Гарнитура «LexTimes Cug+Uzb». Офсет қоғоз.
Адади 900 нусха. Буюртма № 202.
Баҳоси келишилган нархда.

«Янги аср авлоди» НММда тайёрланди.
«Ёшлар матбуоти» босмаҳонасида босилди.
100113. Тошкент, Чилонзор-8, Қатортол кўчаси, 60.

Мурожаат учун телефонлар:

Нашр бўлими – 278-36-89; Маркетинг бўлими – 128-78-43
факс — 273-00-14; e-mail: yangiasravlodi@mail.ru
Ҳамкоримиз: *kitobxon.uz*